

Η ΤΕΧΝΗ

«Τὸ Ἔθνος πρέπει νὰ μάθει νὰ θεωρεῖ ἔθνικόν ὄτι, εἶναι ἄνθρωπος.»

ΣΟΛΩΜΟΣ

ΣΑΤΑΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ

(ΑΠΟ ΤΟ Δ' KARL FEDERN)

Στὴν τοσοχιλιόχρονη ἐξέλιξή τους, ἡ ἀραι-
ρεμένη ιδέα ἔφτασε δυσκολώτερα ἀπὸ ὅλα στοὺς
ἀνθρώπους. Εἶναι τεράστιος ὁ δρόμος ἀπὸ τὰ
φτωχοσκεφτόμενα μυαλὰ τῶν πρώτων ἀνθρώ-
πων ὡς τῆ γδυμένη λογικὴ ἐνὸς Σπινόζα καὶ
Κάντ. Ἡ ἰδεολόγησις τοῦ πλήθους γιὰ τοὺς Περ-
μανοὺς τῆς 9ης ἑκατονταετηρίδας εἶταν ἀκόμα
πολύ δύσκολη, ἐπέκονταν ἀκόμα στὸ σκαλο-
πάτι τῆς πολλαπλασιαζομένης πρόσθεσης.
Ἄλλὰ οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, ποὺ δὲ μπορούσαν
οὔτε νὰ διαβάσουν οὔτε νὰ γράψουν, οἱ μόνο
τις ἀπλές σύνθετες τοῦ ὑπολογισμοῦ ἀντιλαβαί-
νονταν, ἐπέβηκαν τοὺς μύθους τοῦ Ἀδάμ καὶ
τῆς Εὐας, τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας, τῶν
Θεῶν, τοῦ δαχτυλιῶ τοῦ Νιμπελούγκεν, τοῦ
Προμηθέα καὶ γίλιων ἄλλων—καὶ μεῖς ἔτσι ἀ-
πέναντι τέτιων δημιουργικῶν χαρισμάτων πρέ-
πει νὰ λέμε: αὐτοὶ οἱ ἀμαθείς καὶ ἀγράμματοι
εἶταν μεγάλοι σκεφτικοὶ καὶ ποιητὰδες. Οἱ ἰδίαι
μεγάλαι ἐντύπώσεις, ποὺ κυριεῖον ἐμᾶς βαθύ-
τατα, τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ἡ καταστροφή κ' ἡ
δημιουργία, ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατος καὶ τὸ πε-
πρωμένο, ὁ χειμῶνας καὶ τὸ καλοκαίρι, τὰ κα-
τρακυλίσματα τῆς γῆς καὶ τῶν λαῶν, οἱ ἀλυτες
διαφορὲς γιὰ τὸ καθήκον καὶ τὴ ροπή, ἀδρά-
χουν κ' ἐκείνους καὶ ἂν δὲ μπορούσαν νὰ σκε-
φτοῦν γι' ἀρτὰ ἀφαίρεμένα καὶ μὲ ὀξύτητα,
ὅμως μπόρεσαν νὰ τὰ πλάσουν παρόμοια σὲ
μεγαλοπρεπέστατες εἰκόνας. Κι ἀφ'ἑς οἱ εἰκό-
νες, ὅπου οἱ παλαιοὶ δέσμεψαν στερεὰ τὰ πρώτα
φαινόμενα τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ἀνθρωπότητος,
ἐκράτησαν γιὰ μᾶς τὴ σημασίαν τους, γιατί οἱ
πολιτιστικῆς μεταβολῆς εἶνε ἀσημαντες στὴν ἀ-
ναλογία τοῦ φυσικοῦ μας καὶ κοσμικοῦ εἶναι
καὶ γιατί ἡ περιοχὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς,
ποὺ σὲ κείνους εἶταν ἡ μόνη προσιτὴ, καὶ γιὰ
μᾶς ἀκόμα εἶναι ἡ ὑπέρτατη. Ἀπάνου ἀπὸ τὸ
φιλόσοφο καὶ τὸν ἐρευνητὴ ποὺ ζητάει νὰ τὰ
ἐξηγήσει καὶ τόσο λίγο ἱκανοποιεῖται, στέκεται
ἀκόμα πάντα ὁ ποιητὴς τῆς αἰνιγματώπιαιστος
ἀνθρωπότητος ποὺ ἐξηγεῖ ἐμμεσα τὴ ζωὴ μὲ εἰ-

κόνας. Ἡ εἰκόνα λέει πάντα καὶ τόρα περισό-
τερα παρὰ ὁ ὀρισμὸς (Definition).

Κ' ἔτσι διασώθησαν οἱ μύθοι ἐκείνης τῆς μι-
σοβάρβαρης γενεᾶς καὶ μεῖς τοὺς παραλάβαμε
καὶ πάντα ζητᾶμε αὐτὰ τὰ πανάρχαια, τόσο
ἐλαστικὰ καὶ ὅμως τόσο ἐντυπωτικὰ σύμβολα,
νὰ περιβάλουμε προβλήματα τῆς ἰδίας ζωῆς.
Μιλᾶνε συχνὰ γιὰ τὴν «ἀθάνατη» φυσιογνω-
μία ἐνὸς ποιητῆ. Ἡ φυσιογνωμία ἐνὸς ποιητῆ
ἔχει τόσο περισσότερη «ἀθανασία» ὅσο περισσότερο
συμβολικὰ δύναμη ἔχει.

Ἐνας τέτιος τύπος ἀπὸ χρόνια, ποὺ τόσο μα-
κριὰ στέκονται, ὥστε φαίνονται μόνο περισσότερο
σὰν κάτι τιτανικῆς συγφεροεικόνες πίσω μας,
χρόνια, ποὺ ἡ ζωὴ τους, ἂν μπορούσε νὰ ἀ-
πλωθεῖ μπροστά μας, θὰ ἐφαίνονταν γιγάντια,
ἀπασκόλησε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴ φαν-
τασία τῶν μεγάλων ποιητᾶδων ὢν τῶν ἐπο-
χῶν τοῦ πολιτισμοῦ μας τόσο πολύ, ὡς ἀνα-
φορετικότητα τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος κ' ἡ ἐξέ-
λιξις τῆς κοσμοϊστορίας καθρεφτίζονται στὴν
ἀλλαζόμενη ἀντίληψή του. Μὲ τὸ Ἑλληνικὸ
τοῦ τόνομα ἀφ'ἑς ὁ τύπος λέγεται: Προμηθεύς.

Τὸ πρόβλημα τοῦ Προμηθέα κρεμάει μαζὶ τὸ
πρόβλημα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τὸ βαθύ-
τατο ἠθικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου. Ὁ Τζῶν
Στούαρτ Μίλλ, ποὺ ὁ πατέρας του τὸν ἀνά-
θρεψε «χωρὶς Θεοῦ», ἔρχονταν ἐκεῖ σὰν παιδί θέ-
λοντας νὰ ἐξηγήσει τὸν κόσμο σὰν ἕναν πόλεμο
ποὺ κάμνει τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ Ὅν. Καὶ κάθε
ἀποχωρισμένο ἀνθρώπως καθρεφτίζει ὡς ἕναν
ὀρισμένο βαθμὸ τὴν ἐξέλιξή του συνόλου. Βέ-
βαια οἱ πρώτοι ἄνθρωποι ζοῦσαν ἴπταν τοῦ κα-
λοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἀπὸ τὴν αἴσθησις καὶ τὴ
νόησις τοῦ βλαβεροῦ ἐξελίχθηκε βέβαια ἀργιὰ
καὶ διαδοχικὰ ἡ αἴσθησις καὶ νόησις τοῦ κακοῦ.
Ἐχώριζε ὀλοτέλα εἴπεται μιὰ πολὺ ἐκλεπτισμένη
συναίσθησις «καλοῦ» καὶ «ὀφελίμου», «κακοῦ» καὶ
«βλαβεροῦ» σὲ μιὰ συνθησιμένη ιδέα, γιὰ νὰ
ἐνωθεῖ ἀργότερα πάλι σὲ μιὰν ὕψηλότερη ιδέα.
Καὶ μεῖς εἴμαστε περιορισμένοι στὰ ὄρια τῆς
γνώστῆς μας. Κανένας ὡς τόρα δὲν κατόρθωσε
νὰ βρεῖ ἕνα λογικὸ θεμέλιο τῆς ἠθικῆς.

Μᾶς βοήθει ἡ Ἀποκάλυψις, δηλ. τὸ ἐσωτε-
ρικὸ μας, ἡ ἀνεξέλιχτη αἴσθησις. Ὁ πολὺ ἐξέ-

ληγμένος άνθρωπος, ξεχωριστά ο νέος άνθρωπος αφίνεται γνώστης σ' αυτό το άτομο κριτήριο του πνεύματός του: ο λιγότερο εξεληγμένος άνθρωπος κι ο άνθρωπος των περασμένων χρόνων αποτυπώνει από έξω την αποκαλύψη του. "Ίσα ίσα γιατί γι' αυτό που είναι «καλό και κακό» δεν έβρισκαν ένα λογικό θεμέλιο και γιατί οι άνθρωποι ήταν άρνητομανικοί, έβρισκαν μόνο τη διεξόδο: «Πρέπει νάν τ' εἶπε σὲ κάποιον ἀπὸ μᾶς ἕνας Θεός, ἕνα Ὁν ὅζω κι ἀπάνου ἀπὸ μᾶς». «Θεός», ἀλλὰ Αὐτὸ εἶταν καὶ εἶναι πού δὲ μπορούμε νὰ ἐξελέγξουμε: ἀλλὰ Αὐτὸ εἶναι τὸ Παράπανου ἀπὸ μᾶς καὶ γύρω μας καὶ ὁ ἐσωτερικὸς Κριτὴς δὲ μᾶς τοὺς ἴδιους. Αὐτὲς οἱ δύο παραστάσεις ἐσυχωνεύτηκαν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μιὰ περισσότερο ἢ λιγότερο ἀνθρωπώμορφη εἰκόνα ἔλαβε μορφή στὴ φαντασία, σὰ νὰ εἶταν ὁ κομιστής.

Ἄλλὰ τότες ἔρχονταν τὸ ἐρώτημα: Ἄνισως αὐτὸς ὁ μεγάλος ὁ παντοδύναμος Θεὸς διάταξε τὸ καλὸ, πῶς τὸ κακὸ; Ποῦθε φανερόθηκε στὸν κόσμον; Ποῖος φταίει; Ποῖος δουλεῖται κατὰ τοῦ Θεοῦ; Καί, ὅπως τὸ παιδί τοῦ Μίλλ, ἤρθαν οἱ λαοὶ στὴν ἀνάγκη νὰ χωρίσουν τίς δυνάμεις. Τὴ διαφορὰ στὸ αἰσθητὰ τους καὶ στὸ πνεῦμα τους ἀποτύπωναν πάλι ἀπὸ τὸν ὅζω κόσμον καὶ ἀκόμα μακρύτερα ἀπ' αὐτὸν στὸ *Πέραν*, στὴ μεταφυσικὴ τὴν ὑπερέραν περιοχὴ *transszendentale Gebiet** τῆς «Δύναμης». Ἔτσι γενιόνταν ἡ διδασκαλία τῶν δύο ἀρχῶν πού πολεμοῦνται μεταξύ τους. Τὴ βρίσκαι κανεῖς διαφορετικὰ ἐξεληγμένον ὄλα περίου τὰ συστήματα Πίστης. Καθαρότατα ἴσως ἀπὸ τοὺς Πέρσες ἐβγήκεν ἡ ἐναντιότητα. Καὶ στὴ Ζωροαστρικὴ διδασκαλία εἶταν δύο δυνάμεις, πού ἐπήγαζαν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ θεότητα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅμοιες καθαρὲς καὶ καλὲς καὶ πρῶτος ὁ Φτόνος ἐναντίου τοῦ Ὁρμούτσδ ἀποπλάνησε τὸν Ἄριμαν σὲ πόλεμο. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ Ίουδαϊκοῦ μύθου βέβαια ἐπηρέαστηκε ἀπὸ τὴν Περσικὴ διδασκαλία. Στὴ «Γένεσις» δὲ βρίσκουμε ἀκόμα τὴν ἑσπερίαν* καὶ ἡ ἀντίληψη τοῦ μικροῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων μὲν θὰ μᾶς ἐνδιέφερε, ἂν δὲν ἔπερνε μιὰ τέτλια σοβαρότητα, μὲ τὴν σύνδεση πού ἔκαμε τὴν κυριαρχήσασα χριστιανικὴ διδασκαλία. Δὲν παίζει τὸ Φίδι στὴν προπατορικὴ ἀμαρτία ἀκόμα φωτεινὸ

* Ἡ λέξη εἶνε πλάσμα τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας, ὅπως καὶ τὸ *projizieren* πού προσπαθῶ νὰ ταποδώσω: «ἀποτυπώνω». Ἀμετάφραστοι οἱ δύο ὄροι, κι ἀκατανόητοι ἀκόμα, γιὰ ὅποιον δὲν γνωρίζει τουλάχιστο τὰ στοιχεῖα τῆς Γερμ. φιλοσοφίας.

ρόλο: εἶναι ἕνα μιστὸ θερίο πού προωρίστηκε νὰ ἐγτελέσει εὐκόλα ἕνα χρέος. Καὶ στὴ δευτέρη ἀμαρτία τοῦ Κάιν δὲν προβαίνει. Πολὺ ἀργότερα πρωτογίνηκε τὸ Φίδι Σατανὰς καὶ στὴν ἐξεληγμένη χριστιανικὴ παρατήρηση βρίσκουμε πάλι καθαρὰ τὰ δύο βασιλεία, ὅπως τοῦ Ὁρμούτσδ καὶ τοῦ Ἄριμαν.

Κι ὁ Σατανὰς εἶναι, σὰν τὸν Ἄριμαν, ἕνας πού εἶταν στὴν ἀρχὴ καλός, ἕνας ἀντάρτης, ἕνας πεσμένος ἄγγελος, πού δὲν ὑποτάσσονταν ἀπὸ ὑπερφάνεια στὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ καὶ τιμωρήθηκε καὶ θὰ ὑποφέρει αἰώνια.

Πόσο διαφορετικὰ παραστάνεται τὸ ἴδιο πρόβλημα τῶν σκεφτικῶν καὶ καθαρσκειρομένων Ἑλλήνων! Τὸ «καλὸ» καὶ τὸ «κακὸ» δὲν παίζει κανένα ρόλο στοὺς πρῶτους κοσμογονικούς πολέμους τοῦ Οὐρανοῦ τοῦ Κρόνου καὶ τοῦ Δία. Ἄφτὰ εἶνε, ὅπως καὶ τὰ ὄνοματά τὸ λένε, εἰκόνας ἀκατανόητου περασμένου, τὸ περισσότερο δανεισμένες ἀπὸ τίς Αἰγυπτιακῆς θεωρίες. Μόλις ὅμως ἡ βασιλεία τοῦ Διός, τοῦ καλοῦ καὶ δίκαιου Θεοῦ, συστηματοποιήθηκε, πετάχτηκε ὁ ἀντάρτης κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅχι ὅπως ὁ Σατανὰς ἀπὸ ζούλεια, ἄσχημος μαυροδερὸς δαίμονας, ἀλλὰ ὡραῖος καὶ τιμημένος, ἕνας συνετὸς Τιτάνας, ὁ δημιουργὸς καὶ προστάτης τῶν ἀνθρώπων, ὅχι ἀποπλανητὴς καὶ σκανταλόχερος, ἀλλὰ ὁ πυρφόρος Προμηθεύς, πού τοὺς φέρνει τὸ φῶς «τῆς δίκαιης Θέμιδας τὸ συνετὸ παιδί», ὁ δάσκαλος τῶν τεχνῶν στοὺς θνητοὺς» καὶ ζητᾶει ἀπὸ τὸ Δία (ὄλα αὐτὰ στὸ δῶμα τοῦ Αἰσχύλου) νὰ μὴ ἀρίνει τὴ φιλανθρωπία» καὶ πού τιμωριεῖται γιὰ τὴν ἐπανάσταση κατὰ τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ Δία καὶ πού μπορεί νὰ πεῖ: «Νηλεῶς ὦδ' ἐρρύθμισμα: Ζηνί δυσκλεῆς Θέα!». Πόση ἀπόσταση στὴν ἀντίληψη τῶν διψασμένων ἀπὸ ἐλευθερίαν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν συνηθισμένων στὴ δεσποτιὰ Ἀνατολιτῶν. «Ἔγνο τῆς ἀσέβειας» ὀνόμασε ὁ Νίσιος τὸ δῶμα τοῦ Αἰσχύλου» κι ὁ καθηγητὴς Γιόδλ προσπαθῆσε νὰ ἐξηγήσει, σὲ μιὰ διάλεξη γιὰ τὸ ἠθικὸ περιεχόμενον τῶν λόγων τοῦ Προμηθεῖα, πῶς ἐπιτράπηκε σῆναν νὰ δώσει στὸ θεοσεβῆ Ἀθηναϊκὸ λαό, πού εἶχε κάποτες ὀργισμένους κληρικόφορους διάθεσης, ἕνα τέτιο δῶμα. Ὅπως κ' οἱ βαλβότερα σκεφτόμενοι δὲν ἀπότυχαν, καὶ γι' αὐτὸν: ἐπιτρέπονταν νὰ δοθεῖ, γιατί ἐτραβιόνταν τὰ λογικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὸ δῶμα. Κι ὅτι πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήξει περισσότερο εἶναι, πῶς, καθὼς ἴσαστε ὁ Πανσάνης, στὴν ἀκαθόμια τῶν Ἀθηνῶν εἶταν στημένος ἕνας βωμὸς τοῦ μεγάλου Ἐπαναστά-

τη καὶ κάθε χρόνο ἡ νεολαία ἐσυγκροτοῦσε λαμπαδηφορία γιὰ τιμὴ του.

Ἀλλὰ ἄμα ἐμεῖς παρομοιάσουμε μὲ ἀκριβεία τοὺς Ἑλληνικοὺς καὶ Ἑβραιοχριστιανικούς μύθους μετὰ τὸν καθορισμὸ αὐτῆς τῆς διαφορᾶς σὲ ἐξεικόνιση καὶ μελέτη, ἀνακαλύψουμε χεροπιαστῆς ὁμοιότητες. Ἄλᾳκρη ἡ προϊστορικὴ, ἡ μυθικὴ περίοδο τῆς ἀνθρωπότητος φέρνει ἐδῶ κείει συγγενικούς δεσμούς. Ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων κι ὁ κατακλυσμός εἶνε κοινὰ ὀλοφάνερα καὶ στοὺς δύο· κι ὁ μύθος τοῦ Ἐπιμηθεῖα καὶ τῆς Πανδώρας ἀντανακλιέται χαρμηλοχριστιανικὰ στὸν Ἄδᾶμ καὶ τὴν Εὐά. Ἄλλὰ ὄλως διόλου φαίνεται ὅμοιο ὅτι, ὅπως ὁ Προμηθεύς ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους τὸ φῶς καὶ κάθε τέχνη καὶ γνώση, ἔτσι καὶ ὁ Σατανὰς ἐπρόσφερε στὸ πρῶτο ζευγάρι τὸν ἀπαγορευμένο καρπὸ ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς γνώσης. Καὶ οἱ δύο, εἴτε ἀπὸ καλὴ ἢ κακὴ πρόθεση, εἶνε οἱ πεσμένοι ἐπαναστάτες, οἱ ἀνταρτικοὶ φίλοι τοῦ κυρίαρχου Θεοῦ, πού ἐπρόδωκαν στοὺς ὑπηκόους του ἕνα κοματάκι ἀπὸ τὰ μυστικά του. Ἀκόμα περισσότερο· σὲ μιὰ καθολιστικὴ παράδοση ὁ Σατανὰς εἶταν ἴσα ἴσα, ὅπως ὁ Προμηθεύς, ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου*. Καὶ τέλος πῆραν κ' οἱ δύο τὰ ἴδια παρανόματα· Πυρφόρος καὶ Ἐωσφόρος. Μπορεῖ νὰ ἔχει δίκιο ἡ παράδοση, πῶς ὁ Σατανὰς τὸ παρανόματο τοῦ Ἐωσφόρος τὸ χρωστάει μόνον σὲ μιὰ πλάνη τοῦ Εὐσεβίου, πού μιὰ περιχοπὴ τοῦ Ἡσαΐα, πού ἀπόβλεπε τὸ βασιλεῖα τῆς Βαβυλώνας κι αὐτὸν προσφωνοῦσε ὡς τὸν πεσμένον Ἀύγερινό**, τὴν παραζήγησε γιὰ τὸ Σατανά. Κρίνουμε ἀπ' αὐτὸ, πῶς κανεῖς δὲ μπορεί νὰ ξέρει, πόσα ἀπόκρυφα καὶ χαμένα μυστικά τῶν περασμένων, πρὶν ἀπ' αὐτὸν δὲν αἰσθάνθηκαν τὴν ἴδια παραζήτηση. Τέτιο: πού πλανιοῦνται δὲν εἶναι ἐξυπνάδα τῆς κοσμοϊστορίας, οὔτε καμιὰ σύμπτωση. Σατανὰς καὶ Προμηθεύς εἶναι μιὰ μορφή, ὅπως καθοριστικῆς στὶς διαφορὰς λαοκρατορίας. Εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς ἐπανάστασης, ὅπως τὸ εἶδαν οἱ Χριστιανοὶ κ' οἱ Ἑβραῖοι, ὅπως παραστάθηκε σὲ μιὰ ἐπαναστατικὴ καὶ σὲ μιὰν ἀρνητοπιάστρα φυλῆ.

Δὲν ἔχουμε καμιὰν ἀξιωματικὴ ἐξήγηση τῆς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου: ἀλλὰ μὲν ἀκριβᾶζεται τὸ σύμβολο καὶ πάντα ὁ Προμηθεύς ἐνοήθησε, ὡς τὸ σκεφτικὸ τὸ τιτανοπρόσπαθο

* Ἡ αἴρεση τῶν Βογομιλιῶν στὴ Βαλκάνια τὸ ἀσπάζονταν ἀκόμα στὸν 11ο καὶ 12ο αἰῶνα.

** Τὸ λαμπρὸ μας ἀστέρει δὲ μισοῦ βέβαια νὰν τὸ κἀλῶ μὲ τὸ ψευδατονομα Ἐωσφόρος.

πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς ἔλαϊνος, πού οἱ ἀνθρώποι τοῦ χωστάνε ὄλα, πού ὄλα δοκιμάζει, πού κάνει τὸ Ἰπεράνθρωπο κ' ὑποφέρει τὸ Ἰπεράνθρωπο, ὁ Προμηθεύς, ὁ προνοητικὸς— ἔτσι τουλάχιστο λέει ἡ Ἑλληνικὴ ἐτυμολογία, ἂν καὶ μπορεί νὰ ἐσθμῆκε τίποτε ἄλλο τὸνομα στοὺς πανάρχαιους χρόνους—ὁ μεγαλοφυῆς ἄνθρωπος ἡ κἀλλετέρα ἡ ἀνθρωπότητα κοιταγμένη ἀπὸ τὴν ὄψη τῆς μεγαλοφυῆς τῆς, ὁ πάντα πικραγωνιζοῦμενος Εὐσεβῆτης, πού πολυμάει κατὰ τῆς ἀμβλείας ἀντίστασης τοῦ κόσμου. Λοιοπὸν τί ἄλλο εἶναι ὁ κυρίαρχος Θεὸς παρὰ μιὰ δημιουργία τοῦ μυαλοῦ τοῦ πλήθους, πού κάνει τὴν ἀκατανόμητη ἀδικία μὲ τὸνομά του; Πάντα, λέει ὁ Ἐμμερσον, ἔκαψαν οἱ ἄπιστοι τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς πίστεως.

Ὅλη τὴ λύπη ἀκατανόητου δημιουργοῦ φανερόναι ὁ Προμηθεύς, ὅταν ἀπὸ τὴν ἀνευκρίστη ἀγάπη του στοὺς ἀνθρώπους μιλάει, ἀπὸ τὴ εὐκαρίστηση πού δὲν εἶναι τέτλια, πού εἶναι «ἄχαρις χάρις» στὸ χάρισμά τῆς. Ὅλη τὴν τιμωρία τοῦ δρομοπάτη! Ὁ Προμηθεύς εἶνε ὁ ἐπαναστατικὸς τύπος, ἡ αἰσθητικὴ εἰκόνα ὅσων παλεύουν γιὰ τὴν πρόοδο, τῆς διψασμένης γιὰ πῦρ καὶ φῶς ἀνθρωπότητος. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη μπαίνει ἀκόμα βαθύτερα στὴν ἀνθρωπότητα, ὅταν ὁμοιωθεῖ, ὅπως καὶ πρέπει, ὁ Ἑλληνικός Προμηθεύς ὁ γυνὸς τοῦ Ἰαπετοῦ μὲ τὸν Ἰνδὸ Πράματ-ἔξᾳ τὸ γυνὸ τοῦ Γιαπατῆ!

Πῶς τελειόναι ὁ Προμηθεύς τοῦ Αἰσχύλου; Ὁ χαλκεμένος στοὺς βράχους Τιτάνας βυθίζεται κἀτου σῆγριο σεισμὸ καὶ τρεμόδροντα βουνά, κἀτου σὲ ἀστραπὲς καὶ θεοσακτέινους συνηφοστρίφουλες κ' οἱ στερνὲς του λέξεις εἶνε:

Ἦ ἄγια δύναμη τῆς μάνας μου! Ἦ ἀγέρα!

Ἦ αἰθέρα, σὺ πηγὴ στὸ κοινὸ φῶς,

Ἦ σὺ γύρω στὴ γῆ πού πλημμυρεῖ! Ἦ κοίτα τὸ τί ὑποφέρει ἐγὼ ὁ ἄθῶος!

Ὁ Λεοπάρδης ἔγραψε κάποτε: δὲν ξέρει ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα κανένα σπαρχατικότερο καὶ θαυροϊόμιστο λόγο ἀπὸ τὴ στερνή κραυγὴ τοῦ Βρουτοῦ στὴ μάχη τῶν Φιλίππων. «Ὁ Ἄρετῆ, σῆκλουθοῦσα στὴ ζωὴ μου καὶ τῶρα βλέπω πόσο κούφια λέξη εἶσαι!» Πολὺ φρικωδέστερη καὶ πενταλύπητη μοῦ εἶναι ἡ κραυγὴ τοῦ Προμηθεῖα πού ἐσφρατονίζει στὴ θεότητα μὲ τὸνομα μιᾶς τιμωρημένης καὶ δεμένης ἀνθρωπότητος τὰ λόγια: «Τὶ ἀδικα πού παθαίνω ἐγὼ ὁ ἄθῶος!», πού ἀνορθώνει κατὰ τῆς κοσμοκρατορίας μὲ τὸ ὄνομα ὄλης τῆς Ἰαρεθῆς καὶ τοῦ θνήτου τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ζαναπετάει: «Ὁ, τὶ παθαίνω, ὅ, τὶ μοῦ γίνεται, εἶ-

ναί άδικο, άδικο! . . .»

Τό τελευταίο μέρος τής αρχαίας τραγωδίας «Ο λυτρωμένος Προμηθέας» χάθηκε ή θέλουμε όμως μπορούμε νάν το πλάσουμε στη σκέψη μας: Η άρχαιότητα δέν έσωσε τήν ανθρωπότητα. Όπως στό τέλος τής τραγωδίας του Αισχύλου όμοια έβυθίστηκε ό κόσμος της στους τυφώνες.

Αρχίζει ό μεσαιώνας, ό κόσμος τής βίας και τού άφεντισμού. Ο Έβραιοχριστιανικός μύθος κυριέθει τόν κόσμο. Ξεχάστηκε ό Προμηθέας ή καλύτερα: υπάρχει μόνο ακόμα μέ τό Έβραϊκό του τό φόρεμα, Σατανάς. Είναι τότες ό πεσμένος άγγελος του ήμερόφερτου Άστεριού πρώτα ό ώραιοτάτος άγγελος, τότε τόσο άσκημος, όσο χαριτωμένος είταν προτήτερις. Γιγάντιος και μαλιαρός, τρικέφαλος μέ τρομερό λάρυγκα και μέ νυχτερίδοφτερα* σάν τό μεγάλο σκουλίκι, il gran verme, μές τό κέντρο τής ξεπαγιασμένης Γής, πολύ μακριά από τό φώς του Θεού άπομακρυσμένες—έτσι τόν ζωγραφίζει ό Δάντες. Πόσο φωτεινή είναι εκεί ή συμβολικοφανεία και Θεοφιαστέρα φαντασία των ανθρωπων: στους καιρούς τού άφεντισμού τό πνεύμα τής Έπανάστασης είναι ένα συχαμερό διαβολικό σκουλίκι: στους επαναστατικούς καιρούς σηκώνεται ό Τιτάνας μέ όλη τήν όμορφιά του Αύγερινου. Κ' έτσι είνε όλα, ιδέες, γεγονότα και άνθρωποι. Οι αντίθετες μάσεις δίνουσι στον καθένα τή συμπάθεια ή τήν αντίπαθεια. Φαντάζεται κανένας τήν εικόνα τής Γαλλικής επανάστασης μονάχα στό κεφάλι: ένός νομιμόφρονα και ένός Γιακωβίνου. Τήν εικόνα τής σοσιαλιστικής δημοκρατίας στη φαντασία ένός φανατικού κ' ένός αστυνόμου. Μπροστά μου στέκονται δυό ζωγραφίες: ή μία από τό δέσιμο ένός σοσιαλιστικού περιοδικού μου δείχνει ένα μισόγδυμον άντρα μέ σπαθί και άσπίδα να πολεμεί τό δράκοντα τής αντίδρασης: ή άλλη, εικόνα από ένα κληρικόφυλλο, δείχνει έναν ίπποπότη άγιοφωτισμένο να πολεμεί τό δράκοντα τής επανάστασης. Έτσι παρουσιάζεται ό ίδιος άνθρωπος: έτσι τον γνωρίζει ή μερίδα του από φιλανθρωπία για τά πλήθη πετιέται και τή βάνει σε κίνηση, κέτσι για τό χατήρι της ό

* Όμοια άπάνου κάτω τή ζωγραφία του παρασταίνει κι ό μεγάλος Φλαμαντός ζωγράφος, ό Βαϊπεαρ όπως τον λένε τής ζωγραφικής, ό Πέτρος Παύλος Ροϋμπενς, που υπήρξε στό τέλος του 16ου αιώνα, ιδίως στην εικόνα του «das apokalyptische Weib» και άλλες, που δέν τις χορταίνω καθημερνά προσηλωμένος άπάνου τους, στην παλαιή πινακοθήκη του Μονάχου.

ρόλος του Προμηθέα παίζει στους άφεντάδες τό ρόλο του άσυνείδητου αποπλανητή, τό ρόλο του καταστροφέα των ψυχών.

Δέν μπορώ ναποδείξω, αν δέν μνημονεύεται κάπου σε κάποιο άγνωστο γράψιμο περασμένων αιώνων ό Τιτάνας; αλλά για ρόλος στη φιλολογία, πρωτομπαίνει πάλι στον 18ο αιώνα.— Όπως είδα σε μία περικοπή στον Έρντερ, ό Μπάκο Μπερουλάμης αναφέρει κάπου κίσηγει τό μύθο του Προμηθέα, αλλά μου έστάθη άδύνατο, όσο κι αν έψαξα να βρω τό πρωτότυπο στο Μπάκο.

Στό 17ο αιώνα ξαναζωγραφίζει ό Μίλτον τή μορφή του Σατανά, μά πόσο, άλλωζαν τά χρόνια από τήν έποχή του Δάντε! Ζωγραφίζει τόν όρμητικόν Αντάρτη, άθελα, τόσο επιβλητικό και μεγάλο, που όλοι περίπου οι κριτικοί του βρίσκουν τόσο ένδιαφέρο όσο και του Θεού. Έτσι σηκώνεται άρχιά ή εικόνα του πεσμένου άγγελου. Ό,τι κάνει ό Μίλτον άθελα τό κάνει ό Μπάιρον γνωστικά. Στη σάτυρά του «Τό φάντασμα παρουσιάζεται» μπαίνει ό Έωσφόρος μέ μία τέτια μαύρη μεγαλειότητα, που στένει άποφασιστικά τά ουράνια κοπάδια στη σκιά. Μέσα από τόν άστειο τόνο του έργου, στην είσοδο του Σατανά ξεσπάει ή σοβαρότητα. Ό ποιητής μόνο τόν Αντάρτη μπορεί να συμπαθεί. Και μέ τήν κρίση τής άλλαζόμενης αντίληψης, ό «Κάιν» είναι τό κομμάτι, που φάνηκε στους όρθόδοξους τόσο διαβολικό, ώστε να γείνει ή κυριότερη άφορμή να σημειωθή κι ό Μπάιρον κ' ή ποιήσή του «salanic school.» «Εγώ δε μπορώ ναφίσω να μιλάνε για τόν Έωσφόρο μου, όπως μιλάει ό επίσκοπος τής Λόντρας» έγραψεν ό Μπάιρον στον έγγότό του κ' εξακολουθούσε: «είναι λοιπόν ό Έωσφόρος μου άσεβέστερος από τό Σατανά του Μίλτον ή από τόν Προμηθέα του Αισχύλου;» Όπως λέει ό Γκαίτες «στον Κάιν δέν υπάρχει τίποτες περισσότερο άπ' ό,τι υπάρχει στην άγία Γραφή», — μά είναι όλος διάλου άγιοτική ή εξακρίβωση. Τό δικίο κ' ή λογική στέκονται στο πλευρό του Κάιν και του Σατανά κ' όχι στο πλευρό του Άβελ και του Κυρίου. Κ' έτσι φαίνεται στο μυστήριο «Ουρανός και Γής» που έχει αντίκειμενο τήν παράδοση του κατακλυσμού—ό ποιητής ξάστερα συμπαθεί μέ τήν καταστροφούμενη γενεά του Κάιν κ' όχι μέ τήν θεοσεβή οικογένεια του Νώε. Και καθόλου δέν υπάρχει: έδώ άσέβεια του Μπάιρον, ούτε βλαστήμια, όπως ό έγγλεζικός κληρός μέ θόρυβο διακήρυξε. Ο Μπάιρον δέν είταν ούτε άθειστής

ούτε αντίπαλος του Χριστιανισμού, όπως ό Σέλλεϋς, ό,τι υπάρχει στο κομμάτι και τόσο έρέθιζε τους Θεολόγους, είταν, ότι τραβούσε τις άδυσώπητες συνειπείες από τήν άνοσία θεοαντίληψή τους, ότι παράστανει έτσι τό Θεό, όπως κίσεινι χωρίς να θέλουν νάν τό δείξουν ελεύτερα, ότι τόν έδειχνε σάν Έναν που επιτρέπει να γίνεται ένας έννοχος κ' έπειτα τόν τιμωρεί.

Η τελευταία κοσμοπαράτηση γίνηκε μαλκότερη και προλίγου ένας καλλιτέχνης παράστανε τήν κάθοδο του Χριστού στον Άδη πώς έφερε τήν όριστική σωτηρία των άμαρτωλών. Υπάρχει μία προτεσταντική άίρεση που διδάσκει στη δυτική Γερμανία τό «ξαναφέρσιμο όλων των πραγμάτων», δηλαδή: τή σωτηρία όλων των άμαρτωλών με τή θυσία του Χριστού. Ένα από τά παλιά μνημεία τής Ιταλικής φιλολογίας είναι τό «κοντράστο» του Σατανά και τής παρθένου Μαρίας του Φρά Μπονφεζίν ντε Ρίβα. Στο διάλογο αυτόν ένός καλόγερου του 13ου αιώνα ό Σατανάς άπαγγέλλει χαρακτηριστικάτες κατηγορίες. Λέει:

— «Κέγω είμαι πλάσμα του άληθινού πλάστη. Για μία μονάχη άμαρτία είμαι για πάντα χαμένος και δε μπορώ να σωθώ, έγω ό φτωχός καταστραμένος! . . . Και έχω μεγάλο παράπονο κατά του παντοδύναμου Θεού, που μέπλασε, έμένα τό φτωχό, να ψένουμαι στην άτέλειωτη λαύρα. Παραπονιέμαι κατά του Θεού, που δε μέπλασε έτσι καλό, που να μη μπορούσα ναμαρτήσω, να μη μέ τιμωρούσε αιώνια και και ναμνισκα καλός σάν τους άλλους άγγέλους. . . Τό λοιπόν ό Θεός είναι τόσο παντοδύναμος, θα μπορούσε νάν τήκανε. . . δε θάν του κόσμίζε τίποτες, τίποτες δε θάν τόν έβλαψε. . . θα μπορούσε να μέκανε καλόν αν τήθελε και θάμνισκα έγω καλός και σε τίποτες δε θάν τόν έβλαφα. Και να σου πώ; μου φαίνεται σά ένδοια ευκαριστημένους για τό φριχτό μου τό μαρτύριο: έχω πολλούς και δικίους λόγους νάν του είμαι τόσο όχτρός: μαφάνισε: μέ σκότωσε: μέ καταλύπισε, άντίς να μέ κρατήσει και μέσα στη χαρά και στη διασκεδάση. . .»

Κι όταν ή Παρθένα του ρίθνε: κατάνουτρα πώς είταν όλότελα ελεύτερος να κάνει τό καλό και τό κακό, τής άπαντάει:

— «Μάλιστα. . . μάλιστα! Αυτός, αυτός ό Κύριος, ό άφέντης προτομ μέ πλάσει, είξερε άπ' αρχής πολύ καλά, πώς έγω θάμαρταίνα μία φορά: πώς θα μέ κατάστρεφε και θα μέ πετούσε σε κάθε περίσταση. Τό λοιπόν ό Θεός τήξερε προτομ μέ πλάσει: πώς θα καταστρεφόμενα με

μία μονάχη άμαρτία, γιατίς τό λοιπό να μέ πλάσει: άφου θα καταστρεφόμενα; Σήμερις δε θάμωνα διάβολος, ά δε μέπλασε καθόλου! Κι άς υποθέσουμε ακόμα πώς ό Πλάστης άπάνου δε θα μέ κατηγορούσε που μάφνης ελεύτερο να κάνω τό καλό και τό κακό, άφου τήξερε πώς μία φορά θάμαρταίνα πάλι: δέν έπρεπε να μέ πλάσει: και γι' αυτό έγω τόν κατηγορώ. Φαίνεται πώς του άρεσε, κέτσι είναι ή άλληθια πώς έπρεπε νάνε διαβάλει για να γενάνε τήν άμαρτία και τή σφοδρά. Άλλιώς θα έπλαθε άλλους που να κάνανε τό καλό άντίς έμένα κι όλουνοους που καηγόμενα στην Κόλαση».

Κι όλο τό ποίημα έδώ στέκει, που ό συγγραφέας του, ένας καλόγερος, τόγραψε χωρίς καμία ύστεροβουλία, χωρίς καμία μυστική άμφιβολία με μοναχή τή λογική τής άφθείας. Μά πολύ προτήτερις άπ' αυτόν μεγάλοι πατέρες τής εκκλησίας, καθώς ό Γρηγόριος ό Ναζιανζηνός τόν 4ο αιώνα κι ό Έργιένης τόν 9ο, ό μεγαλύτερος σκεπτικός τής έποχής του, δε θέλησαν να πιστέψουν τήν αιωνιότητα τής Κόλασης. Ο πρώτος έλεγε να διαλέγουμε από τις όριστικές περιουσίες τής Γραφής «ένα θεαματικό τρόπο του φιλανθρωπίατου και τιμωρού Θεού. Ο Γρηγόριος ό Νύσσης κι ό Οριγένης, πήγαν τόσο μακριά που ώμολόγησαν και στο διάβολο καλύτερη και τέλος μακαριότητα. Στα ίδια χρόνια άπάνου κάτου, όπως ό Φρά Μπενβέζιν, ό βαθύτατος από όλους του προβενσιαλ ποιητάδες, ό καρδιναλιος Peire, έγραψε τό σφοδρότατο «Κατηγοροτράγουδο» στο Δημιουργό που σοβαρές στροφές είνε οι ακόλουθες*.

«Θά ψάλλω ένα τραγούδι: έδώ γιομάτο κατηγορία που πρέπει νάν τούκούσει αυτός στής Κρίσεως τήν ήμερα, αυτός που από τό τίποτε στη Γής μέπλασε ζάφου. Λοιπόν όταν θα μέ τραβήξει νάν του όσω λόγο και μέ στριμώξει στα γερά μέ του Άδη τά κοπάδια έτσι θα πώ: «ώ Άφέντη έσύ, καλά έπρεπε να κίσεις γιατί έγω πάντα πολέμω μέ τόν κακό σου κόσμο: γι' αυτό άσε μου τά βάσανα. . . πώς δε σάρεσει τάχα. . .» Πρέπει ή αλήθια του άλάκχηρ να θαμπαθεί, να φρίξει όταν έγω τό δικίο μου να υπερασπίσω άρχισω. Και θάν του πώ: «πώς δέν άξίζ' νάνε καλά οι δικίοι του ένω κεί κάτου δέρνουνται στα βάσανα του Άδη» κτλ.

Αυτό είταν στο πρώτο μέσο του 13ου αιώνα. Και τότε στις ήμέρες μας ό προέδρος ένός δικαστήριου είπε τή γνώμη, πώς «όποιος άρνιέται τήν Κόλαση, άρνιέται τό Θεό!» Πόσο χαριτωμένη φαίνεται, κοντά σ'αυτή τή Θεοιδέα κοντά σ'αυτόν τόν άσπλαγχο Θεό, που σατυρι-

* Άπό τή Γερμανική μετάφραση του Φριδερίκου Ντίτσα.

ζουν παπάδες την ίδια τους μισαλλοδοξία και σκληράδα, ή διδασκαλία του Ζωροάστρη, όπου την ημέρα της Κρίσης το Πύρ θα βαστάζει μόνον τρεις μέρες και τρεις νύχτες! Σαυτό το Πύρ καταγράφηκε κι ο "Αριμαν κ' οι Dewes του οι άμαρτωλοι—άλλα δὲ θά μείνουν περισσότερο στα βράσανα, αλλά από τις φλόγες θά τραβήξουν στού Παράδεισου τους τόπους με χαρά και με ήγους! — Και στή χριστιανική φιλολογία υπάρχει κάτι παρόμοιο από τόν 'Ιουστίνου.

"Ετσι είχαν, μερικοί πολύ πριν από τὸ λόρδο Μπάιρον, τραβήξει τὸ ἔργο τῶν παραρμένων και από πολλές μυστικές αἰρέσεις, πὸ ἀποχωρίστηκαν περισσότερο ἢ λιγότερο από τὸ Χριστιανισμό, εἶνε γνωστοί οἱ Σατανολάτρες. Ἡ Γεωργία Σάντη ἀναφέρει στὸ ρωμάντζο της «La comtesse de Rudolstadt» πιθανότατα ἀπὸ ἱστορική πηγή, — μὴλη μου τὴν προσπάθεια δὲν τὴ βρήκα αὐτὴ τὴν πηγή. Ὁ Δομπράσκης στήν ἱστορία του τῶν βοεμικῶν Πικαρδῶν και 'Αδαμιτῶν μιλεῖ γιὰ τούς λεγόμενους «Λακκόπιτους» ἢ «Jamniczy», ὅμως δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ Σατανολατρεία — μὴ βοεμική μυστικοποίηση, πὸ τὸ Σατανὰ τὸν προσκυνάει γιὰ «celui à qui on a fait tort» «κείνον πὸ ἔπαθε τὸ μεγάλο ἄδικο». Δὲ θυμίζον αὐτὰ τὰ λόγια, εἴτε ἱστορικά εἴτε πλασματικά τῆς ποιήτριας, τὴν τελευταία ποικραυγὴ τοῦ ἀρχαίου Προμηθέα; Μόλα ταῦτα στὸν 18ο αἰῶνα ἐμπῆκε ὁ Σατανὰς στὰ κατὰβραθα. Πάντα περισσότερο ἀλλάζονταν τὸ διάβα του στήν καλλιτεχνική του παράσταση, ἀπὸ τὸ Δάντε, μετὸ Μίλτον, ὡς τὸ Μπάιρον. Πάντα ὀρηκτικός, πάντα μεγαλοπρεπῆς γίνθηκε ὁ 'Αντάρτης, ὡς πὸ τέλος ἡ Χριστιανοσιμικὴ μου μάσκα πετάχτηκε και πάλι ξαναπρόβαλε στήν ὑψηλὴ μορφή τοῦ 'Ελληνιστὴ Τιτάνη. Σὲ καιρὸ πὸ δὲ βλέπει πιά καμιά ἄμαρτία στήν 'Επανάσταση, στὸν υπερήφανο 'Ερωισμό, στὸ πείσμα τοῦ ἀνθρωποπνεύματος, ὁ διάβολος δὲν εἶναι τὸ ὀρθὸ σύμβολο. Κι ὁ 'Ελληνας Θεὸς ἐπέτρπε στὸν ἑαυτὸ του νὰ δεικνύεται! κέτσι ὠραϊότητα δείχνεται, ὅ, τι σ' αὐτὴ τὴν πραγματεία θέλω νὰ κάμω ἀπὸ τὸ φαινόμενο, πὸς στὸν αἰῶνα τῆς ἐπανάστασης μὸλις ἕνας μεγάλος ποιητῆς παρουσιάστηκε πὸ δὲν πῆρε νὰ πραγματευτεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ Προμηθέα.

Τὸ Γιούλη τοῦ 1816 ἔγραψε ὁ λόρδος Μπάιρον στή βίβλα Διοδάτη τὸ ποίημα του στὸν Προμηθέα, ὅπου ἔχουσε ἀλάκερο τὸν υπερήφανο πόνου του κι ἀλάκερο τὸ θρίαμβὸ τῆς ἐπανάστασης. 'Αλλά κέτσι ἔβρισκε τὰ λόγια :

"Τὸ θεϊκό σου κρίμα εἶταν ἡ καλοσύνη, νάνακουφίσεις θέληρες τὴ δυστυχία τοῦ ἀνθρώπου, και τὰ δεσμά τοῦ πνεύματος δὲν σπάζει!»

Ὁ Προμηθέας δηλαδὴ φορεῖ ὄλους διόλου δικὰ του φορέματα στὸν καινούργιον ὀρίζοντα, πὸ περιμένε ὄλα ἀπὸ τὴν 'Επανάσταση ὄσα ἡ παλιὰ ἐξουσία δὲν ἐκαλλιέργησε. Ντύθηκε μετὶς τῆς μεγάλης ἐπιτίδης και μετὶς τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἀνθρωπότητας.

Τὸ χαμένο κομὰτι τῆς ἀρχαίας τραγωδίας θέλησε νὰν τὸ πλάσει νέο ὁ τρυφερότατος, ὁ μάγος ποιητῆς τοῦ αἰῶνα μας ὁ 'Σέλλεϋς. Ὁ Κάρλαϊλε «Πνευματοφωνῆ» ὠνόμασε τὸ ποίημα τοῦ 'Σέλλεϋ. "Ενα ἄθωο, λεπτότατο και καλότατο πρόσωπο παιδιοῦ πὸ δέιχνει τὸ πορτρέτο του. Σὰν ἕνας "Ελφος μετὶς ἕνα ρόπαλο φαίνεται, ὄταν βραδίζει στὸ ὀρηκτικὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπότητας μετὶς ἀνήκουστὸ του ριζοσπαστισμό. Ὁ «Λυτρωμένος Προμηθέας» τοῦ 'Σέλλεϋ ἔργεται ἀπ' ἀρχῆς σὰ συνέχεια στὸ δρᾶμα τοῦ Αἰσχύλου· αὐτὲς τῆς ἴδης εἰκόνες τοῦ "Ελληνιστὴ ποιητῆ, ὅπως τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ 'Αετοῦ «τὸ πτερωτὸ σκύλο τοῦ Οὐρανοῦ» ἐπιτίδης τὰ πῆρε ὁ 'Σέλλεϋς στὸ ἔργο του. 'Αρχίζει μετὶς τὸ μεγαλοπρεπῆ λόγο τοῦ Προμηθέα στὸ Δία.

«Κυρίαρχε θεῶν τε και δαιμόνων...» *

'Ακόμα φαίνεται μιά φορὰ ὁ 'Ερμῆς και ὑπενοθυμίζει τὴν ὑποταγή. Ρωτάει :

«Ὡς φαίνεται δὲ μέτρησες τὰ χρόνια πὸ πρέπει ἐσὺ στὰ βράσανα νὰ ζεῖς.

Κι ὁ Προμηθέας ἀπαντᾷ :

'Η σκέψη δὲ μπορεί ἴσως νὰ μετρήσει· ἔρχονται φεύγουν κέγὼ δὲν τὰ νιώθω.

Ὁ 'Ερμῆς

Κι ὄμως μποροῦσες στὸ φῶς τῶν Θεῶν νὰ ζεῖς κέσὺ μὰ πτόλαψη γλυκεῖά.

Ὁ Προμηθέας

Δὲν ἀπαιρνεῖμαι τὸ ἔρημο γαντάκι, δὲ μετανιώνω γιὰ τούς πόνους πὸ ἔχω! . . .

Ὁ 'Ερμῆς

"Αχ! σὲ θαμάρξω μὰ και σὲ λυπᾶμαι!

Ὁ Προμηθέας

Τούς σκλάβους τοῦ Οὐρανοῦ σὺ νὰ λυπᾶσαι πὸ πρέπει τους παρόμοια καταφρόνια, ὄχι ἐμένα πούχω ἤσυχο τὸ πνεῦμα ὅπως τὸ Φῶς θρονιάζει μετὶς τὸν "Ηλιο. Λέω, δὲν καλεῖς τοῦ "Αδῆ τὰ δαιμόνια κι ἀπὸ τὸρα νὰρχίσει ἡ τιμωρία;

* 'Απὸ τὴ θαυμασία Γερμανικὴ μετάφραση τῆς 'Ελένης Ρίχτερ.

Αὐτὰ εἶνε τιτανικά, αὐτὰ εἶναι σὰν νὰ εἶνε γραμμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κοντύλι τοῦ Αἰσχύλου. Κι ἀνίσους ἡ Γῆς (ὅπως και στὸ ποίημα τοῦ Μπάιρον) λέει στὸν Προμηθέα!

"Ὡ τί καλὸς τί φρόνιμος ὄπου εἶσαι!

Οἱ θεοὶ ἂν μὴν ἀκούνε τὴ φωνὴ σου!

'Εσὺ εἶσαι παραπάνω ἀπὸ Θεὸς

γιατὶ εἶσαι ὁ ἀγαθός... Σὺ εἶσαι ὁ σοφός!

"Ετσι ἀκόμα δὲ δέιχνεται, κοντὰ εἶνε τόσο προσωπικὸ τὸνο τοῦ 'Σέλλεϋ — ἡ ἐχθρότητα κατὰ τῆς λέξης «Θεός» — τίποτις πὸ νὰ ἀντίλεγε στὸ "Ὀν τοῦ φιλόδημου Τιτάνη. 'Αλλά ἀπ' ἀρχῆς πιά ἐπίσασμε τὸν Προμηθέα τοῦ 'Σέλλεϋ μαυτὸ, νὰ μετανιώνει γιατί βλαστήησε τὸ Δία· ἐπιθυμεί νὰ μὴν ὑποφέρει κανένα ζωντανὸ ὄν πόνους και βράσανα. Κι ὄσο προχωροῦμε μακρύτερα τόσο Χριστιανικότερος γίνεται αὐτὸς ὁ Προμηθέας : Ὁ Δίας βυθίζεται, ἤρθε ἡ ὦρα του, κ' ἡ Γῆς, τὸ Φεγκάρι, ἡ 'Ασία, ἡ Πανθέα, οἱ "Ἔρες κι ὄλα τὰ πνεύματα ζεσπάζουν σὲ ἀλαγαμῶς. Τὸ χιόνι λυώνει, ἡ παγόφλουδα τοῦ Φεγκαριῦ σπάζει και τὸ Φεγκάρι γιομίζει μετὶς ἀνοιξη. Ἡ ἀγάπη τῶν ὄλων θριαμβεύει, Πνεύματα, Ἀνθρώποι και Ζῶα εἶνε στή μακρικότητα, τὸ 'Ερπετὸ γίνεται ὄμοιο μετὶς τὸ Θεὸ — κι αὐτὸ εἶνε ἡ σωτηρία μετὶς τὴν 'Αγάπη*.

Τὶ ἄλλο εἶνε αὐτὴ ἡ ἀπολύτρωση τοῦ Προμηθέα παρὰ μιά χαρμόσινη νεκρανάσταση τοῦ βασανισμένου ἀνθρωποσωτήρα; Αὐτὸς ὁ Προμηθέας εἶνε μόνον ἡ ἀγάπη. Τὶ παράδοξο πὸ εἶνε, ὁ 'Σέλλεϋς ὁ ἐξερεθισμένος ἀντίπαλος τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ κυριότερος ἀντίχριστος μεταξὺ τῶν νεώτερων ποιητᾶδων, νὰ γράψει ἕνα τόσο ὑπερχριστιανικὸ κομὰτι, πὸ σὰν τὸ Βίλαμ σχεδὸν ἀναγκάστηκε νὰ μιλεῖ ἐναντίο τοῦ ἴδιου του σκοποῦ! Σ' αὐτὸ τὸ κομὰτι μόνον τὰ ὀνόματα εἶνε 'Ελληνικά· μετὶς μικρὴ παραλλαγή στὰ ὀνόματα, στίς σκηνὲς και σὲ μερικές ἀλληγορίες μποροῦσε νὰ γράψει μετὶς τὸ ἴδιο περιεχόμενο ἕνα κομὰτι πὸ νὰν τὸ λέει «Χριστός» ἢ «Ὁ γουρισμὸς τοῦ Μεσσία». Αὐτὸ λοιπὸν πὸ

* 'Εχω μπροστά μου θαυμασία ἀποτύπωμα τῆς τελευταίας εἰκόνας τοῦ δίσταμου 'Εγγλέζου ζωγράφου Γεωργίου Φριδερίκου Βάττς τῆς «Νίκη τῆς ἀγάπης». Ὁξὸν ἀπὸ τὴν τέλεια ἔκφραση τῆς ἰδέας του μετὶς τεχνικὸ ἰδεαλισμὸ, πὸ ἐμπνέει τούς σημερινούς προραφαηλίτες ἔγγλέζους καλλιτέχνες, ὁ Βάττς, ἀντίστροφα ἴσως συμβολίζει τὴν ἀγάπη. 'Αναφέρω τὸ γεγονός, γιατί πολὺ συλλογιέμαι τὸ γοργοκύλισμα τῶν ἰδεῶν τοῦ τελευταίου αἰῶνα.

σὴν τελευταία πράξη παραστένεται δὲν εἶνε τίποτις ἄλλο παρὰ τὸ σπᾶσιμο τοῦ χιλιοχρονίου κράτους, πὸ ὁ 'Σέλλεϋς περιέμενε μετὶς τὸν καιρὸ τοῦ ἀπὸ τῆς φιλοδηωπείας, ἀπὸ τῆς γενικῆς ἀνθρωποαγάπης. Τὰ ὄνειρα τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀλλάζουν ποτὲς. Ὅπως οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπανάστασης στή Γαλλία τὸ Σωτήρα τὸν ἔκαμαν ὡς «le bon Sansculotte Jésus» και πρόδρομὸ τους, ἔτσι φαίνεται: στὸ κομὰτι τοῦ 'Σέλλεϋ ὁ σταυρωμένος σὰν πρόδρομος τοῦ Προμηθέα του — ἔτσι μᾶς ὀδηγεῖ μιά παράξενη γέφυρα ἀπὸ τὸ Σατανὰ διὰ τοῦ Προμηθέα στὸν ἰδρυτὴ πὸ καταδικάστηκε ἀπὸ τὰ καθεστὸτα γιὰ ἐπαναστάτης και σταυρώθηκε. 'Εδὼ μπορούσε νὰ θυμηθεῖ κανεῖς πὸς ὁ 'Ιλᾶριος εἶπε, σ' ἕνα του ὕμνο, τὸ Χριστὸ τὸν «ἀληθινὸν 'Εωσφόρο». «Τὸνομα εἶνε ἤχος και κηπνός». Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ πᾶν.

Κι ἂς ἔρθουμε στή Γερμανικὴ φιλολογία γιὰ τὸν Προμηθέα. Κι ἀναφέρω, γιὰ τὴν ἀκρίβεια μόνον, τὸ «Λυτρωμένο Προμηθέα» τοῦ "Ερντερ, ἕνα ἀδύνατο χωρὶς ποίηση κομὰτι, στὸ ἴδιο πνεῦμα τοῦ 'Σέλλεϋ παρμένο, ἀλλὰ φτωχὰ κι ἄπονα και κατανοητικά.

'Αλλὰ εἰκοσιπέντε χρόνια προτιτῆρά του ὁ Γκαίτες, ὁ συνενωτῆς τοῦ παντός, εἶχε παρμένο τὸν Προμηθέα στή σκέψη του. Γιὰ δυστυχία τὸ κομὰτι ἔμεινε ἀπόσπασμα, ἀλλὰ καθε ἀράδα του εἶνε κένα ἀριστοῦργημα. Κανένας δὲν ἔπλασε τὸν Προμηθέα μαζίς τόσο ἀρχαῖο και τόσο νέο. Κανένας δὲν τὸν παράστησε τόσο ζωντανὸ, τόσο σοφὸ μετὶς τόσο κοσμοφιλίαστρα δύναμη. Ὁ Προμηθέας τοῦ Γκαίτες εἶνε σὰν μιά μορφή ἀπὸ τὸ Μιχαήλ 'Αγγελο παραπάνου φωτισμένη ἀπὸ τὴ Γκαϊτικὴ γλύκα. Κι εἶνε χαρακτηριστικὸ γι' αὐτὸν πὸς δὲν ἀρχίζει μετὶς τὴν ἀπαλλαγὴ ἀλλὰ μετὶς τὴν ἀνθρωποδημιουργία και τὸν πόλεμο. Τὸ κομὰτι εἶνε τῶν χρόνων τῆς ἀνάγκης και τῆς τρικυμίας. Ὁ ὕψιλος, ὁ δραματικός, ὁ ὑπερδύναμος τὸνος τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ ὄλα τᾶλλα. Μόνον ὁ Προμηθέας τοῦ Γκαίτες εἶνε μορφή μετὶς κρέας και μετὶς αἷμα, ἀνθρώπινος μ' ὄλη τὴν ὑπερανθρωπεία. Κ' εἶνε χωρὶς τὸ πάθος και τὴ ρητορικὴ πολὺ ἐπαναστικότερος ἀπὸ ὄλους τούς συνονοματούς του τῆς γερμανικῆς και τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας. Στους πρώτους στίχους ἀκόμα κέεται ἡ τρομαχτικὴ του κριτικὴ στὸ πανόγιο εἶδωλο τῆς παράδοσης, τῆς παραδομένης χρηστοθήειας και θρησκείας και πετάει στὸ τέλος μετὶς τρομερὸ πείσμα στὸν Οὐρανὸ τὰ τιτανολογία :

Hier sitz' ich, forme Menschen
nach meinem Bilde,
ein Geschlecht, das mir gleich sei,
zu leiden, zu weinen,
zu geniessen und zu freuen sich
und Dein nicht zu achten,
wie ich! *

(Νάμαι εδώ! πλάττω ανθρώπους
μέ τή μορφή μου,
γενεά που σάν κέμένα
θά πάσχει, θά κλαίει,
κ' ή χαρά θάν τή θρέψει
και σένα θά περιφρονεί,
όπως εγώ!)

Ο Αισχύλος, ο Σέλλεους, ο Γκαίτες καθόλου δεν εκκέρτηκαν να ψάλλουν «Ύμνο τής 'Ασέβειας». Στο βάθος είναι ευσθεείς. Άλλα όσο έσωτερικότερη, όσο σοβαρότερη είναι ή ευσθεία ενός ανθρώπου, τόσο εναντιώνεται στή συνθηέστερη ευσθεία ή πίστη, τόσο φαίνεται σαυτόν αμφιβολότερη ή από τήν πολιτεία έγγυημένη κι από τήν εκκλησία επικυρωμένη θρησκεία των χρόνων μας. Τήν ευσθεία που συλλογιόταν ένα δεσποτικό Θεό για να είναι με τόνόμα του δεσποτικού, που είναι τόσο ήμερη και ροβερή, ώστε κάθε κριτική φοβάται και καταδικάζει, που ξεπάγιασε σε χιλιάδες νεκρές φόρμες, με βλάβη τής ζωής—αυτή τήν ευσθεία κ' οι τρεις τους τήν πέταξαν. Άλλη όλως διόλου ύψηλότερη Θεοϊδέα είναι ή βάση και τό στεράνομα τής δικής τους τής πίστης κ' αν έγχερμίστηκε ο Δίας όλλα αυτά τά έργα, έτσι είναι και είδωλο. Οι άνθρωποι που έμαθαν από τήν ιστορία, πώς κάθε προφήτης στήν αρχή φαίνονταν καταστρόφείας, πώς όλες οι θρησκείες άρχισαν αίρεσες, πώς όλες οι αίρεσες—δυστυχώς—μπορούν να γίνουν αναγνωρισμένες θρησκείες, αντιμετώπισαν σκεπτικώτερα τους μεγάλους καταστρόφειδες και τήν έννοια «άνοσιούργημα» και «άμαρτία». Άπομακρύνονται από τόν παλιό χωρισμό. Λένε: Είναι ένας Θεός, έτσι είναι όλα σ' αυτόν, έτσι έπλασε τό έρπετό και τό κακό, κέτσι πρέπει, γι αυτό που σεΐς λέτε «άμαρτία» να υπάρχει στήν ατέλειωτη ύπαρξη μια δικαιολογία, έτσι πρέπει σ' αυτόν να γίνεται άφροδ να γίνεται φάντασμα, όπως ο Δίας στο δράμα του Σέλλεου μπρός στή σηκωνόμενη αιωνιότητα.

* "Όταν σκεφτώ να μεταφράσω Γκαίτε τρέμει τό χέρι μου. Κάτι σάν ήεροσουλιά μου περνάει τις φλέβες. Κι όμως, επειδή νιώθω τήν ανάγκη, τό κείμενο παράμερα εδώ, με όλη τήν ντροπή που μου γενιέται κατάβαθα.

Ο Θεός είναι σίγουρα πέραν του καλού και του κακού· δεν τιμωρεί γιατί δημιουργεί. Κ' έτσι πιάνονται αυτοί οι ποιητάδες με τό Θεό τής παράδοσης κ' ο Προμηθέας, ο Θεός, που βρίσκει μέσα της ή μπροσπροσπαθούσα, ή δεσμοτσακίστρα ανθρωπότητα, γίνεται τό σύμβολό της. Ύψηλότερες παράστασες αποδείχθηκαν σκοτεινές στο πεπρωμένο, που στέκεται άπάνου από τις δυο πολεμοχарες δυνάμεις. Λαμπρά φαίνεται, πώς οι Έλληνες έκαμαν τόν Προμηθέα γιού τής Θεμίδας, τόν Έπαναστάτη γιού του Δικαίου, όπως τόντις όλουθε ή Έπανάσταση είναι τό παιδί τό τελευταίας δικαιοσύνης κ' ίσως τό βαθύτερο σύμβολο να είναι εκεί, που ο Προμηθέας είναι ο πρώτος που έδωσε στο Δία τήν κυριαρχία. Έκαμε Θεό κέμπηκε στα δεσμά, αλλά αυτό μόνο παροδικό είναι. Καθώς οι παλιοί δούλοι του Κοσμοκράτορα τό Κράτος κ' ή Βία τόν ύποδούλωσαν, έτσι πρέπει νάν τόν ξαναλευτερόσει μια νέα, καθαρότερη άπόρροια από όχιλιγώτερο υπεράνθρωπη βία, ο Ηρακλής.

Έτσι σήμερα, που στεκόμαστε κοντήτερα σε κείνα τά χρόνια, βλέπουμε τό πρόβλημα του Προμηθέα. Μπορεί να έχει πολύ να μεταβληθεί ακόμα. Θέλουμε μόνο να συμαξέψουμε τήν ως τώρα ιστορικοεξέλιξη αυτουνού του πνεύματος κ' έτσι να μπορέσουμε να πούμε: Ο διάβολος ξαναγίηκε Τιτάνας, αλλά, όπως νομίζω, ακόμα δεν άπολυτρώθηκε.

... Μπορούσαν να μου πούν πώς τή μεγαλοπρεπέστατη νεότερη ποιητική μορφή του διαβόλου, τό Μεριστόφελι του Γκαίτε, δεν τόν έλαβα εδώ καθόλου ύπ' όψη μου. Άλλά πιστεύω, πώς αυτός δεν άνήκει εδώ. Τήν όλως διόλου καινούργια, τήν όλως διόλου διαφορετική όντότητα που έδωσε ο Γκαίτε στο πνεύμα του, τήν άνάλυση ο Έμερσον στίς Repraes Men. Ο Μεριστόφελις δεν είναι καθόλου έπαναστάτης, όταν ανακρούει τόν παλιόν ήχο. Ο αληθινός ο προμηθεακός έπαναστάτης στο Έργο είναι ο Φάουστ. Ο Μεριστόφελις—που σωματοποιεί στήν ψυχή του Φάουστ για στερνό άιστημα μόνο τις σκοτεινές και χαμηλές γωνίες—τί είναι φτωχός διάβολος προς αυτόν! Ξέρει κάλλιστα, πώς πρέπει τέλος να ταπεινωθεί και ταπεινώνεται πάντα. Και ξέρει ο περιεργότατος γιούς του Χάους πώς δεν είναι παρά ή δύναμη που άν και θέλει να κάμει τό κακό, όμως πάντα τό κκλό κάμνει!

Γιάννης Α. ΚΑΜΠΥΣΗΣ.

ΠΑΝΙΚΟΣ

Ο θεός βοηθός μας και σκεπός· μες στήν καρδιά τήν άδεια·
ας έμνη ο φόβος του άγνωμοι, παιδιά και νεοί και γέροι.
—Στά πλούσια Τέμπη, άνάμεσα στού Άδυμύτου τά κοπάδια,
κοιμάται ο νέος ώραϊος βοσκός, στή χλόη, τό μεσημέρι.

Πλαί μας κάπου οι άγνωριστοι περνούν θεοί—ποιός ξέρει;
Ο θεός βοηθός μας και σκεπός, χαράημερα και βράδια·
—Στόν ύπνον πνέει του ώραίου βοσκου ξεπνοϊσμένο άγέρι
κι άγνοιαστα βόσκουν λάγια άρνιά στα τροφαντά λιβάδια.

Βοσκός, του Όλύμπου ο έξόριστος, μα όνειρα θεία κάνει
των Όλυμπίων πώς όδηγά τήν θεία πομπή του έφάνη
και τόν άρχαίο, στόν ύπνο του, σιγανακρούει παιάνα.

Τρόμον βαθύ σκορπούν του θείου σκοπού τά θεία τά μάγια,
κρατάει τό λάλο άνάδρυσμα του βράχου ή νερομάννα
και ροβολούν κατάραχα τάρνια γκορεμνούς και πλάγια!

I. N. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

Ο ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

(ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΟΥ Κ. JULIUS VON HOESSLIN)

"Αδειασε τό παζάρι κ' οι δρόμοι του χωριού,
γιατί οι κάτοικοι του άμέσως με τή μάχη τό
άφρισαν. Είταν κατάλειστα παράθυρα και πόρτες.
Νεκρική βασιλευεν ήσυχία, — βαρεία μονάχα
από μακριά άντηχούσεν ακατάπαυτα ή βροντή του κανονιού.

Ένας αξιωματικός έβήγην από ένα μεγάλο σπίτι, καθάλιξεψεν έν' άλογο, που κοντά στήν πόρτα είταν δεμένο στα κάγκελλα ενός χαμοπαράθυρου, κ' έτρεξε άπάνου στο βάρηχο καρτιρίμι τόσο, που σε λίγο άφισε πίσω του και τά στερνά σπιτία του χωριού.

Γιγάντιος μπροστά του ύψώνονταν ο χιονοσιέπαστος Όλυμπος. Εκεί στους βραχώδεις λόφους, στα πρώτα ριζοβούνια του Γιγαντα, αντιμετωπιζονταν οι δυο στρατοί. Λεπτότατα κάτασπρα σύμφερα έσηκματίζονταν στόν Ουρανό και πάλι έχανονταν, — οι έγκαιρόφλεγτες όβίδες. Και πέρα στο διάστημα, εκεί στίς κατηφόρειες του βουνού, αναδύονταν μακριές γραμμές άστραφτερών σημαδιών.

Ο αξιωματικός έσφιξε στερεά τό κασέτο του, έστρίμωξε τά γόνατά του στή σέλα κ' έκέντησε με τά σπερούνια του τάλγο. Σάν

άστραπή έπερνούσε τήν πεδιάδα· τό σπαθί γόρευε στο πλευρό του κι ο άγέρας τόν χτυπούσε στο πρόσωπο. Από μίαν άλλη διεύθυνση έρχονταν άσκέρι. Ένα σύνταγμα έβαδιζε στόν κοντινό δρόμο. Εκείνος αίμάτωσε με τά σπιρούνια τάλγο και με μανία προχωρούσε. Τώρα είταν κοντά στή μάχη. Άκούγονταν οι άδιάκοπες μπαταρίες. Προς τήν ανηφόρεια του χαμηλού λόφου έφορμούσαν σποραδικές άλυσίδες μικρών μαύρων μορφών.

— Ζήτω! . . .

Κ' έχτύπησε τάλγο του κ' έτρεξεν ακόμα ταχύτερα. Πολεμούσαν και στόν κάμπο. Καπνός έτίκλωνε πίσω από τις φράγτες και τά πράσινα άμπέλια. Άστραφταν άρματα. Μερικές αποπλανημένες σφαίρες βούϊζαν άπόπάνου του. Ένας λόχος έστέκοταν καθιστά σε μια γράνα πίσω από μια κηπόφραχτη και περιέμενε. Είταν τό τελευταίο στήριγμα ενός συντάγματος που είταν παραταγμένο στή μάχη. Ο λοχαγός πίσω από τή γράνα άκουμπούσε στο σπαθί του. Δυο αξιωματικοί κουθέντιαζαν κ' εκάπνιζαν σιγαρέτα. Οι στρατιώτες έκοιτάζονταν μ' άμηχανία. Εκείνος έπέρασε. Σ' ένα κοντινό λιόθεντρο κοντά σένα μικρό άσπρισμένο ζωκλήσι διάκρινε τόν Ταξίαρχο καθάλα σένα ψαρί άλογο. Οι αξιωματικοί του έπιτελείου του εκάθονταν στο γρασιδί κάτω από ένα μεγάλο δέν-

τρο. Οι ἀγγελιαφόροι κρατούσαν τάλωγα. Προχώρησαν εκείνος και παράδωκε στον Ταξίαρχο τις διαταγές του. Ὑστερα τραβήχτηκε και πήγε με τους ἄλλους.

Ὁ συνταγματάρχης κίνησε τὸ κεφάλι και τὸ πρόσωπό του ἔπηρε μὴ πικρότατην ἔκφραση.

— Κακά!... Κακά!... Ὁ ἔχτρος κατέλαβε σημαντικές θέσεις τοῦ τάγματός που μάχεται ἐκεῖ... Σὲ λίγο κι αὐτὰ τὰ σημεῖα δὲν θὰ μπορούμε νὰ τὰ κρατήσουμε!...

Σήκωσαν ἔπειτα τοὺς ὤμους: Καὶ μᾶς λείπουν οἱ ἐρεδρείες!

Μιὰ ὄβιδα πέρασε σφυρίζοντας ἀπάνου ἀπὸ τὴν τσίμα τοῦ δέντρου κ' ἔπεσε, πέρα ἀπὸ τὰ λιόδεντρα, στὰ γρασιδία. Μιὰ στήλη καπνοῦ σηκώθηκε στὸν ἀέρα. Ὁ Ταξίαρχος προχώρησε στοὺς ἀξιωματικούς.

— Παρακαλῶ, κύριοι!

Στὴ στιγμή σηκώθηκαν ὄλοι τους. Μὲ μέτριο τριποδισμό ξεκίνησαν ὄλοι, στρατιῶτες, ἀξιωματικοὶ κι ἀγγελιοφόροι. Ὁξω ἀπὸ τὸ δάσος τῶν ἑλαιῶν ἔβλεπε κανεὶς ἴλες ἵππικου ποὺ ξαναγύριζαν ἄταχτα ἀπὸ μιὰ δυστυχημένη ἐπιθεση. Ὁλοῦθε, στοὺς κάμπους και στὶς φράχτες ἀντηχοῦσε πὸ πῦρ τοῦ πεζικοῦ. Ἐτρεχαν ἔριπποι στὶς πεδιάδες και πλησίαζαν τὰ στρατεύματα, ποὺ πίσω ἀπὸ χαρᾶδες, προχώματα και χαμόκλαδα ἀδιάκοπα πυροβολοῦσαν και ξαναγύριζαν τρέχοντας στὶς ἑλιές πίσω. Κοντὰ στὸ μικρὸ στὸ ἄσπρο ξωκλήσι σταμάτησαν πάλι. Ἐνας μεγάλος πλάτανος ἀπλωνε τὰ κλωνάρια του σκεπάζοντας τὴ σκεπὴ τοῦ ἐκκλησιδιοῦ. Ὁ ἀνθυπολοχαγός, ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὸ χωριό, κατέθε ἀπὸ τάλωλό του, και τὸ δωσε στὶς κιγκλίδες ποὺ περιζῶναν τὸ ξωκλήσι. Ἐἴταν ἀνοιχτὴ ἡ θύρα τοῦ μικροῦ ναοῦ. Κ' ἐκεῖνος ἐμπῆκε σιγά. Ἐλεσε και βασιλεὺς μιὰν ἄγια πνοή. Λουλούδια εἴταν ριγμένα στὸ ἔδαφος. Ἐπεσαν τὰ μάτια του στὴν εἰκόνα τοῦ Σταυρωμένου, μερικὰ τριαντάφυλλα εἴταν στηριγμένα στὴν κορνίζα.

Ποιὸς νὰν τάφερε τὰ λουλούδια; Ἴσως περαστικοὶ φυγάδες, ποὺ ἀχάραγο πρὶν ἀρχίσει ἡ μάχη, ἄφηκαν τὰ χωριά τους μετὰ τὴν εἶδηση πὺς οἱ ὄχτροι ἐπλησίαζαν.

— Ἐνα στερνὸ τάμα τοῦ νεκροῦ τους Θεοῦ!..

Τώρα γιὰ πρώτη φορὰ θυμήθη, πὺς σήμερα εἴταν, ἡ γιορτὴ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοῦ... μεγάλη Παρασκευὴ!

— Σὰν σήμερα πεθανε στὸ σταυρὸ του ὁ Θεός... «ἵνα ἀλλήλους ἀγαπάτε!»..

Ἐφριξε στὴ συναίστηση τῆς ἀγιότητος τῆς

ἡμέρας. Ὁξω ἐμάνιαζεν ἡ ἀντάρα. Ἄκουγε τὶς ὄβιδες νὰ οὐρλιάζουν και μιὰ ἐγκαρφόφλεχτη ἔσκασεν ἐκεῖ δὴ κάπου!

Ἀπάνου σὲνα τραπέζι στὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησιᾶς εἴταν κεριά. Ἐπῆρε ἓνα και τὸ ἀναψε μπρὸς ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Σταυρωμένου. Καὶ συλοήσθηε τὴν πομπὴ πὺς ἄλλοτες ἐγιόρταζαν τὸν ἐπιτάφιο τοῦ Χριστοῦ! Κοράσια θὰ ἔρχονταν νὰ στολίσουν μ' ἄσπρα τριαντάφυλλα και πράσινα δαφνόκλαδα τὰ χρυσομένα κοντάρια τοῦ φανταστικοῦ τάφου. Ἀσημένια σαμντάνια θὰ ἐστέκονταν πλάι και μεγάλες ἄσπρες λαμπάδες θάναθαν!.. Καὶ τὴ νύχτα—ἡ μεγάλη παρέλαση τῆς Λιτανείας! Οἱ ἄνθρωποι μετὰ κεριά στὰ χέρια! Οἱ παπάδες, μετὰ ψηλὰ σηκωμένα χέρια τους, ἀπάνου ἀπὸ τὰ γερμένα κεφάλια τους, θὰ κρατοῦσαν τὸ φέρετρο ποὺ θὰ εἶχε τὸ σταυρωμένο, τὸν πεθαμένο Θεό!..

Ἐἴφρου ἓνας τρομερώτατος κρότος ἀπάνου ἀπὸ τὸ ξωκλήσι, ὡσὰν νὰ εἶχε πέσει κεραυνός. Στὰ εἰκονοστάσια οἱ ἄγιες εἰκόνας ἔτρεμαν κ' ἔτριζαν, μερικὰ κομάτια ἐράησαν!

Βιαστικὰ ἔτρεξεν ὄξω. Μπόμπες ἐλύσαζαν στὶς ἑλιές. Τὰ πλατανόκλαδα εἴταν ἀφανισμένα τὸ ἀλόγιο του σκοτωμένο. Οἱ ἀξιωματικοὶ χαμένοι. Κοπάδια διαλυμένα ἄφιναν τὸ πεδίο τῆς μάχης μετὰ σύγχυση κι ἀταξία. Ὁλη ἡ μεραρχία διαλύθηκε. Ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἐφαινόταν φυγάδες!

Ἐστέκονταν ἐκεῖ παραζαλισμένος και τὸν ἐσκότιζεν ὄ,τι ἔβλεπε.

Ἀπὸ τὶς κατηφόρειες τῶν λόφων μάζες κόνινων στιγμάτων ἐσοῦρονταν κάτω. Εἴταν οἱ Τούρκοι. Ἐνας ἐπιτελάρχης ἔτρεχε καθάλλα και φώναζε:

— Πίσω! Πίσω! Στὴ Λάρισσα!...

Ἡ διαταγὴ φαίνεται ἐδόθηκε γιὰ ὄλο τὸ στρατό. Ἀπὸ τοὺς κάμπους κι ἀπὸ τὰ ριζοβούνια, γύρο τρίγυρο, γιγάντιες ὄρσοι εἶδες γραμμὲς κατέβαιναν πρὸς τὴν πεδιάδα.

Στὸ μεγάλο δρόμο τῆς Λάρισσας κυλοῦσαν ἀμάξια φορτωμένα μετὰ ζωοτροφίες και πολεμοφόδια. Οἱ στρατιῶτες ἐβάδιζαν παράπλευρα στὰ γρασιδία κατακουρασμένοι και κατασκονισμένοι. Ἐνα συγχυσιμένον ἀνθρωπομάζεμα. Ἀνάμεσα στὰ ἀμάξια τῶν συνταγμάτων ἀριὰ κάρρα μετὰ παιδιὰ και γυναῖκες.

Ὁ ἀνθυπολοχαγός πῆγε στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου και κοίταξε μονάχος του τὸ σπρωξίδι ἐκεῖνο. Προστίθενται οἱ χωρικοὶ καθενὸς χωριοῦ μετὰ τὸ χτυπημένο στρατό, ἀπόπου προχωροῦ-

σεν ἡ ὑποχώρηση. Γυναϊκόπαιδα ἔτρεχαν κοντὰ στὶς ρόδες ἄντρες ἐσπρωγχαν και τραβοῦσαν τὰ βώδια.

Κ' ἡ νύχτα ἐπλόκαρε.

Τότες ἐγενεῖν ὁ μεγάλος χαμός. Πανδαιμόνιο. Ἀκούγονταν φωνές και κατάρεις, βλαστήμιες και διαταγές ἀνάκατα. Δυνατὲς προσταγές:

— Θέση! Θέση ἐκεῖ! Θέση γιὰ τοὺς πληγωμένους!..

Καὶ γλυστροῦσαν μικρὰ ἐλαφρὰ ἀμαξάκια μ' ἄσπρες σημαίες.

Γρήες ἔφερναν στὶς ράχες τους βαρειὲς ζάβλες. Πολλοὶ ἐλαγάνιαζαν κάτω ἀπὸ τὸ φόρτωμά τους και προχωροῦσαν κατάκοποι μακρῆτερα. Νέες μητέρες κρατοῦσαν τὰ βυζασταρούδια τους στὰ στήθια κέτρεχαν, ὄσο ταχύτερα μπορούσαν. Χάος ἀπὸ ἀνθρώπους και ζῶα και κάρρα, ἀφάνταστο σμιζίμο κακοῦ κι ἀντάρας

ἐχώνονταν μετὰ τὸ σκοτάδι στὴν πεδιάδα. Κ' ἐκεῖ ἐπλησίαζεν μιὰ παραδοξότατη πομπή. Ἄντρες μετὰ λαμπάδες ἔρχονταν ἀπὸ τὰ γρασιδία. Τὸς ἀκολουθοῦσαν παπάδες μετὰ τὴ στολή τους, ποὺ στὰ σηκωμένα χέρια τους κρατοῦσαν κάτι. Κρατοῦσαν τὴν εἰκόνα τοῦ νεκροῦ Θεοῦ... τὸν Ἐπιτάφιο!..

Σήμερα εἴταν μεγάλη Παρασκευὴ!

Ὁ ἀνθυπολοχαγός ἐστάθη ἀκίνητος ὡς ποὺ πέρασεν ἡ χριστιανικὴ πομπή.

Πέρα στὸ διάστημα ἀναφλέγονταν κ' ἐκαίγονταν χωριά, ποὺ οἱ Τούρκοι τὰ εἶχαν καταλάβει. Μαυροκόκινες καπνοὺ μάζες, σὰν ἀπὸ ἀνεμοστρίφουλα χτυπημένες, κατακόβονταν ἀπάνου στοὺς δυστυχημένους τόπους! Κατάδια τους στὰ στήθια κέτρεχαν, ὄσο βαρύτερα ἐκάλυψαν τὰ ριζοβούνια τοῦ Ὀλυμποῦ!..

(Ἀπὸ τὸ γερμανικὸ τῆς «Zukunft»).

ΑΠΟ ΤΟ «Ι» ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΑΣ

Τότ' ὁ γοργός τ' ἀπάντησε γιὸς τοῦ Πηλέα κι' εἶπε·
 «Γιὲ τοῦ Λαέρτη θεϊκέ, πολύτεχνε Λυσσέα,
 »πρέπει τὸ λόγιο ὄρθα κοφτὰ μὴ νὰ σᾶς πῶ γιὰ πάντα
 »τὸ τί ἔχω ἀσάλεφτο σκοπὸ νὰ κάνω, τί δὲ θέλω
 »νὰ μοῦ ὄρξετε ἄλλος ἀπ' ἄλλου κι' ἐδῶ νὰ τσαμπουνάτε.
 »Τί ἄλλα ὄπιος κρύβει σ' τὴν καρδίᾳ κι' ἄλλα τοῦ λέν τὰ χεῖλια,
 »τόνε μισῶ ὄσο μιστὴ μοῦ 'ναὶ ἡ μπασιά και τ' Ἄδη.
 »Μήτε τ' Ἀτρέα λέω ὁ γιὸς δὲ θὰ με πείσει ἐμένα
 »μητ' ἄλλος σὰς κανεὶς, γιατί σπολλάτη δὴ δὲ μοῦ 'παν
 »ποῦ δίχως πάντ' ἀνασασμὸ τοὺς Τρώες πολεμοῦσα.
 »Και τί μοῦ μένει ποῦ 'σπρα τόσα πολλὰ μαρτυρία
 »κι' ὄλο πολέμαα, τὴ ζωὴ σὰν τίποτ' ἀψηφώντας;
 »Πὺς πάει ἡ μάννα, τὸ σπυρὶ σ' τ' ἀφτέρωτα παιδιὰ τῆς
 »σὰ βρεῖ κανένα, κι' ἔπειτα ψοφᾷ ἀπ' τὴν πεῖνα ἀτὴ τῆς,
 »ἔτσι κι' ἐγὼ πολλὰς νυχτιὲς περνοῦσα ξαγρυπνώντας,
 »και μέρες μέσ' σ' τὰ αἵματα βουτοῦσα και σ' τὶς μάχες,
 »και μετὰ στρατοὺς χτυπιόμουνα γιὰ τὰ δικά τους τέρια.
 »Δώδεκα ὡς τώρα κούρσειψα μετὰ τὰ καράδια χῶρες·
 »πεζός, ὡς ἔντεκα, θαρρῶ, σ' τῆς Τροίας μέσ' σ' τοὺς κάμπους
 »κι' ἀπ' ὄλες πῆρα ἓνα σωρὸ πολύτιμα μ' ἀξία,
 »και πῆγαινα τοῦ βασιλιᾶ και τὰ ὄδινα Ἀγαμέμνου.
 »Κι' ἐκεῖνος, πίσω μένοντας μέσ' σ' τὸ καρδοστάσι,

»τά 'παιρνε, λίγα μοίραζε—πολλά κρατούσ' ὁ ἴδιος—
 »καί τ' ἄλλα δῶρα τὰ 'δινε σ' τῶν 'Αχαιῶν τοὺς πρώτους.
 »'Αῦτῶν δὲν τ' ἀγγιζε κανεῖς· καὶ μοναχὰ ἀπ' τὰ μένα
 »μου πῆρε καὶ κραταίει τὴ νιά ποῦ λαχταροῦσα· τώρα
 »σ' τὸ στρώμα ἄς μοῦ τὴ χαιρέται! Ὅμως γιατί τῶν Τρώων
 »νὰ κάνουν πόλεμο ἔπρεπε οἱ Δαναοί; πιά ἀνάγκη
 »τόσο λαὸ τ' Ἀτρεά ὁ γιὸς νὰ μάσει κι' ἐδωπέρα
 »νὰ φέρει; ἢ ὄχι ἀπ' ἀφορμὴ τῆς χρυσομάλλως Λένας;
 »Τί! !μόνοι τῆς γυναικῆς τοὺς τῆς ἀγαποῦν σ' τὸν κόσμο
 »τ' Ἀτρεά οἱ γιοί; Ὅστιος ἔχει νοῦ καὶ γνώση, τὴ δική του
 »τὴ θέλει καὶ τὴν ἀγαπᾷ, καθὼς ἀφῆτὴ κι' ἀτός μου
 »μ' ὄλη ἀγαποῦσα τὴν καρδιά, κι' ἄς τίνε πῆρα σκλάβα.
 »Μὰ ἀφοῦ μὲ γέλασε, κι' ἀφῆτὴ τὴν πῆρέ μου ἀπ' τὰ χέρια,
 »νὰ μὲ δολώσει ἄς μὴ ζητᾷ, τὸν ξέρω, δὲ μὲ πιάνει.
 »Μόνε, Λυσσέα, μ' ἐσένανε καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχόντους
 »ἄς δεῖ νὰ σώσει ἀπ' τῆς φωτιάς τῆς φλόγες τὰ καράβια.
 »Νά! μάλιστ' ἔφτιασε πολλὰς δουλιὰς χωρὶς ἐμένα·
 »ἔχτισ' ἀκόμα καὶ τειχί, κοντὰ ἀνοιξε χαντάκι,
 »πλατὺ μεγάλο, κι' ἔμπηξε παλούκια μέσ' σ' τὸ λάκκο.
 »Μὰ κι' ἔτσι τὸν ἀντροφονιά γιὸ τοῦ Πριάμου πίσω
 »νὰν τὸν κρατήσῃ δὲ μπορεῖ· μὰ ἐγὼ ὅσο πολεμοῦσα,
 »ποῦ νὰ κοτήσῃ ἀπ' τὸ τειχί μακριὰ νὰ ξεμυτίσει,
 »μόν τόσο, ὡς σ' τὴ Ζερδόπορτα καὶ σ' τὴν ὀξιά τολμοῦσε.
 »Ἐκεῖ μὲ πρόσμεινε μιὰ ἀβγί, λίγο ἢ στερνὴ του νά 'ναι.
 »Καὶ τώρα, ἀφοῦ τὸν ἔχτορα δὲ θέλω νὰ βαρέσω,
 »ἄβριο τοῦ Δία κάνοντος θυσία καὶ τῶν ἄλλων
 »θεῶν—γιομίζοντας καλὰ τὰ πλοῖα σὰν τὰ ρήξω
 »μέσ' σ' τὸ γυαλὸ—θὰ δεῖς ἂ θεὸς κι' ἀποθυμᾷς, νὰ σκίζουν
 »πρῶτ' ἀπὸ τὰ πλοῖά μου τὸ ψαροθρόφο κύμα,
 »καὶ μέσα νάφτες πρόθυμους μὲ τὰ κουπιά σ' τὰ χέρια.
 »Κι' ἂν πρῶμο ἀγέρι ὁ σαλεφῆτης τῆς γῆς μοῦ ξαποστείλει,
 »τὴν τρίτη ἀβγί σ' τὴν ὄμορφη πατρίδα μου θ' ἀράξω.
 »Ἐτσι ὅλα ὁμολογῆστέ τα, καθὼς τὰ παραγγέλνω,
 »ὀρθάνοιχτα, ποῦ πιά κανεῖς τὸ φέροισμό του Ἀργίτης
 »νὰ μὴ σικῶνει, ἂν κι' ἄλλοτε σκοπὸ 'χεῖ νὰ γελάσει,
 »σὰν ποῦ ψυχὴ δὲ ντρέπεται—μὰ ἐμένα, ὅσο κι' ἂν εἶναι
 »ξαδιάντροπος, θὰ δείλιαζε καὶ νὰ μὲ δεῖ σ' τὰ μάτια.

*ΑΔ.Ξ. ΠΑΛΛΗΣ

ΟΙ „ΤΑΦΟΙ“ ΤΟΥ ΦΟΣΚΟΛΟΥ*

130 τῶν μνημάτων στὰς κόρες τῆς Ἀγγλίας, ὅπου
 τὲς παίρνει τῆς μητέρας πῶχρον χάσει ὁ πόθος
 στὰ πρόστατα τῆς γῆς, ὅπου ἀγαθὰ νὰ στέφρουν
 τὰ Πνεύματα εὐχρηθῆκαν γυρισμὸ τοῦ ἀνδρείου,
 ποῦ τὸ τρανὸ κατάρτι ἐξέκοψε ἀπ' τὸ σκλάβο
 135 καράβι, κ' ἔσκαψε το γιὰ στερνὴ του κλίνη
 Ἄλλ' ἔκει ποῦ κοιμᾶται τῶν γενναίων ἔργων
 ὁ ζῆλος, κ' εἶναι μόνος τῆς ζωῆς ἐργάτης
 πλοῦτος καὶ τρόμος, ἀνοφελῆτα στολίδια
 καὶ πολυτάλαντα εἰκονίσματα τοῦ Ἄδη
 140 προβάλλουν στήλες καὶ μαρμάρια μνημεῖα.
 Τῶν σοφῶν καὶ πλουσίων κ' εὐγενῶν ὁ ὄχλος,
 δόξα καὶ νοῦς τοῦ ὀραίου Ἰταλικοῦ μας κράτους,
 καὶ ζωντανὸς στ' ἄφιλα δώματα ἔχει τάφο
 καὶ μόνον ἔπαινο τὸ στέμμα. Σ' ἐμᾶς μόνον
 145 ὁ θάνατος ἄς δώσῃ ἀναπαυμένον οἶκο,
 ὅπου τέλος ἡ τύχη τοὺς σκληροὺς νὰ πᾶψῃ
 κατατρεγμούς τῆς, κ' ἡ φιλία νὰ συνάξῃ
 ὄχι κληρονομία θησαυρῶν, ἀλλ' ἄγιες
 λαχτῆρες τῆς καρδιάς κ' ἐλεύθερο τραγοῦδι.
 150 Ὀρμὴ σ' ἔργα λαμπρὰ στ' ἀνδρεία στήθη ἀνά-
 τῶν ἀνδρείων οἱ τάφοι, Ἰππῶντες· καὶ ὀραῖο
 κατασταίνουσι στὸν ζένο καὶ ἱερὸ τὸ χῶμα
 ποῦ τοὺς ἐδέχθη. Ἐγὼ σὰν εἶδα τὸ μνημεῖο,
 ὅπου ἀναπαύεται τὸ σῶμα τοῦ Μεγάλου,
 155 ποῦ ἐνῶ τῶν βασιλείων ἀκονᾷ τὸ σκῆπτρο,
 ἀπ' τὲς δάφνες τὸ γδύνει καὶ στὰ ἔθνη δείχνει
 τί δάκρυα στάζει καὶ τί αἶμα· καὶ τὸ μνημὲν
 ἐκείνου ποῦ καινούριον Ὀλυμπο στή Ρώμη
 στοὺς θεοὺς ἔχει στήσῃ· κ' ἐκείνου ποῦ εἶδε
 160 νὰ γυρνοῦν κι ἄλλοι κόσμοι στ' οὐρανοῦ τὸ θόλο,
 καὶ νὰ τοὺς γύνῃ φῶς ἀστᾶλευτος ὁ Ἥλιος,
 ὅθεν γιὰ τὸ τεράστιο πέταγμα τοῦ Ἀγγλοῦ
 ἐκαστέρως πρῶτος τ' οὐρανοῦ τοὺς δρόμους,
 ὦ ζηλεμένη, ἔκραξα, σὺ γιὰ τὲς οὐράνιες
 165 ζωὴ χορτάτες σου πνοές, καὶ γιὰ τὰ ρεῖθρα,
 ποῦ ἀπ' τ' ἀκροθούρια τοὺς τ' Ἀπέννινα σοῦ γύνουν!
 Χαροποιὰ γιὰ τὸν αἰθέρα σου ἡ Σελήνη
 μὲ φῶς σοῦ ντύνει λαμπρότατο τὰ πλάγια
 ὅλα γελοῦμεν' ἀπ' τὸν τρόγο, καὶ οἱ κοιλάδες
 170 ἀπὸ σπῆτια παντοῦ σπαρμένες κ' ἐλαϊῶνες
 θυμιάματα μύρι' ἀνθῶν στέλνουν στὰ οὐράνια.
 Καὶ πρῶτη σὺ ἄκουσες τ' ἄσμα, ὦ Φλωρεντία,
 ὅπου τοῦ Γιβελλίνου ἰλάρωσ' ἐξορίστου
 τὴν ὀργή, καὶ γονεῖς σὺ ποθητοὺς καὶ γλώσσα

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο φύλλο.

Σ Χ Ο Λ Ι Ο

129—132. Ἀπάτη ἀγάπης. Pietosa in-
 sania, illusione, ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν
 ἀγάπη μας γιὰ τοὺς νεκροὺς. — Τοὺς κήπουκ
 τῶν μνημάτων. «Σὲ διάφορα πρόστατα καὶ
 μικρὲς πολιτεῖες τῆς Ἀγγλίας τὰ κομπήτρια
 εἶναι ὁ μόνος δημόσιος περίπατος τῶν κατοί-
 κων· καὶ εἶναι ὀραϊότατα καὶ τερπνότερα στο-
 λισμένα». Ἡρακλ. Σίλβας: Τέχνη τῶν Ἀγ-
 γλικῶν κήπων. ΣΗΜ. ΤΟΥ ΦΟΣΚΟΛΟΥ.

132—135. Τὰ Πνεύματα. Ὁ Φόσκολος ἔχει
 genii, δαίμονες, θεοὶ προστάτες ἢ φύλακες. —
 Νὰ στέφρουν γυρισμὸ τοῦ ἀνδρείου. «Ὁ ναύαρχος
 Νέλσον, πολεμῶντας μὲ τοὺς Γάλλους στὴν
 Αἴγυπτο, τοὺς ἐπῆρε τὴν Ἀνατολή, καράβι
 ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα, ἔκοψε τὸ μεγάλο κατάρτι,
 ἐθαβούλωσε τὸν κορμὸ, τὸν ἔκαμε νεκροκρέβατο
 καὶ τὸν ἔφερνε πάντα μαζί του». ΦΟΣΚΟΛΟΣ.

138. Πλοῦτος καὶ τρόμος. Ἀπὸ ἓνα μέρος ὁ
 δεσποτισμὸς τῶν πλουσίων καὶ ισχυρῶν, ἀπὸ
 τ' ἄλλο ἡ δειλία καὶ ἡ μικροφυχία. ΤΡΕΒΙΖΑΝ.

141—142. Εἰρωνεύεται καὶ σατυρίζει πι-
 κρότατα ὄλους τοὺς ἐκλογεῖς, elettori, τοῦ
 Ναπολεοντικοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου, σοφοῦς, εὐ-
 γενεῖς καὶ πλουσίους, ὀνομάζοντας τοὺς ὄχι, ο,
 δηλαδὴ ἀχρεῖους κόλακες τῆς ἐξουσίας.

143. «Οἱ κόλακες, ἂν καὶ φαίνονται ζωντα-
 νοί, εἶναι ὅμως πεθαμένοι, γιατί εἶναι δούλοι».

ΦΟΣΚΟΛΟΣ.

144. Τὸ στέμμα. Ἐννοεῖ τὰ στέμματα τῶν
 εὐγενῶν, ποῦ δὲν τ' ἀπόχτησαν μὲ ἀληθινὴ
 προσωπικὴ ἀξία. Τὰ ὀνομάζει ἄλλοι «κεντι-
 σματα σὲ λιγδερὸ πανί».

144. Σ' ἐμᾶς. Σ' ἐμέ.

147. Ἡ φιλία. Οἱ φίλοι.

154—157. Τὸ μνημεῖο τοῦ Μακκιαθέλη
 στὸ ναὸ τοῦ Σταυρωμένου τῆς Φλωρεντίας. Ἡ
 ἐπιγραφή του: Nicolao Macchiavello. Tan-
 to homini nullum par elogium. Ὁ Μακ-
 κιαθέλης, μέγας ιστορικός καὶ πολιτικός (1469
 —1527), εἶχε γιὰ πολὺν καιρὸ καὶ γιὰ μερι-
 κούς ἔχει ἀκόμη φήμη ἀνθρώπου πανούργου,
 διπρόσωπου καὶ δολεροῦ, καὶ πολιτικὴ μακκια-
 θελικὴ ὀνομάζεται ἀκόμη ἐκείνη ποῦ γιὰ νὰ
 πιτύχῃ τὸ σκοπὸ τῆς στέργει κάθε μέσο. Αὐτὴ
 ἡ φήμη ἔχει τὴν πηγὴ τῆς στὸ σύγγραμμά του
 Del principe, ὅπου διδάσκει πῶς πρέπει νὰ
 κυβερνοῦν οἱ ἡγεμόνες λαοὺς φιλοτάραχους, πῶς
 νὰ ξεκάνουν τοὺς ἀντιπάλους, πῶς νὰ ξεθεμε-
 λιῶνουν δυνατοὺς γείτονες κλ. μὲ τὴ σκληρό-

- 175 ἔδωσες στὸ γλυκὸ τῆς Καλλιόπης χεῖλο,
 ποῦ γυμνὸ στήν Ἑλλάδα καὶ γυμνὸ στὴ Ρώμην
 τὸν Ἔρωτα, μ' ἄγνὸ στολίζοντας μαγνάδι,
 στῆς Οὐρανίας τὸν ξανάδινε Ἀφροδίτης
 τὸν κόρφο· ἀλλὰ καὶ πλεόν ζηλευτὴ ποῦ σ' ἔνα
 180 ναὸ τὲς δόξες μᾶς φυλάξεις, μόνες ἴσως
 ἀπ' ὅταν ὁ κακὸς φραγμὸς τῶν Ἄλπειν σου
 καὶ ἡ παντοδύναμη ἀλλαγὴ τῶν ἀνθρωπίνων
 ἄρματα κι ἀγαθὰ σοῦ ἀρπάζαν, καὶ πατρίδα,
 καὶ βωμοῦς, καὶ τὴ μνήμη ἂν ξεραρέσῃς, ὅλα·
 185 Γιατὶ ἀνίσως ἐλπίδα δόξας στὰ γενναῖα
 ποτὲ τῶν Ἰταλῶν πνεύματα λάμπη, ἐδῶθε
 τὸ προμήνυμα θάβη. Καὶ σ' αὐτὲς τὲς πέτρες
 ν' ἀνασταίνῃ τὸ πνεῦμα ἐσύχναζεν ὁ Ἀλφιέρης.
 Μὲ τὴ Μοῖρα ὀργισμένους, ἄφρονος στὲς ἔρμες
 190 τοῦ Ἄρνου ὄχθεις παράδερνε, οὐρανὸ καὶ κάμπους
 μὲ λαχτάρια κοιτώντας, καὶ καθὼς καμμία
 δὲν τοῦ γλύκαινε ὕψη ζωντανοῦ τὸν πόνο,
 ἐδῶ στεκόταν ὁ αὐστηρὸς, καὶ στὴ θωριά του
 μιὰ χλωμάδα θανάτου ἐγύονταν κ' ἐλπίδα.
 195 Μ' αὐτοὺς κοίτετ' αἰώνιος, κ' ἔρωτα πατρίδας
 τὰ κόκκαλά του ἀποζητοῦν. Ἄ ναί, ἀπὸ κείνη
 τὴ σεβαστὴν εἰρήνῃ μιὰ θεότης κρένει·
 κ' ἔθρεψ' ἐναντία τῶν Περσῶν στὸ Μαραθῶνα,
 ὅπου ἐστῆσαν οἱ Ἀθῆνες τάφος τῶν προμάχων,
 200 ἀντρία καὶ ὄργη σ' ὅλα τὰ στήθη. Ὁ ταξιδιώτης,
 ποῦ κάτω ἀπὸ τὴν Εὐβοῖα ἀρμένει· ἐκεῖ πέρα,
 ἔβλεπε στ' ἄσαστο σκοτάδι σπιθοβόλα
 κρήνη καὶ σπαθιά μύρια σμίγοντας ν' ἀστράφτουν,
 πυρὲς ἀχνούς φλογώδεις νὰ καπνίζου, λάμπες
 205 σκορπῶντας ἀπ' τὰ σίδερά τους πολεμάρχων
 ἴσκιος τὴ μάχη νὰ ζητοῦν, καὶ μὲς τὴ φρίκη
 τῆς νυχτικῆς σιωπῆς ἀπλώνονταν στοὺς κάμπους
 μιὰ γλαλοῦ φαλάγγων καὶ σαλπίγγων ἦχος
 κ' ἔνα τρέξιμο ἀλόγων ποῦ ἀκράτητα ὀρμῶντας
 210 μὲς τὰ κρήνη πατοῦν τῶν ἐτοιμοθανάτων,
 καὶ κλάμα, κ' ὕμνοι νίκης, καὶ Μοιρῶν τραγοῦδι.
 Χαρὰ σου ποῦ τὸ μέγα τῶν ἀνέμων κράτος,
 Ἰππόλυτε, στῆς νιότης ἔτρεψες τὰ χρόνια!
 Κι ἂν τὸ καράβι πέρα ἀπ' τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου
 215 σοῦχει στρέψει ὁ πλωρῆγτης, ἀπὸ ἔργ' ἀρχαία
 ν' ἀντιλαλοῦν ἄκουσες βέβαια τοῦ Ἑλλησπόντου
 οἱ ὄχθεις, καὶ τὸ ρέμα βόγγοντας νὰ φέρνῃ
 στοὺς Ροιτεῖους γιγαλοὺς τ' ἄρματα τοῦ Ἀχιλλεῖα
 ψηλὰ στοῦ Αἴαντα τὸν τάφο· στοὺς γενναίους
 220 δικαίως τιμῆς εἶναι μοιραστὴς ὁ Χάρος
 κι οὔτε πανούργος νοὺς οὔτ' εὐνοια βασιλείων
 τὰ τρομερὰ λάφυρα ἐφύλαξε τοῦ Ὀδυσσεῖα,
 ἀλλ' ἀπὸ τὸ δαρμένο τᾶπαιρνε καράβι
 τὸ κῦμα κινημένο ἀπ' τοὺς θεοὺς τοῦ Ἄδῃ.
 225 Κ' ἐμένα ποῦ οἱ καιροὶ καὶ τῆς τιμῆς ὁ πόνος
 ἀπὸ κόσμου σὲ κόσμου μὲ κινοῦν νὰ φεύγω,

τητα, μὲ τὴν προδοσία, μὲ τὸ φαρμάκι. Ὁ
 Φόσκολος παραδέχεται καὶ ἀποδέιχτει ὅτι αὐτὸ
 τὸ βιβλίον τοῦ Μακκιαθελῆ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ
 μία πικρὴ σάτυρα τῆς δουλερῆς καὶ ἀνανδρῆς
 πολιτικῆς τῶν συγχρόνων του ἡγεμόνων, ἀπα-
 ράλληχτα ὅπως ἡ Ἡμέρα τοῦ Παρίνη ἦταν
 μία τρομερὴ σάτυρα τῆς φιληδονίας τῶν εὐ-
 γενῶν τῆς Λομβαρδίας. Ἐξήγησε λοιπὸν
 τοῦτο τὸ μέρος ἔτσι: «Ὁ Μακκιαθελῆς, ἐνῶ
 τάχα διδάσκει πὼς πρέπει νὰ μεταχειρίζεται ὁ
 Ἡγεμόνας τὸ σκῆπτρο, ἐνῶ τὸ δυναμώνει τάχα
 καὶ τ' ἀκονίζει (tempra) στὸ χεῖρι του, ὅπως
 εἶναι ὄπλοιοὺς ἀκονίζει μιὰ λεπίδα, καταστρέ-
 φει τὴ φαινομενικὴ δόξα καὶ ἀξία τῆς βασι-
 λείας καὶ ξεσπετάζει: στοὺς λαοὺς πόσο αἶμα
 καὶ πόσα δάκρυα στοιχίζει ἕνας βασιλεὺς.» Ὁ
 Μακκιαθελῆς ἦταν, καθὼς ὅλοι γνωρίζουν, θερ-
 μὸς ὑπέρχμαχος τῆς δημοκρατίας. ΚΑΝΕΛΛΟΣ.—
 Ἄλλοι ἐξηγοῦν τὸ *temprando*, ὅπως ὁ λαμ-
 πρὸς λατινὸς μεταφραστὴς Φρ. Φιλίππης: *re-*
gnatorum qui sceptrum gubernans, δηλαδή
 κυβερνᾷ, ὁδηγεῖ μὲ τὲς νοθεύσεις του.

158. Τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγελου Μποναρόττη
 (1474—1564), ποῦ ἔστησε τὸ θαυμαστὸ θόλο
 τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου στὴ Ρώμην. Ὁ
 Φόσκολος ὀνομάζει ὠραία *veon* Ὀλυμπο τῶν
 θεῶν τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς χριστιανικῆς τέχνης.

159—161. Τοῦ Γαλιλαίου (1564—1642),
 ποῦ εἶδε μὲ τὸ τηλεσκόπιό του τοὺς τέσσερους
 δορυφόρους τοῦ Διὸς κ' ἐστῆριξε μὲ νέα ἐπιχει-
 ρήματα τὴ γνώμη τοῦ Κοπερνίκου.

162. Τοῦ Ἀγγλ. Τοῦ Ἰσαὰκ Νιούτον,
 ποῦ ἤρε τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος. Ὁ Γα-
 λιλαῖος μὲ τὲς θεωρίες του ἀνοίξε τὸ δρόμο τοῦ
 μεγάλου Ἀγγλου.

179—180. Σ' ἔνα *rad.* Στὸ ναὸ τοῦ Σταυ-
 ρωμένου, ὅπου ἀπὸ τὴν 24 Ἰουνίου 1871 εἶναι
 θαμμένος καὶ ὁ Φόσκολος.

180—184. Μόνος θσαυροῦ σοῦ ἀπόμειναν
 οἱ τάφοι τῶν Μεγάλων σου καὶ ἡ μνήμη τοῦ
 παλαιοῦ μεγαλείου σου, ἀπ' ὅταν τὰ βουνὰ τῶν
 Ἄλπειν, μάταιος φραγμὸς σου (*mal fida si-*
epe alle tue rive amate. — *Tarsia*), καὶ
 ἡ παντοδύναμη τῆς τύχης, ποῦ ἀλλάζοντας
 ἀδυνατίσει ἐσὲ κ' ἐδυναμῶσε τοὺς ἐχθρούς σου,
 ἄφρασαν νὰ σὲ πλημμυρίσουν τὰ ξένα στρατεύ-
 ματα ποῦ σ' ἐγύμνωσαν. — Στὸ στίχο, *l'al-*
terna Onnipotenza delle umane sor-
ti, αἰσθάνεσαι, σιμὰ στὸν ἄπειρο πατριωτικὸ
 πόνο τοῦ Φόσκολου, καὶ μιὰ πνοὴ τῆς ὑψηλῆς
 μεταφυσικῆς θεωρίας τοῦ Βίκου· μέσα στὲς ἀ-
 σταμάτητες ἀλλαγές τῶν ἀνθρωπίνων μία δύ-

- ἄς μὲ κράξουν τοὺς ἥρωες ν' ἀναστήσω οἱ Μοῦσες
 τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ζωογονήτριες.
 Παραστῆσκον τὸν τάφον φυλάξεις, καὶ ὅπταν
 230 μὲ τὲς κρύες φτεροῦγες ὁ Καιρὸς σαρώνει
 καὶ τὰ τρίμματ' ἀκόμη, γελαστὲς ἐκεῖνες
 χάνουν μὲ τ' ἄψατες ἐριμίες, καὶ ἡ ἀρμονία
 γίλιων τὴ σιωπῇ νικᾷ, μύριον αἰῶνων.
 Κ' αἰώνιος σήμερα στὴν ἄσπαρτη Τρωάδα
 235 λάμπει στοὺς ξένους ποῦ διαβαίνουν ἕνας τόπος,
 αἰώνιος γιὰ τὴ Νύμφη πῶλαβεν ὁ Δίας
 καὶ πατέρας ἐγίνη τοῦ Δαρδάνου, ὅσθεν
 ἡ Τροία κι ὁ Ἀσάρκος ἐβῆξαν καὶ οἱ πενήντα
 θάλαμοι, καὶ τὸ κράτος τοῦ Τουλίου γένους.
 240 Γιατὶ τότε ποῦ ἡ Ἡλέκτρα ἄκουσε τὴ Μοῖρα
 ἀπὸ τὲς ζωηφόρες αἰῶρες τῆς ἡμέρας
 νὰ τὴν καλῇ στὰ Ἡλύσια, στὸ γλυκὸ τῆς Δία
 τὴ στερνὴ δέησή της ἔστειλε, καὶ ἄνισως,
 ἔλεγε, τὰ μαλλιά σου ἄρασαν καὶ ἡ θωριά μου,
 245 καὶ οἱ γλυκεῖες ἀγρυπνίες μας, κι ἄλλῃ δέ μου στέργει
 ἀνταμοιβὴ γι' αὐτὲς τὸ θέλημα τῆς Μοίρας,
 κἂν τὴ νεκρὴ σου ἀγάπη κοίταζε ἀπ' τὰ οὐράνια,
 τῆς ἀκριβῆς σου Ἡλέκτρας ν' ἀπονεύμῃ ἡ φήμη.»
 Αὐτὰ παρακαλῶντας ἔσβυνε, κι ὁ Δίας
 250 πονοῦσε, καὶ τὴ θεία κεφαλὴ κινῶντας
 ἄμβροστὰ τῆς Νύμφης ἔδρεψε ἀπ' τὴν κόμη,
 καὶ τ' ὠραία τῆς σῶμα ἀγίαζε καὶ τὸ μνήμη.
 Ἐκεῖ κείται ὁ Ἐριγθόνιος ἡ καλὴ κοιμάται
 στάχτη τοῦ Ἴλου, ἐκεῖ τῆς Τρωῆς οἱ γυναῖκες
 255 τὴν κόμη ἐλουσοῦσαν, μάταια ὠμέμ' παρακαλῶντας
 νὰ μὴ βρῆ τοὺς συμβίους τοῦ θανάτου ἡ μοῖρα·
 ἐκεῖ ἡ Κασάνδρα, σ' ὦρα ποῦ θεὸς τὰ στήθη
 τῆς κινούσε τὸ τέλος νὰ θρηγῇ τῆς Τρωῆς,
 ἦρθε, καὶ στὲς σκιές ἔψαλεν ἕμμα ἀγάπης,
 260 καὶ ὠδηγοῦσε τὰ ἐγγόνια, καὶ μὲ πόνο ἀγάπης
 τὸ θλιβερὸ τῆς θρηγῆς ἐμάθαινε στοὺς νέους.
 Κ' ἔλεγε πικραμένη· ἄν μιὰν ἡμέρ' ἀπ' τ' Ἄργος
 ὅπου τοῦ Διομήδη σεῖς καὶ τοῦ Ὀδυσσεῖα
 τ' ἄλογα θὰ ἠοσκῆτε, γυρισμὸ σᾶς στέρξουν
 265 οἱ ἀθάνατοι τοῦ κίχου ὠμέμ'! θ' ἀποζητᾶτε
 τὴν πατρίδα! Τὰ τεῖχη, κίωμα τοῦ Φοῖβου,
 ἀπὸ τὰ λείψανά τους μέσα θὰ καπνίζου.
 Ἄλλὰ τῆς Τρωῆς οἱ Πενάτες θὰ διαμείνουν
 σ' αὐτοὺς τοὺς τάφους, κ' εἶναι τῶν θεῶν τὸ δῶρο
 270 στὲς δυστυχίες νὰ βασταῶν τ' ὄνομα μέγα.
 Ἄκου παρῆρσις σεῖς καὶ φωνικίεις, ποῦ οἱ Νύμφες
 τοῦ Πριάμου φυτεύουσ, καὶ γοργὰ θ' αὐξήσατε
 ὠμέμ'! μὲ τῶν γηρῶν τὰ δάκρυα ποτισμένες,
 σκέπετε τοὺς δικούς μου! κι ὅποιος μὲ πελέκει
 275 εὐλαθῆθῃ νὰ κροῦσθ τὰ ἱερὰ σας φύλλα,
 θανάτους συγγενῶν δὲ θῆχῃ νὰ πενήσῃ,
 κι ἄμιαντο θ' ἀπιθῶνῃ στὸ βωμὸ τὸ χεῖρι.
 Σκέπετε τοὺς δικούς μου! Ἐναν καιρὸ θὰ ἰδῆτε

ναμὴ ὑψηλὴ πραγματοποιεῖ τοὺς σκοποὺς τῆς
 μὲ τὴ διαφορά ποῦ ὁ ποιητὴς, στὸ βαθὺ πόνο
 ποῦ τὸν συνεπαίρει, δὲ βλέπει τόσο τὴν Πρό-
 νοια τοῦ Βίκου (*Divina Provvedenza*), ὅσο
 τὴν ἀσπλαγχνὴ Μοῖρα, ποῦ κατατρέπει τὴν πα-
 τρίδα του.

188—196. Ὁ Ἀλφιέρης. Ὁ τυραννομά-
 χος πατριώτης καὶ ποιητὴς τοῦ Σαοῦλ καὶ τῆς
 Μύρρας. «Σ' αὐτὴ τὴ στάση, σημειώνει ὁ Φό-
 σκολος, εἶδα ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸν Ἀλφιέρη στὰ ὕ-
 στερα χρόνια τῆς ζωῆς του». Ὑψηλὴ θέση ποῦ
 θυμίζει σ' ἐμᾶς τὴ στάση τοῦ Μπάιρον μπρο-
 στὰ στὴν πλάκα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη στὸν
 ὀμώνυμον Ὑμνο τοῦ Σολωμοῦ (Στρ. 107—
 120). — Ἄφρωνος στὲς ἔρμες κτλ. Κατὰ τοὺς
 Ἰταλοὺς κριτικούς ὁ Φόσκολος ἐμιμήθηκε ἐδῶ
 τοὺς Ὀμηρικούς στίχους·

Ἄλλ' ὅταν ὄλ' οἱ ἀθάνατοι κ' ἐκείνον ἐμίσθησαν,
 νὰ φύγῃ ἀνθρώπου πάτημα παράδερνε στὸ Ἄλειον
 πεδῖον μόνος, κ' ἔτρωγε τὰ ἔρμα σθωικά του
 (Ἰλιάς Ζ. 200—202 Μεταφρ. Ι. Πολυλά).

Μ' αὐτοὺς κοίτετ' αἰώνιος. Ὁ Ἀλφιέρης
 εἶναι θαμμένος στὸ ναὸ τοῦ Σταυρωμένου.

198—211. «Τάφος δὲ ἐν τῷ πεδίῳ Ἀθη-
 ναίων ἐστίν. Ἐνταῦθα ἀνὰ πᾶσαν νύκτα καὶ
 ἴππων χρεμετιζόντων καὶ ἀνδρῶν μαχομένων
 ἐστίν αἰσθησέσθαι». ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ. Ἀττικά Ι. XXXII.

209. Ἐτόνισα σ' αὐτὸ τὸ στίχο τὴν 9ῃ ἐ-
 πίτηδες, γιὰ νὰ μιμηθῶ τὸ λαμπρὸ στίχο τοῦ
 πρωτοτύπου «E un in calzardi cavalli ac-
 covventi», ποῦ τονίζει τὴν 7ῃ καὶ παρασταί-
 νει μὲ τὸν ἀναπαυστικὸ ρυθμὸ τὸ τρέξιμο τῶν
 ἀλόγων. Τὸ ἕκκαμα καὶ ἄλλου (στ. 72), ὄχι ἀ-
 νάρμοστα, ἐλπίζω. Οἱ Ἰταλοὶ τὸ κάνουν συ-
 γνά. Καὶ ὁ 13σύλλαβος στίχος, ποῦ συγγενεῖς
 πολὺ μὲ τὸν 11σύλλαβο, δέχεται, ἂν δὲ σφάλ-
 λω, πολὺ καλὰ αὐτὸν τὸν παρατονισμό.

217—224. Οἱ Ἕλληνες μὲ ἀδικὴ κρίση
 ἔδωκαν τοῦ Ὀδυσσεῖα τ' ἄρματα τοῦ Ἀχιλλεῖα,
 ἀντὶ νὰ τὰ δώσουν στὸν Αἴαντα. Ἄλλὰ ὁ Πο-
 σεῖδων ἐσύντριψε καὶ τὸ ὑπερο καράβι τοῦ
 Ὀδυσσεῖα, καὶ ἡ θάλασσα ἔφερε τ' ἄρματα στὸ
 Ροῖτεῖον ἄκρον, ὅπου ἦταν ὁ τάφος τοῦ Αἴ-
 αντα.

235. Ἔρας τόπος. «Οἱ ταξιδιώτες εὗρκαν
 τώρα ὕστερα στὴν Τρωάδα τὰ λείψανα τοῦ τά-
 φου τοῦ Ἴλου, ἀπογόνου τοῦ Δαρδάνου.»

ΦΟΣΚΟΛΟΣ.

236. *Γιὰ τὴ Νύμφη.* Τὴν Ἡλέκτρα, κόρη
 τοῦ Ἀτλάντα. Ἡ σειρά τοῦ βασιλικοῦ γένους
 τῆς Τρωῆς εἶναι· Δάρδανος (υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ
 τῆς Ἡλέκτρας), Ἐριγθόνιος, Τρώς· ἀπὸ τὸν
 Τρώα Ἴλος καὶ Ἀσάρκος· ἀπὸ τὸν Ἴλο Λαο-

στές παναρχαίες σας σκιές να παραδέρνη
 280 φωμοζήτης τυφλός, και ψύχγοντας να μπαίνει
 μές τὰ κιβούρια, και τές στάμενες ν' ἀγκαλιάζει
 και νὰ τές ἐρωτᾷ. Θ' ἀναστενάζουν τ' ἄντρα
 ἀπ' τὰ βῆθη τους, κι ὅλος θὰ ιστορίζῃ ὁ τάφος
 δυὸ φορές γκρεμισμένο, δυὸ ξαναστημένο
 285 ἄλολαμπρο τὸ "Ἰλιο στὸς βουβούς του δρόμους
 γιὰ ν' αὐξήσῃ τὴ δόξα τοῦ στερνοῦ θριάμβου
 στὸν Ἀχιλλεῖα και στὸν Πύρρο. Ὁ θεὸς ψάλτης,
 τές θλιμμένες ψυχὲς πρααίνοντας μὲ τ' ἄσμα,
 τές βασιλεῖς θ' ἀθανάτισῃ τῶν Ἀργείων
 290 σ' ὅσον κόσμον ἀγκαλιάζει ὁ Ὀκεανὸς πατέρας.
 Καὶ τιμὴν ἐσὺ θρήνων, Ἐκτορα, θεὸ νᾶχης
 ὅπου σέβας και δάκρυα θὰ τιμοῦν τὸ αἶμα
 ὅσο γιὰ τὴν πατρίδα ἐχῆθη, κι ὡς ποῦ ὁ Ἥλιος
 θεὸν ἄχτινοβόλῃ στές συμφορὲς τοῦ ἀνθρώπου.

..

Μὲ αὐτὰ τὰ φρονήματα και μ' αὐτὰ τὰ αἰ-
 σθήματα, ἀκολουθώντας και τὸ παραδείγμα
 ἀειμνήστου διδασκάλου μου, ἐτόλμησα νὰ πλη-
 σιάσω ἕνα ἀπὸ τὰ γενναϊότερα ἔξοματα τοῦ αἰ-
 ὄνος μας, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ἡ ἐργασία μου,
 μὲ τὴν οὐσιαστικὴ διαφορά τῆς ἀπὸ περασμένες
 παρόμοιες προσπάθειες ἄλλων, ἤθελε ἴσως ἀ-
 νοίξῃ γιὰ ἄλλους καλλήτερός μου καλλήτερο
 δρόμο.

Ἐνενηντὰ χρόνια ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν ἡμέρα
 ποῦ τὸ Ποίημα τῶν Τάφων τοῦ Φόσκολου πρω-
 τοεῖδε τὸ φῶς, και ὅμως ζῆ και σχολιάζεται κ'
 ἐρμηνεύεται ἀπὸ νέους και γέροντες, και ζωο-
 γονεῖ κ' ἐνθουσιάζει νέους και γέροντες σὰ
 νὰ ἦταν πρωτόβγαλτο. Ἡ κλασικὴ του μορφή,
 τόσο διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ σημερινή, οἱ πολλὲς
 δυσκολίες του, ἡ ἴδια του ἡ σκοτεινιάδα, θᾶλε-
 γες ὀρθὰ πὼς ὄχι μόνο δὲν ξεθωριάζουν ποσῶς
 τὴν οὐσία του, ἀλλὰ μάλιστα τῆς χαρίζουν.

Δὲν εἶναι ἴσως ἄλλο ποίημα. ὅπου τὰ βαθύ-
 τερα, τὰ γενναϊότερα και τὰ καθολικώτερα αἰ-
 σθήματα τοῦ ἀνθρώπου νὰ προβάλλουν ἐμπρός
 μας μὲ τόση ζωὴ και πάθος και ὕψος εἰκότων,
 και αὐτὰ ὅλα νὰ φανερώωνται σὲ μίαν μορφή
 τεχνικώτατη, δίχως ὅμως ἡ τέχνη νὰ πειράξῃ
 καθόλου τὴν εἰλικρίνεια. Δὲν εἶναι ποίημα, ὅπου
 ὁ βαθὺς πόνος γιὰ τὴν πατρίδα νὰ σμίγεται
 τόσο θαυμαστά μὲ τὸν πόνο τῆς ἀνθρωπότητος
 συναπαντώντας τὴ συνείδηση ὄλων τῶν ἀνθρώ-
 πων τοῦ καιροῦ μας, ὥστε ν' ἀναταράσσεται ὅλο
 τὸ βάθος τῆς χωρίς σχεδὸν διαφορά ἀπὸ τὸν
 Ἴταλὸ ἀναγνώστη στὸν ξένο. Καὶ δὲν εἶναι
 ἴσως ἄλλο ποίημα, ὅπου ἡ ἀντίθεση, ἀληθινὴ
 πηγὴ τοῦ ὠραίου τῆς τέχνης, νὰ ἐργάζεται

μέδων, Πριάμος, Ἐκτωρ, Ἀστυάναξ' ἀπὸ τὸν
 Ἀσάρακο Κάπυς, Ἀγγίσις, Αἰνεῖας, Ἴουλος.
 238—239. Οἱ πενήντα θάλαμοι. Βλ. Ἴ-
 λιάδα Ζ. 243.

Και ὡς ἐφθασε στὸ μέγαρο τ' ὠραῖο τοῦ Πριάμου
 μὲ σκαλισμένες αἰθούσες κτισμένο, κ' ἦσαν μέσα
 θάλαμοι καλοσκάιστοι μαρμάρεινοι πενήντα
 ὅλοι κτισμένοι σύγγαυς· και αὐτοῦ μέσα ἐκοιμῶνταν
 μὲ τές μνηστῆς γυναῖκες τῶν οἱ παῖδες τοῦ Πριάμου.
 (Μετάφρ. Ι. Πολυλά).

Τοῦ Ἰουλίον γένους. Τοῦ γένους τῶν Ρω-
 μαίων Βασιλέων. Iulium Iulia gens aucto-
 rem nominis sui nuncupat. ΤΙΤΟΣ ΛΙΒΙΟΣ
 Ἱστορ. Ι. 3. (Βλ. και Βιργιλίου Αἰνεῖαδα).

257. Ἡ Κασάνδρα. Κόρη τοῦ Πριάμου. —
 Θεός. Ὁ Ἀπόλλων. Ἐρωτεύθηκε τὴν Κασάν-
 δρα και τῆς ἔδωσε τὸ χάρισμα τῆς προφητείας.
 Ὑστερα, θυμωμένος ποῦ δὲν ἔστεργε στὰ θελή-
 ματά του, κ' ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσε νὰ τραβίξῃ
 ὀπίσω τὸ δῶρο, ἔκαμε νὰ μὴ πιστεύουν οἱ
 Τρῶες τοὺς χρησμούς τῆς· ὅθεν ὁ Βιργίλιος
 (Αἰνεῖαδα Β' 246).

fatis aperit Cassandra futuris
 ora Dei jussu, non unquam credita Teucris.

ΤΡΕΒΙΖΑΝ

268. Οἱ Πενάτες. Οἱ ἀποθεωμένες ψυχὲς
 τῶν ἡρώων τῆς Τροίας. — Τῶν Θεῶν. Ὀνομά-
 ζει θεοὺς τοῦ ἴδιου Πενάτες, κ' ἐννοεῖ μόνοι
 οἱ θεοί, δηλαδὴ οἱ ἥρωες, οἱ μεγάλοι, οἱ ἔξοχοι
 ἀνθρώποι, ἔχουν τὸ χάρισμα νὰ μένουν ἀθάνα-
 τοι (βαστοῦν τ' ὄνομα μέγα), και ἂν ὅλα τὰ
 ἄλλα γύρω τους εἶναι ἀφανισμένα.

274—277. Κι ὅποιοι μὲ πελέκι. Κατὰ τὴ
 θρησκευτικὴ πίστη τῶν ἀρχαίων οἱ θεοὶ τιμω-
 ροῦν τοὺς ἀσεβεῖς πρὸς τοὺς τάφους μὲ θανά-
 τους συγγενῶν· ἡ θεῖα δίκη πλήγχει τὴ γενεά
 τους ὀλόκληρη.

286. Τοῦ στερνοῦ θριάμβου. Τοῦ ὑστεριοῦ
 χαλασμοῦ τῆς Τροίας ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς.

τόσο, ὅσο στοὺς τριακόσιους τούτους στίχους,
 ποῦ ἀνοίγουν ἐμπρός μας ἕναν κόσμον ὀλόκληρο.

Βέβαια, καθὼς εἶπε ὁ Λουδοβίκος Λαβίστας,
 ἡ πηγὴ και τὸ κέντρο τῆς ιδέας, ποῦ ζωογονεῖ
 ὅλο τὸ ἄσμα, εἶναι οἱ τάφοι τοῦ Σταυρωμέ-
 νου*. Εἶναι ὠραῖο νὰ φρνασθοῦμε τὸν πει-
 νητὴ μας στὴ θέση, ὅπου ἔστησε αὐτὸς τὸν Ἀλ-
 φιέρη.

* Νὰς στὴ Φλωρεντία, ὅπου εἶναι θαμμένοι οἱ
 μεγαλύτεροι ἄνδρες τῆς Ἰταλίας.

Και σ' αὐτῆς τῆς πέτρας
 ν' ἀνασταῖν τὸ πνεῦμα ἐσύγχνεζεν ὁ Ἀλφιέρης.
 Μὲ τὴ μοῖρα ὄργισμένος, ἄφρονος στῆς ἔρμες
 τοῦ Ἄρνου ὄχθεις παράδερνε, οὐρανὸ και κάμπους
 μὲ λαχτάρα κοιτώντας, και καθὼς καμμία
 δὲν τοῦ γλυκαίνειν ὕψη ζωντανοῦ τὸν πόνο,
 ἐδῶ στεκόνταν ὁ αὐστηρὸς, και στὴ θωριά του
 μὲ γλωμάδα θανάτου ἐχύνονταν κ' ἐλπίδα.

Ἄπ' αὐτοὺς τοὺς τάφους θὰ βγῆ ἡ φωνὴ τῆς
 Ἐλευθερίας, ἡ ἐλπίδα και τὸ θάρρος τοῦ Μέλ-
 λοντος, και, καθὼς λέγει ὁ ἴδιος,

ἀνίσως ἐλπίδα δόξας στὰ γενναῖα
 ποτὲ τῶν Ἴταλῶν πνεύματα λάμψη, ἐδῶθε
 τὸ προμήνυμα θᾶβη

Ἔτσι μέσα στὸ βάθος τῆς εἰκόνας τῶν Τά-
 φων εἶναι «ἡ Ἰταλία μὲ τὸ Μέλλον τῆς», ὅπως
 μέσα στὸ βάθος τῆς εἰκόνας τῶν Ἐλευθέρων
 πολιορκημένων ἤθελε και ὁ Σολωμὸς νὰ εἶναι
 «ἡ Ἑλλάδα μὲ τὸ Μέλλον τῆς». Ἀλλὰ τὸ
 ποίημα δὲ θὰ εἶχε τὴν ὑψηλὴ και καθολικὴ ση-
 μασία ποῦ εἶχε, ἂν ὁ ποιητὴς δὲν ἔσμιγε ἀξε-
 χῶριστα τὸ βαθύ αἰσθημα τοῦ πόνου γιὰ τὴν
 Πατρίδα μὲ τὸν ἀπειρο πόνο τῆς Ἀνθρωπότη-
 τος. Ὁ Φόσκολος τὸ ἔκαμε θαυμαστὰ και ἀλ-
 λοῦ, σὲ διάφορα μέρη, μὲ δυνατὸν τρόπο, και
 μάλιστα στοὺς λαμπροὺς προφητικoὺς στίχους
 τῆς Κασάνδρας, ποῦ κλειτοῦν μὲ ἀπαρηγόρητο
 τέλος τὸ ποίημα.

Ἐναν καιρὸ θὰ ἰδῆτε

στές παναρχαίες σας σκιές νὰ παραδέρνη
 φωμοζήτης τυφλός, και ψύχγοντας νὰ μπαίνει
 μές τὰ κιβούρια, και τές στάμενες ν' ἀγκαλιάζει
 και νὰ τές ἐρωτᾷ. Θ' ἀναστενάζουν τ' ἄντρα
 ἀπ' τὰ βῆθη τους, κι ὅλος θὰ ιστορίζῃ ὁ τάφος
 δυὸ φορές γκρεμισμένο, δυὸ ξαναστημένο,
 ἄλολαμπρο τὸ "Ἰλιο στοὺς βουβούς του δρόμους.

... Ὁ θεὸς ψάλτης
 τές θλιμμένες ψυχὲς πρααίνοντας μὲ τ' ἄσμα,
 τές βασιλεῖς θ' ἀθανάτισῃ τῶν Ἀργείων
 σ' ὅσον κόσμον ἀγκαλιάζει ὁ Ὀκεανὸς πατέρας.
 Καὶ τιμὴν ἐσὺ θρήνων, Ἐκτορα, θεὸ νᾶχης
 ὅπου σέβας και δάκρυα θὰ τιμοῦν τὸ αἶμα
 ὅσο γιὰ τὴν πατρίδα ἐχῆθη, κι ὡς ποῦ ὁ Ἥλιος
 θεὸν ἄχτινοβόλῃ στές συμφορὲς τοῦ ἀνθρώπου.

«Στὰ ὑστερινὰ λόγια τῆς Κασάνδρας, ση-
 μειώνει ὁ ποιητὴς, ἐπροσπάθησα νὰ συνάξω
 ὅλα τὰ αἰσθήματα μιᾶς παρθένας προφήτισσας
 ποῦ στέργει δίχως παράπονο τὴ δυστυχία ποῦ
 ἄφρχα στέλνει στοὺς θνητοὺς ἡ Μοῖρα, ποῦ
 τὴ συγκλαίει στοὺς ἄλλους, γιὰτὶ αἰσθάνεται
 ὅλο τὸν πόνο τῆς δικῆς τῆς, και προβλέποντάς

τὴν αἰώνια στὴ γῆ, τὴ στένει τέρμονα τῆς φή-
 μης τοῦ ἀταίριαστου γιὰ τὴν εὐγένεια και μὰς!
 γιὰ τὴν ἀτυχία του ἀνάμεσα σ' ὄλους τοὺς ἡ-
 ρωες.» Κ' ἐδῶ παρατήρησε πὼς μ' αὐτὸν τὸν
 πόνο, ποῦ βάρει τόσο λυπητερὰ τούτους τοὺς
 στίχους, φροντίζει ὁ ποιητὴς νὰ σὲ πιάσῃ δυ-
 νατὰ εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὴν πρώτην ἐρω-
 τηση.

Στὸν ἴσκιό τῶν κυπαρισσιῶν και μὲς τοὺς τάφους
 ὀροσιμένους μὲ κλάμα, εἶν' ἴσως τοῦ θανάτου
 ὁ ὕπνος πλεῖο γλυκός;

παρατήρησε πὼς στοὺς κατοπιοὺς στίχους τοῦ προ-
 οϊμίου του δὲν περιορίζεται νὰ σοῦ παραστήσῃ
 ἀόριστα τὴν ἀφρχητὴ αὐτὴ δυστυχία, ἀλλὰ και
 ποσῶς δὲ διαστάζει νὰ σοῦ σηκώσῃ σκληρὰ και
 τὴν ἐλπίδα μιᾶς ἄλλης ζωῆς ὕστερ' ἀπὸ τὸ
 θάνατο, ποῦ χιλιάδες χιλιάδων ἀνθρώπων ἐπί-
 στεφην και πιστεύουν, ποῦ τόσο ζωντανὰ εἰκο-
 νίζει ἡ χριστιανικὴ μας θρησκεία, και ποῦ φαί-
 νεται νὰ εἶναι τὸ θεμέλιο, καθὼς λέγει ὁ Δὲ
 Σάνκτις, τῆς θρησκείας τῶν τάφων.

Πικρὴ ναι ἀλήθεια, ὁ Πινδεδόντης και ἡ Ἐλπίδα
 στερνὴ Θεά, φεύγει τοὺς τάφους, και τυλιζει
 τὰ πάντα ἡ Λησμονιά στὴ σκοτεινὴ τῆς νύχτα
 και μίαν δύναμη δουλεύτρα τὰ κουράζει
 μ' ἄκοπο κίνημά, κι ἀνθρώπους και μνημεῖα
 και τές ὑστερινῆς θεωρίας κι ἀπομεινάρια
 τ' Οὐρανοῦ και τῆς Γῆς, ὅλα ὁ Καιρὸς τ' ἀλλάζει.

Ἐκατάχριναν μερικοὶ τὸν ποιητὴ μας γιὰ
 τοῦτο. Δὲν ἦταν πρόστυχοι κριτικοί, οὔτε πρόσ-
 τυχη θαρρῶ τὴν κατὰχρησή τους, πιστεύω μᾶ-
 λιστα πὼς ἔστησαν μ' αὐτὴν ἕνα πρόβλημα,
 ποῦ εἶναι σημαντικώτατο γιὰ τὴν ἀξία τοῦ
 ἔξοματος. Ἄν ἀληθεύῃ ἡ παρατήρηση πὼς ἡ
 ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτὴ τὴν πίστη, σ'
 αὐτὴ τὴν ἐλπίδα στηρίζει και τὸ σέβας τῆς και
 κάθε τῆς περιποίησης στοὺς νεκρούς, ποῖα δύ-
 ναμη ἀσάλευτη μπορεῖ ποτὲ νᾶχῃ τὸ κήρυγμα
 τοῦ Φόσκολου, μ' ὅσες εἰκόνας ὑψηλῆς και ὡ-
 ραίες κι ἂν στολιζῆ τὰ λόγια του, μ' ὅσο κι ἂν
 εἶναι τὸ πάθος ποῦ τοὺς δίνει ζωὴ; Ἡ ἀπάν-
 τηση τοῦ Δὲ Σάνκτις «εἶναι ἀπάτη ναι!» ἀφῆ-
 στε μου ὅμως ἐλεύθερες τῆς ἀπάτες μου· μπο-
 ρεῖτε σεῖς νὰ μοῦ καταστρέψετε τὴν ἀνθρώπινη
 φύση;» δὲν πιστεύω νὰ εἶναι ἀρκετὴ νὰ μᾶς
 λύσῃ τὴν ἀπορία. Πιστεύω ὅμως πὼς ἠμποροῦμε
 νὰ εὐρωμε τὴ λύση τῆς, ἂν κοιτάξουμε λίγο
 βαθύτερα κ' ἐλεύθερα ἀπὸ τὴν πρώτην ἐντύπωση
 παρακάτω ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Προοϊμίου.
 Σὲ τούτους τοὺς στίχους ὁ ποιητὴς μας εἶναι
 βέβαια ἀρνητικὸς. Ἀλλὰ ἡ ἀρνηση, ποῦ συνο-
 δεῖται ἀπὸ τὸν πρώτο βαθύτατο στεναγμὸ του,

ρηγορημένος στον τάφο, βέβαιος πώς θα ξαναζήσης. Αυτός ο τάφος είσαι σύ, κ' εκεί μέσα, άφωνη στάχτη, ζής άκόμη, έργάζεσαι, έχεις μίαν ενέργεια άπάνου στην άνθρωπότητα. Έκει μιλεις άκόμη με τους δικούς σου, συσταίνεις στους συμπολίτες σου την αγιότητα της ζωής, εμπνέεις τὰ μεγαλόψυχα έργα· εκεί ξερονται να σ' ερωτήσουν οι αιώνες, να σε κράζουν έξω οι ποιητάδες κ' οι ήρωες, και σύ παράγεις άκόμη, γεννᾷς από σε τους μεγάλους. Άπάνου σ' αυτή τη γενική βάση της ανθρώπινης φύσης προβάλλει η άδελφούνη των αιώνων και των έθνων, και τὰ φαντάσματα του Μαρθάνας και του Ίλιου συμψίνονται με τες οικίες του Γαλιλαίου και του Άλφιέρη· μυθολογία, αρχαιοτήτης, νέοι καιροί είναι τυλιγμένοι σε μία και μοναχική άτμοσφαιρα, λαλούν την παγκόσμια γλώσσα των τάφων, και ό θρησκευτικός για τους τάφους σεβασμός των πρώτων ανθρώπινων θηρίων και ή σπλαχνική φρεναπάτη των Παρθένων της Βρετανίας σου φαίνεται σύγχρονη. Κόσμος των οικιών και των άπατηλών φαντασμάτων, όθεν βγαίνει ξαναπλασμένος ό κόσμος ό έσωτερικός της συνείδησης, βγαίνει ό άνθρωπος ξαναστημένος στην πίστη του, στα αισθήματά του και στις αγάπες του, γιατί μονάχα όποιος έχει ανθρώπινα σπλάχνα, όποιος έχει συνείδηση ανθρώπου, μπορεί ναύρη στους τάφους εκείνες τες οικίες κ' εκείνα τὰ φαντάσματα. Τὰ μαρμαρένια μνημεία είναι άνώφελη πομπή για όσους δεν έχουν έσωτερική ζωή και ζώντας άκόμη είναι άνθρωποι νεκροί και θαμμένοι.

Τέτοιοι είναι τούτος ό κόσμος του Φόσκολου, ή άνάσταση των άπατηλών μας όνείων (illusioni) σιμά στην άνάσταση της συνείδησης. Η φαντασία δεν είν' εκεί έξωτερική εργασία, όπως συμβαίνει στο Μόντη· είναι ξεχειλισμα της συνείδησης και της δίνου ενέργειας τὰ τρυφερότερα και άνδρικότερα αισθήματα της ζωής, ιδιωτικής και κοινής. Δεν είναι άπλη παθητική φαντασία, είναι ή ενεργητική εκείνη δύναμη της ψυχής, που είναι στην τέχνη ό,τι είναι στη ζωή ή συνείδηση, τὸ καθολικό και άρμονικό κέντρο του πνεύματος. Αυτά τὰ φαντάσματα, που βγαίνουν από τους τάφους, δεν είναι τ' άργό γέννημα μιᾶς παθητικής εικονικής φαντασίας, είναι τὰ πλάσματα όλης της ψυχής που σοβαρά αισθάνεται και πιστεύει, μορφές, που έχουν τὰ χνάρια της αρχής τους στον έαυτό τους, και καθώς θάλαγε ό Πλάτων, αναθυμούνται κ' έχουν ουσία τους και σφραγίδα τους εκείνους τους στοχασμούς κ' εκείνα τὰ αισθήματα που τες

έπλασαν, μάλιστα αυτοί οι στοχασμοί και αυτά τὰ αισθήματα είναι όλη ή ποιήσή τους. Η σιωπή των χιλιών αιώνων θά ήταν άνόητη, αν δεν είχαν άντικρύ της τήν άρμονία των Μουσών που έμψυχώνουν τὸν άνθρωπο λογισμό. Και τί είναι εκείνοι οι τάφοι, αν δεν προσθέσης τὸ παρηγορημένο με κλίμα; Η Κασάνδρα που οδηγεί τους εγγόνους στους τάφους και τονίζει τον έπιτάφιο ύμνο, δείχνοντας μακρυνή τήν άνάσταση της Τροίας στον Όμήρου τους στίχους, είναι ένα από τὰ πρωτοτύπτερα έπινοήματα, μ' εκείνον τὸν ιερό χαρακτήρα του σεμνού σεβασμού, που σε συγκινεί περισσότερο. Η κόρη του Πριάμου, ύψωμένη στη θεωρία των αιώνων που μέλλονται, άποχᾶ τήν άεροληψία μιᾶς φωνής της ιστορίας, ώσαν προφητική ψυχή της ανθρώπινης προβάλλει με τούτο ένα ύψος με ανθρώπου μορφή. Οι σχολαστικές άνάμνησες, καθαρή έξωτερικότητα, έδω ξαναβρίσκουν τήν ψυχή τους, ξαναπλασμένες σ' έναν κόσμο ενδόμυχο, που δέχεται απ' αυτή τη μακρότητα των αιώνων έναν έπίσημο χαρακτήρα σαν έμπρός στο αιώνα. Οι έντύπως των εικόνων είναι τόσο ζωηρές, που οι μορφές κάποτε πετιούνται μπροστά σου με μοναχική τήν ενέργεια της άρμονίας, καθώς είναι τὰ φαντάσματα του Μαρθάνας, που είναι μόλις σχεδιασμένα και συμπληρώνονται μέσα στ' αυτή σου. Κέντρο του νεκρικού τούτου κόσμου πού άπλώνεται στους αιώνες είναι ό ναός του Σταυρωμένου. Προβάλλουν ένας ένας έμπρός σου οι δοξασμένοι εκεινοι νεκροί, καθένας με τήν έπιγραφή του στο μέτωπο, σὰ ναβεις ό ποιητής ν' άδράξει πεταχτά εκείνες τες οικίες και με μιᾶ μονοκοντυλιὰ νὰ τες στερεώσει. Η φαντασία αναθρεμμένη στη λατρεία εκείνων των μεγάλων τὸν κάνει να έρεύρη πρωτότυπες μορφές, ώστε τους ξαναπλάθει σχεδόν, σε κάνει να τους γνωρίζεις ζωντανώτερα και βαθύτερα. Η λαμπρή απόθεση, εικόνα, που έχει για βάθος της τή φυσιογραφία της Φλωρεντίας, δεν ταραζεται τόσο από τὸν πόνο για τήν τωρινή ταπεινώση, ώστε να παραφωούν ή ν' αντιμάχονται· ό πόνος δεν έχει πικράδα, τὸν γλυκαίνει μία κάποια ταπεινούνη που στέργει τες αλλεπάλληλες αλλαγές της ιστορίας, και ή ψυχή μένει ψηλά και βλέπει μακριὰ νὰ γλυκοφεγγούν έλπίδες. Αυτό τὸ ούράνισμα της ψυχής στη θρησκευτική εκείνη ειρήνη κρατεί σ' αδιάκοπον άγωγή τὸ φαντάσμα που καθώς πληθαίνει τους τάφους από φαντάσματα, παρόμοια σπέρνει τὰ λόγια με εικόνες και σου μορφώνει έναν κόσμο άληθινού νεκρικού

μεγαλείου, που προβάλλει έξω περισσότερο από τὸ σκοτάδι κι από τὸν ίσκιό παρά από τὸ φῶς. Σ' αυτό τὸ σωρ από ίσκιους αισθάνεται πώς είναι μπροστά στην ύψη του άπέιρου. Ο Καιρός που μεταμορφώνει τ' άπομεινάρια τ' ούρανού και της γῆς, μία δύναμη που κουράζει τὰ πάντα μ' άκοπο κίνημα, ό Καιρός που με τες κρές φερούγες του σαρώνει τὰ συντρίμματα και τὰ λείψανα που ή Φύση γι' άλλους σκοπούς προορίζει, αυτές και άλλες παρόμοιες γοητικές εικόνες σου ζωγραφίζουν τὸ άδειο, τὴ σιωπή, τὰ σκοτάδια αυτού του κόσμου του θανάτου, που άνθρωπος ζωντανός άκόμη δεν έγγιξε. Αισθάνεται σὰ νὰσαι νύχτα σε κοιμητήριο, με τή φαντασία χτυπημένη και οι αναλογίες που συγχίζονται, και σου έρχεται δεν ξέρω τί αισθημα σκοτεινού άπέιρου, μεταξύ στο πένθιμο και στ' άλλόκοτο. Άλλά μέσα στο φυσικό τούτον κόσμο έρχετ' ό άνθρωπος και φέρνει σ' αυτόν τὸ φῶς και τὸ μέτρο, ευγένεια, γλυκάδα, τρυφερότητα. Αυτός ό περιορισμός μέσα σ' αυτά τὰ σκοτάδια, ή όλη ελληνική αυτή χάρη μέσα σ' αυτό τὸ άλλόκοτο και τὸ γοητικό, αυτό τὸ συγχώνευμα από στοχασμούς, αισθήματα και χρώματα τόσο διάφορα, δίνουν ένα χαρακτήρα πρωτοτυπίας σ' αυτόν τὸν κόσμο, είναι ή προσωπικότης του. Έτσι ή πεινασμένη σκύλα κι ό άκάθαρτος που-βου και τὸ κομμένο κεφάλι του κλέφτη και τὸ πουγκριμα των βωδίων είναι ένα άλλόκοτο πένθιμο, συμμιγμένο με τες ευγενικώτερες εικόνες του ανθρώπινου αισθήματος συναγμένες τριγύρω στα βεβηλωμένα κόκκαλα του Παρίνη. Τὸ πένθιμο, τὸ άλλόκοτο, τὸ γοητικό, τὸ σκοτεινό, τὸ άόριστο, που με τ' όνομα του ρωμαντισμού έπλημμύρισαν κατόπι τήν τέχνη, αρχίζει να προβαίνει κ' ένέργησε πολύ για ν' άρέσει τὸ ποίημα. Έδω όμως φανίζεται σαν ένας κόσμος φυσικός, άκόμη βιβλικός και πρωτόγονος, σαν ένα στρώμα κατώτερο γῆς που μορφώνεται, άντικρύ ενός κόσμου ανθρώπινου και πολιτισμένου, που τὸν ύποτάζει και τὸν όμοιώνει στον έαυτό του. Ο άνθρωπος εισχωρεί στο φυσικόν εκείνον κόσμο με τήν καρδιά του και με τή φαντασία του, με όλα τὰ όνειρά του, και τὸν άνοστολιζει και τὸν φωτίζει.

Κρυφοπαίρναν μιᾶ σίβη από τὸν "Ηλιο οι φίλοι της γῆς μέσα τὸ ένάτιο σκότος να φωτίσουν, τι τὰ μάτια του ανθρώπου σβύνονται, τὸν "Ηλιο ζητούν, και τὸ στεγρὸ τὸ στεναγμό τους όλα αναδίνουν τὰ στήθη πρὸς τὸ φῶς που φεύγει.

Άγνωτὰ νεράκια γύνοντας οι βρῦσες

άμραντ' άνασταίαν λούουδα και γιούλια πίνου στ' άγαρο χῶμα, κι όποιος εκαθόνταν γάλα να στάξει, να ιστορήσει τους καίμους του στους πεθαμένους του άκριβους, μιαν ευωδία γύρω του αισθίνονταν σαν αύρας "Ηλιώων.

Αυτή ή σίβη ή κλεμμένη από τὸν ήλιο, ό άνθρωπος που άποζητάει πεθαίνοντας τὸ φῶς, τὰ νερά που άνασταίνουν γιούλια στο χῶμα του τάφου, οι ζωντανοί που ιστορίζουν και μαζί μ' αυτά ή νεκρίλα σμιχτή με τὰ λιθάνια, και οι πολιτείες που τὰ γραμμένα σκελεθρα έλυπίζαν, και οι ψυχές του καθαρτηρίου που ζητούν με βογγητὸ τήν έξαγορά τους από τὸν κληρονόμο, σου δίνουν ένα άκαταμάχητο φωτοσκόταδο, που είναι όχι μόνο ό φυσικός τύπος αυτού του κόσμου του θανάτου κατοικημένου από τὰ πλάσματα της φαντασίας των ζωντανών, αλλά είναι και τὸ ίδιο τὸ πνεύμα του Φόσκολου, αισθαντικότης κ' ένέργεια σμιγμένες, που έφτασαν τώρα σ' ένα τέλειο συγχώνευμα, κ' έγιναν ή ύπόσταση και ή ένότης του κόσμου του.»

••

Από τή φωτεινή ιδέα, που έρριξε πρώτος ό Δε Σάνκτις, για να εξηγήσει τὸ μυστήριο της άθανασίας των «Τάφων», παίρνει τὸ κίνημα ό σεμνός και ήσυχος Ζουμπίνης για να δείξει καθαρώτερα τήν αντίθεση πρὸς τὸ άρνητικό πνεύμα των στίχων του Προοιμίου. Ο Φόσκολος κατὰ τὸ Ζουμπίνη κατορθώνει να νικήση μέσα στην ψυχή μας ή πίστη τήν άμφιβολία και τὸν πόνο· κλαίει να πιερότατα για τήν άφρευτη δυστυχία του γένους μας, αλλά για ν' αντίθεση στην άρνηση τήν πίστη των αρχαίων καιρών, που ό Φόσκολος δεν έπαψε ποτέ να λατρεύει. Η κριτική του Ζουμπίνη, με τήν παραβολή μάλιστα του Φόσκολου και του Λεοπάρδη, χύνει βεβαιία στο ζήτημα καθρώτερο φῶς. Ο Φόσκολος κατ' αυτόν δεν είναι άρνητικός. Αν κλίνει στη φιλοσοφία του Λουκρητίου, είναι όμως και του Βίκου θερμός όπαδός. και οι Τάφοι του χρεωστούν τήν έμπνευσή τους στη μελέτη του Βίκου. Δεν έχει όμως άλλη πίστη, λέγει ό Ζουμπίνης, παρά τὸ θαυμασμό του "Ελληνικού κόσμου, ήγουν τή θρησκεία της αρχαίας ιστορίας. Κατὰ τή γνώμη μας θά είχε κλειση για πάντα τὸ ζήτημα, αν έπρόσθετε ό,τι, καθώς ό Βίκος «ό άνυπόκριτος πιστός που έκλινε τήν κεφαλή στα δόγματα του Χριστιανισμού» έστάθη στον κύκλο του ένας πρόδρομος της μεγάλης εκείνης φιλοσοφίας, που

κατόπι ἐκήρυξε τὴ μόνη δυνατὴ φιλιώση τοῦ δόγματος καὶ τῆς ἐπιστήμης, ὅμοια κι ὁ Φόσκολος, χωρὶς βέβαια νὰ ἔχη μίαν καθαρὴν ἐπιστημονικὴ συνείδηση τῆς ιδέας, ὡς ποιητῆς δὲ, ὡς διαλαλητῆς τῆς ἀψευτῆς φωνῆς τῆς καρδιάς μας, ἐκφράζει στὸ ποίημά του τὴν ὑψηλὴ τῆς προαίσθηση.

«Οἱ Τάφοι, λέγει, εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὰ μεγὰλῃ ἐμπνευση τοῦ Φόσκολου· μόνο μὲ αὐτὴν, γλυκοθεωρῶντας μὲ πόθο καὶ ζωγραφίζοντας τὴ νέα ιδέα, ποῦ λαμπρῶ σὰν τὸν ἥλιο εἶχε προβάλῃ στὸ λογισμό του, ἤμποροῦσε νὰ δώσῃ ποιητικὴ μορφή σὲ τόσο μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, στούς στοχασμοὺς ποῦ δὲν εἶχε ἐξηγήσῃ ὀλιγωρῶς στὰ ἄλλα συνθέματά του, στὰ σφοδρὰ αἰσθήματα, ποῦ ἀπὸ τὴν περισσὴ βία τους νάβγουν ἀπόμειναν μέσα, στὰς ἐντύψεις, ποῦ εἶχε λάβῃ ἀπὸ τὴ φύση κι ἀπὸ τὴν τέχνη κ' ἔμειναν γιὰ χρόνια πολλὰ ἀνυπόταχτες στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου, στὰς ἀόριστες εἰκόνας, ποῦ περιπλεκτές ἐκυμάτιζαν μὲς τ' ἀπόβαθα τῆς ψυχῆς του κ' ἐφαίνονταν πῶς θὰ χάσουν τ' ἀδιήγητα κάλλη τους, ἀν ἀναγκάζονταν νὰ πάρουν μορφὲς αἰσθητές. Εἰκοσιοχτὼ χρόνων, δὲν εἶχε ἀκόμη πράξῃ ἢ γράψῃ τί ποῦ νὰ τοῦ φαίνεται ἰσομέτρο μὲ τὰ παλαιὰ του ὄνειρατα δόξας καὶ μεγαλείου, ἀλλὰ σύγχρονα αἰσθάνονταν πῶς εἶχε μέσα ἓνα θησαυρὸ ιδέες ὅλες δικῆς του, κ' ἓνα δυνατώτερον ἔρωτα τῆς ἀρχαίας ζωῆς καὶ μίαν συνείδηση τῆς νέας ξαστερώτερη ἀπ' ὅ,τι τὴν εἶχαν καὶ οἱ περιφημότεροι Ἴταλοι συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ του. Μὲ τὴ φυσικὴ του ἀνευχρηστικὴ ἐκείνη διάθεση ποῦ μᾶς ἐξηγεῖ ὅλα τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς του κι ἀκόμη τὸν ξεχωριστὸ τρόπο ποῦ ἔγραφε, ἀγάπησε δυνατὰ καὶ ἔδωσε ξεχωριστὴ προσοχὴ σ' ὅ,τι μελαγχολικώτερον περιεῖχεν οἱ ἀκριβότεροι τοῦ νεώτεροι συγγραφεῖς. Σ' ὅλες τὰς γνῶμες γιὰ τὴν ἀνθρώπινη τύχη, ποῦ τυχαίνονταν στὰ ἔργα του, εἶναι κάποτε κάτι τολμηρότερο καὶ μαζὶ θλιβερώτερο ἀπ' ὅ,τι εἶναι σ' ἐκείνους. Καὶ ὅμως αὐτὸς ἐστάθῃ πάντα ποιητῆς καὶ πεζογράφος οὐσιαστικὰ κοινωνικῶς. Ἄν ἀπὸ ἓνα μέρος προπερνάει τὸ Λεοπάρδη, μένει ἀπὸ τ' ἄλλο παρηνιακὸς καὶ περισσότερο ἀκόμη ἀλφρειανός, καὶ μὲ τὸ λόγο του κατορθώνει νὰ νικήσῃ μέσα μας ἡ πίστη τὴν ἀμφιβολία καὶ τὴν ὀδύνη.

Ἀληθεύει: ὅτι συχνότατα, ἀποξεχάνοντας τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον καιρὸ, ποῦ ὁ ἄνθρωπος τοῦ εἶχε φανῆ τόσο μεγάλος, ἔλλαψε τὴν ἀφρευτὴ δυστυχία τοῦ γένους μας· ὅποιος ὅμως προσέξῃ στὴν ιδέα, ποῦ βασιλεύει καὶ κυβερνᾷ στὰ κα-

λῆτερα ἔργα του, καὶ στὴν τελικὴν ἐντύπωσιν ποῦ αὐτὰ σκοπεύουν νὰ κάμουν, ἀνανοεῖται εὐθύς ποῦ, καθὼς ἡ πρώτη του ἐμπνευση ἔρχεται σχεδὸν πάντα ἀπὸ τὴν ἀρχαῖαν ἱστορία, παρόμοια σ' αὐτὴν ἀπὸ κάθε μακρυνότερο σημεῖο ξαναγυρίζει ὁ λογισμὸς τοῦ ἀδιάκοπα. Καὶ ὁ δυνατὸς θαυμασμὸς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐμποδίζει τὸ πνεῦμα νὰ ὑποταχθῇ παντελῶς σὲ μίαν φιλοσοφία ἀρνητικὴ, ἐπεὶδὴ ἡ ἀρετὴ τῶν ἀρχαίων εἶναι πάντα μίαν δόξαν τοῦ ἀνθρώπινου γένους, καὶ εἶναι σωστὸ νὰ πιστεύουμε πῶς αὐτό, ἂν ἐστάθῃ μεγάλο στὸς περασμένους καιροὺς, θὰ μποροῦσε νὰ ξαναγίγῃ μεγάλο καὶ στοὺς καιροὺς ποῦ θὲ νὰρθοῦν. Ὁ ποιητῆς τῶν Τάφων δὲν ἔρτασε ποτέ, ὅπως ἔπειτα ἔαχε ὁ Λεοπάρδης, νὰ λησμονήσῃ τὴν ἐνδοξὴν ἀρχαῖαν ἱστορία, γιὰ νὰ μὴ βλέπῃ ἄλλο στὸν κόσμον παρὰ μίαν τρομερὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, δυστυχιαιμένης ἀπὸ θλίψιμα ἀφρευτῆς μοίρας, καὶ τῆς φύσης, ποῦ ἀκνεύεται πάντα στὰ αἰώνια κάλλη τῆς καὶ εἶναι γιὰ κείνην ἀδιάφορη. Γιὰ νὰ φτάσῃ τὸ πνεῦμα σ' αὐτὸ εἶχε ἀκόμη μακρὺ δρόμο νὰ τρέξῃ, καὶ τόσο ἀληθεύει ποῦ ὁ Λεοπάρδης ὁ ἴδιος ἔγραψε καὶ γιὰ κάμποσο ἐξακολούθησε νὰ θεωρῇ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἱστορία κατὰ τὸν τρόπο τοῦ Φόσκολου, καὶ στὰ πρῶτα του ἔργα ἐξήγησε ἓναν πόνο ποῦ τοῦ προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἀντίθεση, ποῦ ἦταν πάντα στὰ μάτια του, μεταξὺ τῆς εὐτυχίας τοῦ περασμένου καιροῦ καὶ τῆς τωρινῆς ἀθλιότητος, μεταξὺ τῆς ἀρετῆς τῶν προγόνων καὶ τῆς νωθρείας τῶν ἀπογόνων.

Ὁ Φόσκολος λοιπὸν ζωγραφίζει ὡσάν τὴν πρώτη περίοδο τοῦ μεγάλου πόνου· μίαν περίοδο ὅπου ἡ πίκρα γλυκαίνεται καὶ μένει σχεδὸν νικημένη ἀπὸ τὴν πίστη τῆς ἀρχαίας ἀρετῆς, κι ἀκόμη ἀπὸ τὸν πλατύτερον ἐκείνον τρόπο τῆς θεωρίας τοῦ περασμένου, ποῦ εἶναι φιλοσοφικὸς μαζὶ καὶ ποιητικὸς καὶ ὅπου καὶ φυσικὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔκλινε καὶ τὸν ἐστερέωσε κατόπι ἢ μελέτῃ τοῦ Βίκου. Εἶχε θυμῆσῃ ὁ ἴδιος τὸ μεγάλο αὐτὸ ἔνομα γράφοντας γιὰ τοὺς Τάφους, καὶ ὁ Δὲ Σάνκτις, ποῦ εἶχε γράψῃ γιὰ τὸ Ἄσμα σελίδες ὠραιότατες, τὸ χαρακτηρίσει λαμπρὰ λέγοντάς το ἐμπνευσμένο στὴ θεωρία τοῦ Βίκου. Καὶ ἄλλοι κριτικοὶ ἐσημείωσαν κάποιες θεωρίας τοῦ Φιλοσόφου, ποῦ ὁ Ποιητῆς ἀκολούθησε, θὰ ἔμεναν ὅμως νὰ εἰπωθῶν πολλὴν περισσότερα ἀπ' ὅσα εἶπαν γιὰ τὴ δύναμη ποῦ ἔλαβε ὁ ἓνας ἀπάνου στὸν ἄλλον, μ' ἐκείνης του τῆς ματιῆς ἀετοῦ, ποῦ ἀποσπεπάζουν ψηλάθες νέες χῶρες, καὶ μ' αὐτὴ τὴν τολμηρὴ καὶ βα-

θειά του κατασκοπὴ, ποῦ δείχνοντάς μας τὰ περασμένα σεβαστότερα καὶ ἀγαπητότερα καὶ σιμιστιώτερα σ' ἐμᾶς ἀπ' ὅ,τι πρὶν ἐφαίνονταν, μᾶς ψηλάθνει μπροστὰ στὴν ἰδία μας τὴ συνείδηση.

Ἄν ὅμως ὁ Βίκος εὕρισκε, ὅπως θὰ λέγαμε, τὸ κέντρο του στὸ Ρωμαϊκὸν κόσμον, καὶ πιστὸς ἀνυπόκριτος ἔκλινε τὴν κεφαλὴν στὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς ἀλήθειες, ποῦ τὸ ὕψος τους ἢ ἱστορικὴ καὶ ἢ φιλοσοφικὴ ἔρευνα δὲν μποροῦν νὰ τὸ φτάσουν, ὁ Φόσκολος θαυμάζοντας τὸν ἡρωϊκὸ καὶ τὸν ποιητικὸν χαρακτήρα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου παρ' ἄλλου, εἰδείχνε πῶς δὲν εἶχε ἄλλη πίστη παρ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸ θαυμασμὸ, δηλαδὴ τὴ θρησκεία τῆς ἀρχαίας ἱστορίας. Αὐτὴ ἡ θρησκεία, τόσο ἀνθρώπινη καὶ τόσο γόνιμη, ὅχι μόνο ἀναμείριζε τὴ θλιθερὴν του φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ τοῦ δυνάμωκε καὶ τοῦ ἀνάστασε τὴ φαντασία. Μεγάλῃ εἶναι βέβαια ἡ διαφορὰ ποῦ χωρίζει τὴ θεωρητικὴ ἢ ἀφηρημένη φιλοσοφία, ποῦ ὁ Φόσκολος σὲ πολλές περιστάσεις ἀκολούθησε, καὶ τὰ ἱστορικὰ του ἰδανικὰ, ἴσα ἴσα ὅμως γιὰ τοῦτο τίποτε ἄλλο δὲ συνεργεῖ τόσο γιὰ νὰ καταλάβουμε καὶ τοὺς Τάφους καὶ ὅλο τὸ ἐσωτερικὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, ὅσο ἡ προσπάθεια νὰ ἐξηγήσουμε αὐτὲς τὲς ἀντίφασες.

Σὰ διάφορα ἔργα του ἔχει δείξῃ πῶς ἔκλινε στὴ φιλοσοφία τοῦ Λουκρητίου, καὶ καθέναν θυμάται, ὅ,τι: στὰ σχόλια του στὴν *Κόμη τῆς Βενετίας* εἶπε γιὰ τούτους τοὺς στίχους:

Quando alid ex alio reficunt natura, nec ullam Rem gigni patitur, nisi morte adiuta aliena*

Αὐτὴ ἡ γνώμη τοῦ φάνηκε «λαμπρὰ ἐξηγημένη ἀπὸ τὸν ἴδιον ποιητὴ» μὲ τούτους τοὺς ἄλλους στίχους:

Praeterea pro parte sua, quodeumque alid auget, Redditur; et quoniam dubio procul esse videtur Omniparenseadem verum commune sepulcrum: Ergo terra tibi libatur et commune recrescit.**

Κ' ἐπίστευε πῶς αὐτὰ τὰ χωρία περιέχουν «τὸν αἰώνιον νόμον τοῦ Σύμπαντος» καὶ αὐτὸν τὸν νόμον τὸν ἐθυμῆθηκε πάντα ὅσες φορὲς αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη ν' ἀνεβῆ στὸν ἀνώτατο λόγο καὶ στοὺς τελικοὺς σκοποὺς τῶν πραγμάτων. Τὸν ἴδιον νόμον ἐξήγησε ὁ Λεοπάρδης στὸ διάλογό του *Ἡ Φύση κ' ἓνας Ἴταλιανός*, ὅπου τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο πρόσωπα τὸν ἀποσπεπάζ-

* De rerum natura I. 264—5.

** De rerum natura V. 258—61.

ζει στὸ ἄλλο μὲ τούτα τὰ λόγια: «Σὺ εἰδείχνης πῶς δὲν ἐπαρτήρησες ὅτι ἡ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ κόσμου εἶναι ἓνας ἀδιάκοπος κύκλος παραγωγῆς καὶ καταστροφῆς, ποῦ εἶναι μὲ τέτοιον τρόπο κ' οἱ δύο μεταξύ τους δεμένες, ὥστε κάθε μίαν ὑπηρετεῖ ἀδίκωπα τὴν ἄλλη καὶ συντηροῦν καὶ οἱ δύο τὸν ἓνα· καὶ τοῦτος, μόλις ἡ μίαν ἢ ἡ ἄλλη ἤθελε πάψῃ, θὰ διαλύονταν ὅμοια. Ὡστε θὰ ἦταν γιὰ βλάβη του, ἂν ἤθελ' εἶναι σ' αὐτὸν κανένα μέρος ἀπείραχτο.

Ὁ Διάλογος τοῦ Λεοπάρδης μοιάζει μὲ μίαν σύντομη πράξιν δραματικὴν, ὅπου ὁ ἄνθρωπος, παλεύοντας μὲ τὴ φύση, τὸν ἀνίλεο καὶ φανερό τοῦτον ἐχθρό του, πεθαίνει πρὶν λάβῃ μίαν ἀπάντησιν στὸ γιατί «τῆς ἀμετρα δυστυχιαιμένης τούτης ζωῆς τοῦ παντός, ποῦ τὴ συντηροῦν ἢ βλάβη καὶ ὁ θάνατος ὄλων ὅσα τὴ συνθέτουν».

Ὁ ἄνθρωπος πέφτει νικημένος εὐθύς κατόπι ἀπὸ τὴν ἀκρότατη ἐκείνη ἐρώτησιν, ἐπεὶδὴ ἡ Φύση δὲν ἔχει ἄλλο νὰ τοῦ προσθέσῃ, ἢ καλῆτερα, γιὰ νὰ εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἀπάντησιν τὰ δύο λεοντάρια ποῦ ἐπλάκωσαν καὶ τὸν ἔφαγαν, ἢ ὁ φοβερὸς ἄνεμος ποῦ σηκώθηκε καὶ τὸν ἐξάπλωσε χάμου κ' ἔχτισε ἀπάνου του ἓνα λαμπρότατο μαυσωλεῖο ἀπὸ ἄμμο. Τρομερὴ σκηνή, ὅπου ἡ τραγικὴ ἐντύπωσιν κατὰ μέγα μέρος προέρχεται ἴσα ἴσα ἀπὸ τὴ γαλήνη τῆς περιγραφῆς τῶν πόνων, τοῦ ἀφηνισμοῦ καὶ τοῦ θανάτου, ὅπου ἐκαταδικάσε ἡ Φύση κάθε τι ποῦ ἔχει στὸν κόσμον ζωῆ. Τὴν τραγικὴ ἐτύπωσιν τὴν αἰσθανόμεστε σ' ὅλη τὴ δύναμή της, πρῶτο ἀπ' ὅλα γιὰτι μᾶς εἶναι γνωστὴ ἢ καρδιά τοῦ ποιητῆ, ποῦ πελεμᾷ ἀνυπόταχος τὸ νόμον τοῦ καθολικοῦ μηδενισμοῦ, ποῦ περιγράφει ὁ ἴδιος μὲ φαινομενικὸ αἰσθημα ἀδιάφορο καὶ ἀκόμη καὶ μὲ μίαν ἐλαφρὴ βαρὴ κωμικὴ καὶ σ' αὐτὸ τ' ἀνυπόταχτο, σ' αὐτὸν τὸ σπαραγμὸ, σ' αὐτὸ τὸ βαθὺ κλάμα, ποῦ χτυπᾷ τὸ ἐσωτερικὸ αὐτὶ τῆς ψυχῆς μας, στέκει ὅλο τὸ μυστικὸ τῆς τέχνης τοῦ Λεοπάρδης.

Οἱ Τάφοι παίρνουν τὸ κίνημα ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον καθολικὸν νόμον τοῦ Λουκρητίου. Ἐνῶ στὸ διάλογο ὅμως ἡ δύναμη τούτου τοῦ νόμου κυβερνάει τὸ σύνθεμα σ' ὅλα τὰ μέρη του, καὶ ξεπερνώντας ὅσο προχωρεῖ περισσότερο τὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ ὁ Ἰταλιανὸς εἰκονίζει, βγαίνει κερδεμένη στὸ τέλος μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἀντιπάλου της, ἐξεναντίας στὸ ποίημα αὐτὴ φανερώνεται τρομερὴ στὴν ἀρχὴ, ἀλλ' ἄφινει εὐθύς τόπο στὰ ζωντανώτερα αἰσθήματα τῆς καρδιάς, γιὰ νὰ ξανάθῃ ὅμως, καθὼς θὰ ἰδοῦμε, στὸ τέλος, καὶ σμίγοντας μ' ἐκείνα, νὰ προξε-

νήση, έτσι ενωμένη, μίαν εντύπωση μεγάλη και θαυμαστή. Στο διάλογο αποξενώνουμε κάθε ιδανικό και καθ' ἑλπίδα πῶς ἔμπορει νάχη ὑψηλοὺς προορισμούς ἡ ζωὴ μας; ὅθεν ἡ ἀντίθεση στο νόμο τοῦ κόσμου δὲν ἔμπορει νὰ προσέλθῃ ἀπὸ ἄλλο παρὰ ἀπὸ τὸν ἐνδύμυχο ἐκείνον πόνου τοῦ συγγραφῆ, ποῦ λίγο πρὶν ἔσημείωσα. Ἐξεναντίας στοῦ ποιήμα ἡ ἀντίθεση προέρχεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν καρδιά τοῦ ποιητῆ, ἀλλὰ καὶ περισσότερο μάλιστα ἀπὸ τὴς διαδοχικῆς ἐκείνης παράστασης πραγμάτων ὠραίων καὶ ἔργων ἐξόχων, ποῦ εἶναι ἡ ὑπόστασι τοῦ συνθέματος. Διαβάζοντας τὸ πρῶτο, τὰ φαντάσματα μας δὲν ταιριάζουν μὲ τὰ κινήματα ποῦ ὡστόσο ταραίζουν τὰ στήθη μας; ταιριάζουν ἐξεναντίας μ' ἐκείνα, στοῦ διάβασμα τοῦ δευτέρου, γιατί ἐκεῖ τὸ προσωπικό αἰσθημα τοῦ ποιητῆ τελειώνει ποῦ νικᾷ φανερά τὴ γυνὴν ἰδέα καὶ τὸν καθολικό νόμο ποῦ τοῦ διδάξει ὁ Λουκρήτιος, καὶ σ' αὐτὴ τὴ νίκη, κατὰ τὴν κρίση μου, μποροῦμε νὰ εὑρούμε ἕνα ἀπὸ τὰ λαμπρὰ γνωρίσματα ποῦ καλλίτερα ξεχωρίζουν τὸν ἕνα ἀπὸ τὸν ἄλλο τοὺς δύο τούτους μεγαλοῦς ποιητᾶδες».

* *

Μεγάλῃ θὰ μείνῃ πάντα ἡ ἀξία τοῦ Δὲ Σάνκτις, ποῦ ἄνοιξε τὸν ἀληθινὸ δρόμο τὴν κριτικὴ τῶν Τάφων, κ' ἔστησε τὴν ἰδέα ποῦ εἶναι ἡ ψυχὴ τους, κ' ἐφανέρωσε τὴν ἀληθινὴ πηγὴ τους. Ἐαστερώτερα ἴσως, ἂν ὄχι μὲ ὅμοια φλόγα ζωῆς, βγάινε τοῦ ῥῶς τὸ νόημα τῶν Τάφων σ' ἕνα ἄλλο λαμπρὸ σύγγραμμά του, τὴν «Ἱστορία τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας», μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια. «Ἄν εἶναι ἀλήθεια ποῦ ὁ Καιρὸς ἀλλάζει τὰ πάντα καὶ μοναχὴ ἡ ὕλη εἶναι ἀθάνατη καὶ οἱ μορφῆς πεθαίνουν, δὲν εἶναι ὅμως ἀληθινὸ πῶς ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ μηδενισμὸς του. Ὁ ποιητὴς τοῦ οἰκοδομῆ (gli fabbrica) μίαν νέαν ἀθανασία. Μένουν τὰ συγγράμματά του, οἱ στοχασμοὶ του, τὰ ἔργα του, ἡ μνήμη του ἡ Μοῦσα ἐμψυγώνει τὴ σιωπὴ τῶν τάφων καὶ οἱ ζωντανοὶ ζῆτοῦν σ' αὐτοὺς φωτισμοὺς καὶ παρηγορίες». Ἀλλὰ τὸ κοινὸ ἐλάττωμα καὶ τοῦ Δὲ Σάνκτις καὶ τοῦ Ζουμπίν, ποῦ τὸν ἀκολούθησε, καὶ ἄλλων ἀκόμη, ποῦ δὲν ἐθάβουν ἀρετὰ στὴ δυνατὴ ἀντίθεση ποῦ εἶναι μέσα στοῦ ποιήμα, εἶναι ποῦ συνεπαίρονται πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ὁ Φόσκολος «δὲν ἐπίστευε στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς». Εἶναι σ' αὐτὸ ὅλοι σύμφωνοι καὶ ὅλοι τὸ ξαναλέγουν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προσθέσουν, ὅπως ἐμεῖς ἐπροσθέσαμε, τὸ «ἀτο-

μικῆς ἡ πεπερασμένης ψυχῆς (esprit fini)», ἢ τὸ «ὅπως βλέπει ὁ κοινὸς νοῦς αὐτὸ τὸ δόγμα κατὰ τὸ γράμμα τῆς Ἐκκλησίας». Καὶ βέβαια χωρὶς αὐτὴ τὴν ἐλάττωσι, ἡ ἰδέα τῆς νέας ἀθανασίας, ποῦ προβάλλει στοῦ ποιήμα παρουσιάζεται στοῦ πνεύμα τους ὡς ἕνα τί πλαστὸ ποῦ δὲν ἔχει ἄλλη βάση παρὰ τὴν ἀπάτη (illusion), «ἀπάτη ὅμως, προσθέτει ὁ Δὲ Σάνκτις, ποῦ εἶναι σαλῆρὸ ν' ἀφαιρέσουμε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ποῦ σ' αὐτὴν βρίσκει τὴν εὐτυχία του, σ' αὐτὴν καὶ τὴν ὁμορφίαν τῆς ζωῆς». «Ἀνοίγεται, ἐξακολουθεῖ παρακάτω, ὁ δρόμος στὴς θρησκευτικῆς ἰδέες, ὅχι στοῦ ὄνομα τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ στοῦ ὄνομα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ποιήσεως». Τὸ θρησκευτικὸ στοιχείο, φαίνεται πῶς θέλει νὰ πῆ ὁ Δὲ Σάνκτις, δὲν εἶναι ἀλήθεια πῶς λείπει στοὺς Τάφους; ὁ Φόσκολος αἰσθάνεται πάρα πολὺ τὴν ἀνάγκη του, θέλει νὰ τὸ φέρῃ ἐμπρός, πιστεύει πῶς δίχως αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος θὰ ξανακλήσῃ στὴν πρώτη ζωικὴ του κατάστασι (stato ferino)· ἀλλὰ καὶ σιμὰ σ' ὅλα αὐτὰ στοῦ βάθος τῆς ψυχῆς του, εἶναι ἡ πεποιθήσι πῶς ἡ θρησκευτικὴ μας πίστις στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς δὲν περιέχει καμμίαν ἀλήθεια, δὲν εἶναι παρὰ ἀπάτη. Εἶναι κατὰ βάθος λοιπὸν ἕνας ἄπιστος, καὶ ἂν μᾶς προβάλλει στοὺς στίχους του μίαν πίστιν, αὐτὴ εἶναι πλαστή, καὶ τὴν προβάλλει παρακινημένως μονῶν ἀπὸ τὴν ἀγάπη καὶ ἀπὸ τὸν πόνου ποῦ αἰσθάνεται κατὰκράδα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅλα αὐτὰ τ' ἀντικρύσματα, τόσο ἀγαπητὰ στοῦ Δὲ Σάνκτις, κατὰ τὴ γυνὴν μας, κινδυνεύουν νὰ παρουσιάσουν τίποτε ἄλλο παρὰ μίαν ἀντίφασι μὲ τὴ σημαντικώτατην ἀλήθειαν, ποῦ αὐτὸς πρῶτος ἐκήρυξε, ὅτι ὁ Φόσκολος ἦταν θερμὸς ὀπαδὸς τοῦ Βίκου καὶ οἱ Τάφοι του ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ Βίκου. Καὶ τῶντὸν τὸ θεμελίον τῆς θεωρίας τοῦ Βίκου εἶναι, καθὼς λέγει στοῦ ἴδιου σύγγραμμά ὁ Δὲ Σάνκτις, «τὸ ὄν, ὁ ἕνας, ὁ Θεός». Ὅλα ἀπ' αὐτὸν ἔρχονται, ὅλα σ' αὐτὸν ξαναγυρίζουν. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ φύσις εἶναι οἱ σκιῆς του, τὰ φαινόμενά του. Ἐπιστήμη εἶναι νὰ τὸν γνωρίσουμε, νὰ σβύσουμε τὸν ἑαυτὸ μας μέσα στὴν ἰδέα του. Γιὰ τὸ Βίκο ἡ Ἱστορία εἶναι ζετύλιγμα τῆς Θείας Ἰδέας, τὸ ζετύλιγμα τοῦ Νοῦ ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ του κατάστασι, ὅπου εἶναι ὡσὰν διασκορπισμένοι, ὡς τὴν κατάστασι τοῦ στοχασμοῦ, ὅπου ἀναγνωρίζει τὸν ἑαυτὸ του. Οἱ ἄνθρωποι ἐνεργοῦν κατὰ τὰ ξεχωριστά τους ὀρμήματα καὶ τέλη, ἀλλὰ τ' ἀποτελέσματα εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰ τέλη τους, εἶναι ἀποτελέσματα πνευ-

ματικά, τὸ διαδοχικὸ προχώρημα τοῦ Νοῦ στοῦ ζετύλιγμά του». Ἡ Θεία Πρόνοια (Divina Provvidenza) εἶναι σὲ κάθε ἰστίδα τοῦ Βίκου, αὐτὴ εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς Ἱστορίας, καὶ βέβαια δὲν ἔμποροῦμε οὔτε κἄν νὰ ὑποθέσουμε πῶς γι' αὐτὸν αὐτὴ ἡ Πρόνοια, ἢ, καθαρώτερα, αὐτὸς ὁ Θεός, εἶναι ἕνα Ens extramundanium. Καὶ ἂν δεχθῶμε τούτο τὸ ὕστερο, πρέπει νὰ δεγθῶμε ἀκόμη ὅτι ὁ Βίκος, ὅ,τι κι ἂν εἶπαν οἱ Ἰταλοὶ κριτικοί, κατὰ βάθος δὲν εἶχε τὴν κοινὴ πίστιν, δὲν εἶχε τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας οὔτε στοῦ ζήτημα τῆς ἀθανασίας, ἀλλὰ ἐταίριάζε σαπηλὰ τὸν ἰδανισμό του μὲ τὴ θρησκείαν, ὅπως κατόπι ρητῶς ἐταίριάζε κ' ἐφιλιῶνε μ' αὐτὴν τὴ φιλοσοφία τοῦ ὁ Ἐγγελοῦ. Ὅπως γιὰ τοῦτον, ὅμοια καὶ γιὰ τὸ Βίκο ἡ ἀθανασία τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς, δόγμα οὐσιαστικώτατο τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, δὲν εἶναι παρὰ μίαν εἰκόνα αἰσθητῆ τῆς ἀθανασίας τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τῆς ἰδέας του. Ὁ ἴδιος ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, θὰ ἔλεγε βέβαια ὁ Βίκος, ὅταν μὲ αἰσθημα ἀληθινὸ δέεται γιὰ τὴς ψυχῆς τῶν ἀπεθαμένων του, αὐτὴ τὴν ἀθανασία λατρεύει καὶ προσκυνᾷ μέσα στὴν πεπερασμένη μορφή ποῦ τῆς δίνει, θέτοντας μέσα στὰ ὅρια τοῦ Καιροῦ καὶ τοῦ Τόπου ἐκεῖνο ποῦ ἀληθινὰ εἶναι ἐξῶ ἀπ' αὐτὰ, ποῦ ὅμως δίχως αὐτὸν τὸν περιορισμὸ, δίχως αὐτὴ τὴ μορφή, δὲ θὰ ἔμποροῦσε καθόλου νὰ γίνῃ ἀντικείμενο τῆς λατρείας του. Αὐτὴ εἶναι, στοχάζομαι, καὶ ἡ θέση τοῦ Φόσκολου. Τὸ θρησκευτικὸ πνεῦμα ὄχι μοναχὰ δὲ λείπει ἀπὸ τὸ ποιήμα του, ἀλλὰ μάλιστα, θὰ ἐλέγαμε μὲ ἀλήθειαν μὲ τὸν ποιητὴ τὸ συμπατριώτη του, «μὲ χίλιες βρῦσες χύνεται, μὲ χίλιες γλώσσες κρένεται». Καὶ ἡ ἀθανασία, ποῦ ἐκεῖ μέσα δοξάζεται, δὲν εἶναι ἕνα πλαστὸ αἰσθημα τοῦ Φόσκολου, δὲν εἶναι ἕνας ἀέρας· εἶναι ὅ,τι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καθένας μὲ τὸν τρόπο του, ἐπίστεψαν καὶ πιστεύουν, ὑψωμένο ὅμως ἐκεῖ στὴν πνευματικώτατη σφαῖρα τῆς ἰδέας. Ἄν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὀνομάζει ἀπάτη τῆς φαντασίας τὴν καθολικὴν αὐτὴ πίστιν (στ. 26), αὐτὴ ἡ λέξι δὲν ἀναφέρεται στὴν ἰδέαν, ἀλλὰ στὴ μορφή ποῦ ἡ φαντασία τῆς δίνει; (βλ. Σχόλια στ. 23—29). Ἄν μίαν φορὰ ὀνομάζεται μὲ ζωντανὴ καὶ μεγαλόπρεπην εἰκόνα ἡ Κόλασι ἢ τὸ Καθαρτήριον (στ. 44—46), αὐτὸ δὲ γίνεται παρὰ γιὰ νὰ προβάλλῃ μὲ τὴν ἀντίθεση ξαστερώτερη ἡ ἰδέα τῆς ἀληθινῆς ἀθανασίας (βλ. Σχόλια 42—50). Καὶ ὅτι τὸ αἰσθημὰ τῆς εἶναι ἄξιο νὰ ὀνομασθῆ ἀληθινὴ καὶ ζωντανὴ πίστις στοῦ Φόσκολου, ἀρετὰ εἶναι, στοχάζομαι, νὰ τὸ

φανερῶσουν τὰ σημαντικώτατα ἐκεῖνα μέρη τοῦ Ἄσματος, ὅπου οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι μᾶς παρασταίνονται ὀλόγαμμοι στὴν ἀληθινὴ τους ἐκείνην ζωὴ, ὅπου ὑπάρχει τὸ «μ' αὐτοὺς κοίτες» αἰώνιος» καὶ τὸ «εἶναι τῶν θεῶν τὸ δῶρο στὴς δυστυχίες νὰ βαστοῦν τ' ὄνομα μέγα». Καὶ ἂν τὸ αἰσθημὰ μας δὲν ἤθελε εἶναι ἀρετὸ νὰ μᾶς καταπέσι, ὁ ψυχρὸς, ἀλλὰ λογικὸς στοχασμὸς, θὰ μᾶς ἔκρινε ἔτσι, νομίζω. Ἡ οἱ Τάφοι του εἶναι ἀληθινὰ ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ Βίκου, ἢ δὲν εἶναι. Καὶ ἂν εἶναι, ὁ Φόσκολος, ἂν κανεῖς τοῦ παρατηροῦσε πῶς ἡ ἀθανασία του δὲν εἶναι ἀρετὰ πραγματικὴ γιὰ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπο, σύμφωνος μὲ τοὺς μεγάλους ἰδεολόγους, θ' ἀπαντοῦσε, στοχάζομαι, ἔτσι: «Ἀληθινὴ πραγματικὴ ἀθανασία δὲν ἔχουν τὰ πεπερασμένα, ἀλλὰ ἡ ἰδέα, καὶ ἄλλο τόσο, ἀληθινὴ ἀθανασία δὲν εἶναι ἡ πεπερασμένη κατάσταση τοῦ κοινὸς νοῦς ἐσυνήθισε νὰ φαντάζεται, ἀλλὰ ἡ ἀθανασία τῆς ἰδέας, τοῦ πνευματικῶ ἀνθρώπου, ποῦ δὲ φανερόνεται παρὰ ὅταν ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος ἀπεθάνῃ».

Γεώργιος ΚΑΛΟΣΓΟΥΡΟΣ

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ

ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΗΜΗΤΡΑΝ

I

Τώρα, ποῦ βγαίνει τὸ Ἄγιον τὸ Κάνιστρον, γυναῖκες ψάλλετε: «Χαῖρε Δήμητρα πολύτροφε τρίς χαῖρε.» Ἄγιον τὸ Κάνιστρο—στὴ γῆς οἱ βέβηλοι ἄς καθίσουν— ἄς μὴ ἀντικρύσῃ ἀπὸ ψηλὰ κανεῖς μηδ' ἀπὸ στέγη οὔτε παρθένα οὔτ' ὑπαντρητὴ οὔτε γυναῖκα χήρα, μηδὲ σὰν φτυοῦμε νηστικοὶ ἀπὸ στεγνὰ τὰ χεῖλη.

Σκύψετε ἀπ τὰ νέφρη ὁ Ἑσπερος νὰ ἰδῇ πότε θὰ φτάσῃ ὁ Ἑσπερος, ποῦ τὴν θεὰ μόνος νὰ πιῇ εἶχε κάμη, ὅταν τῆς Κόρης πῶχασε τᾶφαντα χνάρια ἐξήτα.

Δέσποινα, πῶς σὲ δύνονταν τὰ πόδια σου νὰ τρέχῃς στὴ δύτη καὶ στὴν ἀραπιά καὶ στὰ χρυσὰ τὰ μῆλα; Δὲν ἦπες καὶ δὲν ἔφαγες καὶ τότε δὲν ἐλούστης καὶ τρεῖς φορὲς τὸ πέραςες τοῦ Ἀγγελώου τὸ ρέμα καὶ τρεῖς ἤλθες στὸν ὀμφαλὸ τῆς Σικελίας τὴν Ἐνναν καὶ τόσες στοῦ Κυλλίγορου τὸ φρύγειλο εἶχες κάσση ἡλιοκαμένη κι ἄλουστη· δὲν ἔφαγες δὲν ἦπες.

* Ἄς μὴν τὰ λέμε ὅσα ἔφεραν στὴν Διὶ τόσο δάκρι· κἀλλια: πῶς νόμους ταιριαστοὺς στὴς πόλεις ἔχει δῶσθ, πῶς τὴν ἀράπην ἔκοψε καὶ τὰ δεμάτια πρώτη

από τὰσάγια κέβαλε τὰ βώδια νὰ τὸ τρίψουν, κάλλια—γιὰ νὰ φυλάγεται τὴν ἀνομίαν κι ἄλλος— σὲ ποιά κατάντια ν' ἔφερε τὸν Τριοπίδη ἢ Πότνια.

II

Πρὶν τῆς Κνιδίας οἱ Πελασγοὶ στὸ Δῶτιον ἐκαθόνταν, ὅπου ἱερὸν ἄλλος, Δῆμητρα, γιὰ σένα εἶχαν φυτέψῃ μὲ δέντρα πολιοφούντοια· μόλις θὰ ἐπέρνα βέλος· πεῦκες ἐκεῖ· φτελιές ἐκεῖ· ἐκεῖ ἀπιδιές μεγάλες καὶ τὰ ωραία γλυκόμηλα· νερὸ ἀπ τὴ νερομάναν σὰν κεχλιμπάρι ἀνάβρουζε· τὸν τόπο ἢ Θεὰ ἀγαποῦσε ὅσο τὴν Ἔννα, τὸ Τρίοπον κι ὅσο τὴν Ἐλευσίνα. Μὰ ὅταν παρήτησε ὁ καλὸς Θεὸς τοὺς Τριοπίδας, στὰ φρένα τοῦ Ἐβρουσίχωνα κακιά βουλή ριζώνει· καὶ ξεκινᾷ με εἰκοσιν ἀνθρώπους του, ὅλο νέους κι ἀντρογιγάντους, ἱκανοὺς καὶ κάστρο νὰ σηκώσουν· σ' ὅλους ἀξίνες ἔδωκε καὶ σ' ὅλους καὶ πελέκια κι ὅλοι τοὺς τρέχουν οἱ ἄνομοι στὴν Δῆμητρα τὸ ἄλλος. Ἦταν μιὰ λευκὰ δλότρανο δεντρί ψηλὸ ὡς τὰ οὐράνια ποῦ οἱ Ἀνεράιδες γύρω τῆς τὰ μεσημέρια ἐπαίζαν, πρώτη χτυπιέται καὶ πικρὸ σκοπὸ στὶς ἄλλες κλαίει· ἀκούει ἢ θεὰ πὼς μύρεται τὴ γαπητὸ τῆς δέντρο κ' εἶπε ὀργισμένη· τὰ ἔμορφα τα δέντρα μου ποῖος κόφτει; Καὶ τῆς Νικίπης τὴ μορφή τῆς ἱερέας τῆς παίρνει ἀμέσως καὶ στὰ χέρια τῆς δεντρομολόγα παίρνει καὶ ἄγια στεφάνια καὶ κλειδὶ στὸν νῶμο τῆς κρεμόνταν καὶ καλοπιάνοντάς τονε τὸν ἄγριον ἄντρα λέει :

— «Γιέ μου, τραβίζου, ἀγαπητὸ καμάρι τῶν γονιῶ σου, τραβίζου καὶ τοὺς δούλους σου σταμάτα, μὴν χολώσης τὴν τρισεβάμια τὴ θεὰ, ποῦ τὸ ἱερὸν τῆς φθεῖρεις. Μὰ αὐτὸς κοιτάζοντάς τηνε πιδ ἄγρια ἢ ποῦ βλέπει λογοῦσα λαίκα στὰ βουὰ τοῦ Τράρου κυνηγᾷ :

— «Τράβα, τῆς λέει, στὸ κορμὶ πελέκι μὴ σου μπηξῶ καὶ τὸ παλάτι μου μ' αὐτὰ θε νὰ στεγάζω ὅπου πάντα τραπέζια μὲ γαρὰ στὸς φίλους μου θὰ στρώνω».

Εἶπε ὁ μωρὸς κ' ἡ Νέμεση τὸν κακὸ λόγὸ γράφει· ποῖος λέει τὴν ὀργὴ τῆς Δῆμητρας; καὶ θεὰ πάλι ἐγίνη· στὴ γίς τὰ πόδια τῆς πατοῦν στὰ οὐράνια ἢ κεφαλὴ τῆς· καὶ κείνοι μισοζώνταν οἱ ἄμα τὴν πότνιαν εἶδαν φεύγουν κι ἀφίνουν τὰ ὀξιά στὶς δρύες τὰ σῦνεργά τους.

Ὅμως ἐκείνους παρατεῖ—γιατί κι ἀθέλητα ἦλθαν κι ἀπ ὀρισμοὺς τῆς ἀφεντιᾶς—καὶ στὸν κακὸν τὸ βῆγα :

— «Ναὶ σκύλε, σκύλε, στέγασε παλάτι, γιὰ νὰ στρώνης τραπέζια σκύλε ὅπου συχὰ θὰ νᾶχης φαγοπότια.» Τόσα τοῦ λέει καὶ συμφορὲς στὸν ἄνομο ετοιμάζει... πεῖνα κακιά, πεῖνα βαριά μέσα του ἀμέσως βάζει πεῖνα τρανὴ κι ἀχόρταγη κ' ἡ πεῖνα τὸν στραγγίζει κι ὅσα κι ἂν ἔτρωγε ὁ κακὸς τόσα ποθοῦσε κι ἄλλα. Νὰ τρώη δουλεύουν εἰκοσι καὶ δέκα τὸν κερνοῦνε γιατί μαζὶ μὲ τὴν θεὰν ἐθύμισσε κι ὁ Βάχχος

— ὅσα τὴν Δῆμητρα, μαζὶ θυμώνουν καὶ τὸ Βάχχο— Σὲ γλέντια δὲν τὸν ἔστειλαν μὰ οὐδὲ σὲ παναγύρια

ἀπὸ ντροπὴ τους οἱ γονιοὶ καὶ κάθε λόγὸ βρίσκουν· κ' ἔτσι στὸ σπῆτι τοῦ κλειστὸς ξεφάντωνε ὅλημέρα καὶ χίλια τρώει καὶ μύρια τρώει καὶ μάργωνε ἢ κοιλιὰ

[του

ὅσο καὶ πότερα ἔτρωγε· καὶ ἀνώφελα ἔτσι ἐκεῖνα σὰν στὸ βυθὸ τῆς θάλασσας κατέβαιναν τοῦ κακού. Κι ὅπως τὸ χιόνι στὰ βουὰ καὶ τὸ κερὶ στὸν ἥλιο κι ἀκόμα πιότερο ἔλυωνε, ὡς ποῦ τοῦ ἀθλίου μονάχα δέρμα καὶ νεῦρα ἐμείνανε στὰ κόκαλά του γύρω.

Ἐκλαιγε ἢ μάνα, ἐμύρονταν κ' οἱ δύο του οἱ ἀδερφάδες καὶ τὸ βυζὶ ποῦ ἐβούξαζε κ' οἱ δέκα του οἱ δούλες καὶ τὰσπρα τοῦ μαλλιά συχὰ τραβόντας κι ὁ Τριοπας τέτοια— ποῦ δὲν τὸν ἄκουγε — στὸν Ποσειδῶνα κλαί :

— «Ψευτοπατέρα, ἰδὲς αὐτὸν τὸν ἔγγονό σου ἰδὲ τον ! ἂν εἶμαι ἀλλήθεια γιὸς σου ἐγὼ κι ἂν εἶμαι τῆς Κανάκης πάλι ἀπὸ ἐμὲ γεννήθηκε τὸ ἄμιορο ἐκεῖνο βρέφος, ποῦ ἄμποτε νὰ μοῦ τῶπενεν ὁ Χάρωντας καὶ τοῦτο τὰ χέρια νὰ τὸ θίφτανε, παρὰ ποῦ βλέπω τώρα ἢ ἄγρια ἐμπρὸς στὰ μάτια μου νὰ τὸ δαμάζει πεῖνα· καὶ ἢ γλύτωσέ του τὴν κακίαν ἀρρώστια ἤτρεφε μού του ἢ πᾶρε σὺ καὶ τρέφε τον γιατί ἔχω ἐγὼ ἀποστάση !» Κι ὅσο ποῦ διαφευτεύονταν τὸ σπῆτι τοῦ Τριοπα μόνον ἐγνωρίζαν τὸ κακὸ οἱ τοῖγοι τοῦ σπιτιοῦ τους μὰ ἀφοῦ τὸ πλοῦσιο σπιτικὸ τὰ δόντια του ἐξηράναν τότες τὸ βασιλόπουλο στὰ σταυροδρόμια ἐβγήκε καὶ βοῦκες ἐξητιάνευε καὶ ταπεινὰ ἀποφάγια.

III

Δῆμητρα, ὅποιο ἐχθεύεσαι νὰ μὴν τὸν ἔχω φίλο νὰ μὴ μου εἶναι ὁμότιμος· κακογειτόνοι ἐχθροὶ μου.

Καὶ σεῖς παρθένες ψάλλετε καὶ σεῖς μητέρες πῆτε· «Χαῖρε πλουσία Δῆμητρα πολύτροφε τρίς χαῖρε !

Κ' ἔτσι ὅπως τέσσαρα ἄλογα τὸ κἀνίστρο τῆς φέρνουν κατ' ἄλεια, ἔτσι κ' ἡ τρανὴ θεὰ σὲ μᾶς νὰ φέρνη λευκὴν τὴν ἄνοιξη, λευκὸ τὸ θέρος καὶ χειμῶνα νὰ φέρνη καὶ φθινόπωρο καὶ φέτος καὶ τοῦ χρόνου.

Κι ὅπως ἐμεῖς ξυπόλυτες κι ἄσκατες περπατοῦμε πάντα γερὰ τὰ πόδια μας κ' οἱ κεφαλές μας νᾶναι Κι ὅπως χρυσὸν στὰ κἀνίστρα οἱ κἀνηφόρες φέρνουν τέτοιο καὶ μεῖς ἀμέτρητο χρυσάφι ν' ἀποχοῦμε.

Ἄς ἔρχονται ὡς τῆς πόλεως τὸ Πρωτανεῖον ὅσες στὴν τελετὴ ἀκατήχητες· κι ὡς τὴν θεὰν ἄς ἔθλωνε κάτω ἀπ τὰ ἐξήγητα ὅσες μετροῦν· ὅσες βαριές γρηγοῦλες ὅσο μποροῦν κι ὅσο βαστοῦν τὰ γόνα τους κ' ἡ πότνια θὰ δώσῃ τόσα καὶ σ' αὐτὲς σὰν ν' ἦλθαν κι ὡς τὸ τέλος.

Χαῖρε θεὰ καὶ στέριωνε τὴν πόλη αὐτὴ μὲ ὁμόνοια καὶ μ' εὐτυχία· φέρνε τῆς ὅλα τοῦ ἀγροῦ τὰ δῶρα τρέφε τὰ βώδια καὶ τάρνια, τρέφε τὰ πλοῦσια θέρη καὶ δίνε εἰρήνην, ὅπου ἔσπερνε κείνος καὶ νὰ θερίζη.

Ἐλέησε μεγαλόχαρη θεὰ καὶ τρισεμγάλη !

I. N. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

ΤΟ ΠΑΝΟΡΑΜΑ

(ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ)

Στὸ σπῆτι τοῦ τὸν ἔλεγαν Γιάννη. Καὶ ὅλος ὁ ἄλλος κόσμος τὸν ἔλεγε Γιαννάκη. Καὶ ὁ Γιάννης καταλάβαινε πὼς τὸ πρᾶγμα ἦταν λιγάκι ἀνάποδο. Τὸ Δημήτηρ τὸν ξαδερφό του ἢ μάνα του κ' οἱ ἀδερφάδες του τὸν ἔλεγαν Τάκη, τὸν Κωσταντῆ τῆς γρηα-φουρνάριας τὸν ἔλεγαν Ντιντῆ τὰδέρφια του καὶ τὸ Σπύρο τοῦ παππᾶ τὸν ἐφώναζε ἢ παππαδιὰ Πίπη. Αὐτὸν τὸν ἐφώναζαν ἀνάποδα. Ὁ πατέρας του τὸν ἔλεγε Γιάννη καὶ ὁ κόσμος τὸν ἔλεγε Γιαννάκη.

Ὅταν ἔβγαине τὸ βράδυ—πάντα βράδυ στὸ σούρωμα — μαζὶ μὲ τὸ μεγάλο σκύλο του, τὸ Λύκο, γιὰ νὰ τραβήξῃ κατὰ τὰ περιθώλια, ὡς ποῦ νὰ περάσῃ κάτω ἀπ' τὸ παζάρι· ἐγινότανε κόκκινος σὰν παπαρούνα. Γνωρίζοι καὶ ξένοι τοῦ φώναζαν :

— Βρὲ καλῶς τὸ Γιαννάκη !

— Μὲ γειὰ τὰ ρούχα Γιαννάκη !

— Βρὲ, Γιαννάκη, δὲν παντρεύτηκες ἀκόμα;...

Γιαννάκη... Δεξιά, ἀριστερά, ὅλος ὁ κόσμος, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, γέροι καὶ παιδιὰ, ὅλοι τὸν ἔκραζαν χαϊδευτικά Γιαννάκη. Καὶ καθὼς περνοῦσε λεπτοκαμωμένος, ἀδύνατος, ντροπαλός, μονάχος πάντα, μὲ τὸ κεφάλι σκυμμένο καταγῆς, μὲ κανένα λουλοῦδι στὸ χέρι, ἄσπρος καὶ κόκκινος σὰν νὰ μὴ τὸν εἶχε ἰδῆ ὁ ἥλιος, κ' ἐκείνοι ποῦ δὲν ἤθελαν νὰ τὸν πειράζου, ἔλεγαν σιγὰ-σιγὰ ἀναμεταξύ τους :

— Νὰ ὁ Γιαννάκης ! περνᾷ ὁ Γιαννάκης !

Ὅταν ἐγύριζε πάλι στὸ σπῆτι τοῦ κ' ἔβλεπε τὸν πατέρα του, τὸν βαρελᾶ, ἀνασκουμπωμένο, νὰ κοπανᾷ κανένα στεφάνι στὰ μεγάλα χαρελῖα τὰράδιασμένα στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ τους, ἐγινότανε χλωμὸς σὰν τὸ κερὶ. Ὁ γέρος, κ' τὴ βαρετὰ φωνὴ, ἰδρωμένος πάντα ἀπ' τὴ δουλειὰ, σκουπίζοντας τὸ μέτωπό του μὲ τὸ μεγάλο δάχτυλο, ἀρχίζει τὴν αἰώνια γκρίνια.

— Τοῦ κακού, βρὲ Γιάννη, ἐσὺ δὲν θὰ γίνῃς ποτέ σου ἄνθρωπος ! Μήτε δουλειὰ, μήτε προκοπὴ. Σουλᾶτσο καὶ χάζεμα ! Γιάννης ὄνομα καὶ πρᾶμα !

Καὶ κοπανώντας πάλι τὸ στεφάνι, ἐμουρμουρίζε ἀπὸ μέσα του :

— Κάνε καλὰ μὲ τὰ μυαλά σου Γιάννη ! Σὰν κλεισθὸ ὁ γερω-Μάρκος τὰ μάτια, νὰ ἰδοῦμε ποῦ θὰ τὸ βρῆς τὸ καρβέλι, νὰ ἰδοῦμε ποῖος θὰ σοῦ δώσῃ ψωμὶ νὰ φᾶς.

Ὁ Γιάννης ἐκοκκινίζει ἀπὸ τὸ κακὸ του. μὰ ἢ φοβέρα τοῦ πατέρα του δὲν τὸν ἐτρόμαζε καὶ πολὺ. Τὸ ψωμὶ δὲν τοῦ ἔκνε καὶ πολὺ ἐντύπωση. Τάχα δὲν μποροῦσε νὰ ζήσει καὶ χωρὶς ψωμὶ ; Αὐτὸς τόσες φορὲς ξαπλωμένος κάτω στὴ ρεμματιά, πέρα στὸς Νερόμυλους, ἐξέχασε νὰ γυρίσῃ στὸ σπῆτι τοῦ νὰ φάῃ κ' ἔμεινε ὅλη τὴ νύχτα νηστικός, συντροφιά μὲ τὸ Λύκο, κοιτάζοντας τὸ φεγγάρι, ποῦ ἔτρεχε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰσπρα συννεφάκια. Καὶ ὅταν τὸν ἔπερνε ὁ ὕπνος ἀπάνω στὰ σγίνα καὶ τὶς ἀλισφακιές, ἔβλεπε στὸνεῖρο του πὼς εἶχε ἀγκαλιάσει τὸ φεγγάρι καὶ τὰσπρα συννεφάρια τὸν ἐχάιδευαν καὶ τὸν γαργαλοῦσαν μὲ τὰ πουπουλένια τους φτερά. Τί νὰ τὸ κάνῃ τὸ ψωμὶ ; Μήπως ὅταν ἐπήγαине στὸ σχολεῖο καὶ τοῦδινε ἢ μακαρίτισσα ἢ μάνα του κρυφὰ καμμιὰ δεκάρα νὰ πάρη λίγο προσφάγι ἀπ' τὸ μπακάλη, μήπως ἐπήρε ποτέ του τίποτε ;

Ὅλες του οἱ δεκάρες ἐπήγαინαν στὶς ζωγραφιές. Ἡ σάκκα του ἦταν γεμάτη. Βασιλόπουλα, βασιλοπούλες, νεράιδες, λουλοῦδια, χαλκομανιές. Καὶ ὅταν ἔφερταν νὰ κοιμηθοῦν ὁ πατέρας του καὶ ἡ μάνα του, ἀνοίγε σιγὰ-σιγὰ τὴ σάκκα κι ἀράδιαζε τὶς ζωγραφιές κάτω ἀπ' τὸ καντήλι, ὅταν δὲν ἦταν φεγγάρι, καὶ μιλοῦσε ὥρες καὶ ὥρες μὲ τὶς ζωγραφιστὲς βασιλοπούλες καὶ τὶς νεράιδες, ὡς ποῦ τὸν ἔπερνε ὁ ὕπνος ἀπάνω στὶς ζωγραφιές. Καὶ πάλι στὸνεῖρό του ταξίδευε μὲ τὶς ζωγραφιές του, ἔτρεχε σὲ ἀερογιαλιές ξένες, σὲ παλάτια ἀφάνταστα, σὲ λόγγους ποῦ δὲν τοὺς εἶχε ἰδῆ ποτέ του, σὲ τόπους καινούριους ποῦ ἔτρεχαν νερά ἀπὸ τοὺς βράχους κ' ἐκαλειδοῦσαν παράξενα πουλιά, κ' ἔτρεχαν ὠραία, πλουμιστὰ φειδάκια, ἡμερωμένα καὶ πρόσχαρα, ἀπάνω στὰ χαμομήλια...

Τὸ πρῶτὸ δὲν ἠμποροῦσε νανοῖξη τὰ μάτια του, τὰ ματόκλαδα του ἦταν κολλημένα, ὁ ἥλιος τὸν εὗρισκε στὸ στρώμα. Ὁ πατέρας του ἔμπαινε πάλι ἄγριος στὸ σπῆτι καὶ τὸν ἐσκουνοῦσε δυνατὰ.

— Ἀκόμα φορολοῦξ, βρὲ Γιάννη. Ὁ ἥλιος πάει δυὸ πιθαμὲς ἀπάνω. Ἐλα ξεκουμπῖδια ! Μὲ τὸν ὕπνο δὲ θγαίνει τὸ ψωμὶ...

Καὶ ὁ Γιάννης σηκωνότανε, τρικλίζοντας σὰ μεθυσμένος κ' ἐμάζεψε τὶς ζωγραφιές μέσα στὴ σάκκα του, σὰν νᾶλεγε ἀπὸ μέσα του :

— Τί νὰ τὸ κάνω τὸ ψωμὶ ; Καλλίτερα ἔχω τὸν ὕπνο ἀπὸ τὸ ψωμὶ...

* Ὅστερ' ἀπὸ κάμποσο καιρὸ ὁ γερω-Μάρκος

πέθανε. Όταν ξεψυχοῦσε ἐφώναζε τὸ Γιάννη σιμά του καὶ τοῦ εἶπε :

— Ἐγὼ πᾶω, Γιάννη. Κοίταξε νὰ γίνῃς ἄνθρωπος. Μέσα στὴν κασέλα μου ἔχω ἓνα κομπόδεμα. Γιά σένα δούλεψα τόσον καιρὸ, πάρτο καὶ κάμε ὅ,τι σὲ φωτίσῃ ὁ Θεός.

Ὁ Γιάννης ἐπῆρε τὸ κομπόδεμα καὶ τράβηξε στὴ χώρα. Δὲν μπορούσε νὰ ζήσει πειὰ στὸ χωριό, τώρα ποῦ πέθανε ὁ πατέρας του, γιατί τώρα κανένας δὲ θὰ τὸν ἔλεγε Γιάννη. Ὅλοι θὰ τὸν ἐφώναζαν Γιαννάκη, καὶ θὰ χαμογελοῦσαν ἀπὸ πίσω του.

Ὅταν ἔφτασε στὴ χώρα ἐπῆγε ὅλοισα σ' ἓνα μαγαζὶ καὶ ἀγόρασε ἓνα πανόραμα. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ χωριὸ ἓνας ξένος μ' ἓνα μεγάλο πανόραμα καὶ τὸ εἶχε στήσει μπροστὰ στὴν ἐκκλησιὰ καὶ ἐμαζευότανε ὅλο τὸ χωριὸ καὶ ἔβλεπε, ἀπὸ τὰ δύο μεγάλα στρογγυλὰ γυαλιὰ, πολιτείες, πολέμους παλάτια καὶ κάθε λογῆς θαύματα, τότερο τοῦ Γιάννη ἦταν ἓνα πανόραμα σὰν αὐτό.

Ἐπῆρε τὸ πανόραμα, διάλεξε μόνος του τὶς ζωγραφιὰς καὶ πῆγε καὶ τῶστησε σὲ μιὰ μικρὴ πλατεία, μπροστὰ σ' ἓνα σιδηροδρομικὸ σταθμὸ. Ἦσαν ἐκεῖ γύρω ἓνα σωρὸ πωλητᾶδες, σαλεπιτοῦδες, καστανάδες, γαλατᾶδες, μὲ τὰστραφτερά μπρίκια, μὲ τὰ τῆρητα τους ἀραδιασμένα, μὲ τὰ καλάθια τους ποῦ ἀχνίζανε. Κ' ἐδιαλαλοῦσαν ὅλοι τραγουδιστὰ τὸ ἐμπόρεμά τους. Ἐπιασε καὶ ὁ Γιάννης μιὰ γωνιά μὲ τὸ πανόραμα.

Ντίγκ! Ντάγκ!

— Ἐδῶ βλέπετε, κύριοι, τὴν Πεντάμορφη, ποῦ ἔφαγε τὸ φαρμακωμένο μῆλο καὶ ἐπέθανε καὶ τὴν ἔχουν κρεμασμένη στὴ μεταξωτὴ κούνια, ἀπὸ τὰ ψηλὰ πλατάνια...

Ντίγκ! Ντάγκ!

— Ἐδῶ βλέπετε, κύριοι, τὶς νεράιδες ποῦ χορεύουν στὴν ἀκροποταμιὰ, καὶ πέρνουν τὴ μιλιὰ τοῦ ἀνθρώπου...

Ντίγκ! Ντάγκ!

— Ἐδῶ βλέπετε...

Κ' ἐσταματοῦσε ὁ κόσμος τὸ βράδυ, μπροστὰ στὰ δύο φωτισμένα γυαλιὰ τοῦ πανοράματος, ἐσταματοῦσαν οἱ δουλευτᾶδες ποῦ ἐγύριζαν ἀπὸ τὸ μεροκάματο, οἱ κοπέλλες ποῦ σγόλαζαν ἀπὸ τὶς μοδίστρες, τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου, ἐσταματοῦσαν καὶ ἔβλεπαν.

— Βρὲ κοίτα τὸ Γιαννάκη, ἔλεγαν οἱ ἄλλοι πωλητᾶδες, μὲ τί μεράκι ποῦ τὸ τραγουδεῖ τὸ πανόραμά του! Λὲς καὶ εἶνε μέσα...

Εἶχε ἀλήθεια γλυκεῖα φωνὴ ὁ Γιαννάκης.

Καὶ ὅταν ἔλεγε γιὰ τὶς νεράιδες καὶ τὶς πεντάμορφες ἢ φανοῦλα του λιγωνότανε καὶ γινότανε πιὸ γλυκεῖα ἀκόμα, σὰν τραγουδοῦ. Καὶ οἱ κοπέλλες ποῦ ἐκοίταζαν μέσα στὸ πανόραμα, ἐμεθοῦσαν ἀπὸ τὴν τραγουδιστὴ φωνὴ τοῦ Γιαννάκη καὶ ἠκαρδία τους χτυποῦσε δυνατὰ, καὶ δὲ μπορούσαν νὰ ξεκολλήσουν ἀπ' τὰ γυαλιὰ. Κ' οἱ νεράιδες ποῦ χόρευαν μέσα στὸ πανόραμα ἐμεθοῦσαν καὶ αὐτὲς ἀπ' τὴ φανοῦλα τοῦ μικροῦ χωριάτη καὶ ὅταν ἐσώπαινε αὐτὸς ἔπαυαν καὶ ἐκείνες τὸ χορὸ. Μὰ ὁ Γιαννάκης ἦταν ἀκούραστος. Ὡρες ἀλάκερες ἀκουμπισμένος ἐπάνω στὸ πανόραμα, μὲ τὰ μεγάλα του μάτια κερφωμένα ψηλὰ στὸν οὐρανὸ, σὰ νὰ βλέπε ἀδιάκοπα μπροστὰ του ὅλους τοὺς ψευτικὸς κόσμους ποῦ περνοῦσαν ἀπὸ μέσα ἀπ' τὸ πανόραμά του, διαλαλοῦσε τραγουδιστὰ καὶ λιγωμένα καὶ παραπονιάρικα τὶς ὥραιες ιστορίες, ποῦ ἔκρυβε μέσα του τὸ μεγάλο ζῦλινο κουτί μὲ τὰ δύο κρυσταλλένια μάτια, ποῦ ἐφώτιζαν τὴ μικρὴ πλατεία τοῦ σιδηροδρόμου.

— Ξαναπέστο Γιαννάκη! τοῦλεγαν οἱ κοπέλλες, μὲ τὰ μάτια κολλημένα ἀπάνω στὰ γυαλιὰ τοῦ πανοράματος. Ξαναπέστο, Γιαννάκη...

Καὶ ὁ Γιαννάκης τὰ ξανάλεγε, χωρὶς νὰ θυμῶν τὴν ὥρα ποῦ τὸν ἔλεγαν Γιαννάκη.

Ἐνα βράδυ τὸ πανόραμα ἦτανε πάλι στὴ θέση του, μὲ τὸ φαναράκι του ἀναμένο, μὲ τὰ δύο τοῦ γυαλιὰ ἀνοιγμένα σὰν πάντα καὶ ἀστραφτερά. Μὰ ὁ Γιαννάκης δὲν ἐφαινότανε πωθενά.

— Βρὲ τί ἔγινε ὁ Γιάννης; ἔλεγαν οἱ πωλητᾶδες. Ἄφησε τὸ πανόραμά του καὶ ἔφυγε.

— Ποῦ εἶνε ὁ Γιαννάκης; ρωτοῦσαν οἱ κοπέλλες, ποῦ ἐσκόλαζαν ἀπὸ τὶς μοδίστρες καὶ ἐμαζεύονταν πάλι νὰ κοιτάξουν στὸ πανόραμα, γιατί καθεμία ἀπ' αὐτὲς εἶχεν ἀγαπητικὸ ἀπὸ ἓνα ὠραῖο ἱππότη, ἀπ' αὐτοὺς ποῦ περνοῦσαν μὲ τὶς χρυσὲς στολὲς καὶ τὰστραφτερά σπαθιὰ μέσα στὰ γυαλιὰ τοῦ πανοράματος.

Εἶχαν μαζευτῆ ὅλες γύρω στὸ πανόραμα καὶ περίμεναν τὸ Γιαννάκη. Μὰ ὁ Γιαννάκης δὲν ἐφαινότανε. Μία ἀπὸ τὶς κοπέλλες τότε, ἡ πιὸ τρελλή, ποῦ ἦταν ἀνυπόμονη νὰ ἰδῇ τὸ δικό της τὸν ἱππότη, ἐσίμωσε στὸ πανόραμα καὶ ἐκόλλησε τὰ μάτια της στὰ γυαλιὰ. Μὰ καθὼς ἔκανε νὰ κοιτάξῃ ἔβαλε μιὰ δυνατὴ φωνὴ καὶ πῆγε νὰ πῆσι λιγοθυμισμένη.

— Χριστέ καὶ Παναγιά!

Εἶχε ἰδεῖ τὸ Γιαννάκη ποῦ ἔχόρευε σὰ μεθυμένος μαζί μὲ τὶς νεράιδες κοντὰ στὴν ἀκροποταμιὰ.

Παῦλος ΝΙΡΒΑΝΑΣ

“ΦΑΜΕΓΙΟΙ ΚΑΙ ΝΙΚΛΙΑΝΟΙ,”

(Ἀνέκδοτο Μανιάντικο ρομάντο)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄.

ΓΕΡΟΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΛΑΜΑ

Τὴν ἄλλη ἡμέρα, ἀχάραγα ἀκόμα, τ' Ἄγιοταξέραχη ἢ καμπάνα ἔχυνε ἀνάρια τοὺς θλιβεροὺς ἤχους τῆς καὶ ζυποῦσε τὴν πρωϊνὴν ἡσυχία, ἀπλώνοντας κλάψα τρικυμιστὴ στὸν κοιμισμένον ἀέρα, ποῦ τὸ βαρὺ μήνυμα ἀντιλαλήθηκε ἀπὸ πύργο σὲ πύργο, σ' ὅλα τὰ περίγυρα τῆς γενιάς. Οἱ Μουγιάνοι συφάμελοι ἐκατέβαιναν στὸν πύργο τοῦ ἀδικημένου δικοῦ.

Λιγοστοὶ τῆς γενιάς ἔλειπαν, καὶ τοὺς ἐμήνυσαν. Σύναιγα ἀκόμα ἐβγήκαν στὰ χωράφια αὐτοὶ, καὶ δὲν ἐπρόκαμαν νὰκούσουν τὰστροπελέκι ποῦ ἔσκασε ἀνεπάντητα. Τοὺς ἐμήνυσαν, νὰ γυρίσουν μέσα στὸ κλάμα νὰ γνοιαστοῦνε μάλιστα, μὴν τύχη καὶ ἀπαντήσουν ὅζω στὰ χωράφια τοὺς ὄχτροῦς.

Ἐσθυσε ἀκέραιο μερδικὸ ἀπὸ τὴν ἀντρεϊανὴ τὴ γενιά τότε, καὶ εἶταν ὁ θῆρνος βαρὺς, καὶ εἶταν φαρμακερὸς σὰν τὴν ἀσέλλα. Στὸν κάτω νοντὰ τοῦ πύργου ἔπλεναν καὶ συγύριζαν τὸν πεθαμένο οἱ γυναῖκες καὶ ἔσερναν ἄλλες τὸ κλάμα, καὶ στὸν παραπάνω, τὸ μεσιακὸ νοντὰ τάκερια μερδικὰ τῆς γενιάς, ποῦ πρόκαμαν καὶ ἦρθαν, ἀπ' ὦρα τότε ἐστήσαν καὶ κρατοῦσαν γεροντικὴ. Ἐκλαίγανε οἱ γυναῖκες κάτω νευρικὲς καὶ ἀκράτητες, ξεχύνοντας σ' ἀνατριχιαστικὲς γιὰ τοὺς ὄχτροὺς κατάρεις γολὴ καὶ μοιρολόι. Οἱ ἄντρες ἀποπάνω, τραχύθυμοι καὶ ἀδάμαστοι στὸν πόνο σὰ γρανίτες, συνθησιμένοι στοῦ αἱμάτου τὴν ὁσμὴ τὴν πινηχτικὴ, στὸ χύσιμό του ἀδιάφοροι, μόνον στὸ χούγιασμα τοῦ ἔντωναν τ' ἀφτί, κρατώντας τὴ γεροντικὴ γιὰ τὸ ξεχρέωμα.

Εἶταν ἡ ἀντρεϊανὴ καὶ πολυκρέατη γενιά τῶν Μουγιγγονιάνων, — γενιά προσηλιακᾶξκουσμένη σὲ βουὰ καὶ σὲ πέριρα. Κ' εἶταν πρῶτος ὁ Μούγιος Γιαναρῆλακας, ὁ μπάμπια Δημιανός γέρος ἑβδομηνητάρης, ὁ ἀρχηγὸς τοὺς αὐτοὺς καὶ ὁ Ψιμογρόντας. Εἶταν ὁ πρῶτος στὶς γεροντικὲς καὶ ὁ κάλτσος, ποῦ ὅταν ἄνοιγε τὰ στεγνωμένα κίλη του, μέλι καὶ ῥοδοζάχαρη κατέβα-

ζαν, καὶ οἱ τοῖχοι ἐβουβαίνονταν νὰ τὸν ἀκούσουν. Ὅλη ἡ γενιά τοὺς ἔσκουβαν νὰ τότε προσκυνήσουν, καὶ ἐπροσηκόνονταν στὸ διάβα του μὲ σεβασμό. Τίποτα δὲν ἐπιγυριζόνταν χωρὶς τὴν πολυσεβαστὴ τὴ γνώμη του, καὶ ὁ λόγος του δὲν εἰσέκειν ἀντίλογο ποτέ. Βαρὺ σγυροῦν ἀπὸ ρασσοκούτι ἐσκέπαζε τὴ σγυμπούλη τὴ ράχη του. Φαρδὺα ψηλά, κάτω ξελιγνεμένα, τὰ κοῦσοσκακένια μπαινοβράχια του, ἀφίταν χαμηλά, ἀπ' τῶν γονάτων τὰ στροφιδια τὰ γλυφτὰ μπροστά, καὶ πίσω ἀπὸ τὰ ἔξωστα ἀντζακλειδία, γυμνὲς καὶ ξέσαρκες οἱ ἀντζές νὰ ξεφεύγουν, χαλκούπετες ἀπάνω στὰ στρυφτὰ τὰ καλαμιδία τους. Ξέθωρο φέσι, λυγδερὸ στὸ γύρο του, μὲ σκοτωμένο ἀπ' τὴν πολυκαίρια χρώμα, σφιχτοδεμένο ὀλόγυρα μὲ πράσινο μαντήλι σκοτεινὸ, ἔπαιρνε μέσα τὸ κεφάλι ὡς τὰ κρεμασμένα ἀφτία, καὶ ἀφίνε κατῶθι τοῦ καταρράχτης νὰ ξεχύνονται τὰξάχλεγά του ἀσπρόμαλλα, σμιχτὰ ἀπὸ τὰ ριζάφτια πίσω, καὶ ἀξέχωριστα μπροστὰ ἀπὸ τὰ γένια του τὰχτένιτα. Μελαψοδέματα καὶ ἠλιοψημένη του ἡ μορφή, τραχειὰ καὶ μακρολή του ἡ κόψη, ἐξέβγαίναν μὲ ζωηρὴν ἀντίθεση μὲς ἀπὸ τῶν μαλλίων καὶ τῶν γενιῶν περίγυρα τὴ γλαφυρὴ χιονάδα. Τὰ μάτια μικροῦλά, σπιθόβολα καὶ ὀλόμαυρα, ἀνακυλιόνταν πάντα ἀνήσυχια καὶ πονηρά, βαθιὰ στὶς σουφρωμένες κώχες τους, δύο λαμπιερὲς βερνικωμένες χάντρες. Διπλόφυλλο τὸ σελᾶχι, τετραγωνικὸ καὶ γυαλισμένο ἀπὸ τὴν πολλὴ τρίψη, ἔζωνε ξέσφιγκα τὴ γέρικη τὴ μέση του, καὶ ἐξέβγαине μπροστὰ ἀπὸ τὸ σγυροῦν τὸ ξεκουμπωτο. Τὰ πόδια του ἄσαρκα, στεγνὰ ἐχάνονταν, κάτω ἀπὸ τὸ γυμνὸν ἀστράγαλο, στὰ τριγωντὰ καὶ ἀσβολωμένα γουρνοτσάουρα.

Ἐπειτα εἶταν καὶ ἄλλοι τῆς γενιάς τρανοὶ ποῦ ἐκύκλωναν ἀπάνω στὸ νοντὰ τὸν Ψιμογρόντα. Κ' ἐρχόταν στὶς γεροντικὲς, καὶ στὴν ἀξίότη, καὶ στὴ φρονιμάδα, καὶ στῆς γενιάς τὸ σεβασμό, ποῦ ὅλοι οἱ Μουγιάνοι τοῦ κρατοῦσαν τιμὴ, Μούγιος ὁ Δημητρούλης ὁ Μπελίτσος δευτερος, μὲ τὸν κοντὸ, τὸν ἔακουσμον τοῦ παππολικὸ σαλμά, μαλαματαχισμένο στὰ πυκνὰ καὶ ἀπανωτὰ παφίλια, ποῦ ἐπέρνας φιλιὸ κλειδί τὸ βόλι καὶ ἀπὸ δαχτυλίδι.

Εἶταν ὁ Μούγιος ὕστερα ὁ Γιανελᾶς ὁ Στασινός, ποῦ κράταε τ' Ἀσπροπέλατο τὸν πρῶτον καὶ παλεηκότερον ἀπὸ τοὺς ἐνὶ πύργους τῶν Μουγιάνων, στὸ καταράχι ἀπάνω, μὲ σγυρα λόγγο φραγκοσυκιὲς κλεισιμένα. Βιγλίζει ὅλη τὴν πλαγιά, λένα, ἡ μπασοῦνα του, καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀποσπάζει, καὶ φτάνει στὸ

Τσιρίγο και στο Λαφονήσι κάτω, και βλέπει και του Ψηλορίτη τακροβούνια ακόμα, λένε, στ' ανοιχτάτικα τὰ πρωινά.

Εΐτανε κι άλλοι ύστερα οί νεώτεροι: Ρουμπής ο Μήτρακας και Κριαλής ο Μεροδαίμονας, ο Μέζαπος ο Κοτερός κι ο Βενετσάνος τής Γούμενας, ο Ποταρής ο Καραμέλος και το Μουγάκι τής Πέτρο-Μπουραζάνενας.

Εΐταν κι άλλοι ακόμα μικρότεροι. "Ολοι ζήξιοι κι ολοι άντρειανοί.—γενιά προσηλιακά ζακουσμένη σέ βουνά και σέ πέριορα. Λεβέντες σφιγχοδέματοι, πού βράζει στή φλέβα ο θυμός, και γοργοπόδαρος ο λογισμός τους συνεπαίρνει άπάνω από λαγκάδια και πέλαγα, στών άντρειωμένων τους παππούλθδων τὰ μαρμαρένια άλώνια, πού ηζέσαν εκείνοι, παραθαρρετοί σα λένοντες άπέδιστοι, να ξεχρεώνουν τή γενιά, όταν οί άπιστοι οί όχτροί τήν έβαναν στο χρέι. Μελαψοί άντρες μεστωμένοι, με στομωμένην τή σάρκα στή φωτιά, τó μάτι μαύρο και στρυφτό κι άτσαλωμένο στήν άποκοτιά και στόν καχόν τόν κίντυνο πού άστόχαστα άψηρούσαν. Σοβαροί μεσόκοποι, βαρύθυμοι σαν προεστοί και λιγομίλητοι, μ' άποφασιστικήν τήν όψη και τó διάνεμα όκνό.

Με τὰ κεφάλια τους σκυφτά και βαρυτράχηλα, με τὰ πηγούνια τους στις λαϊμαριές χωμένα, στο μεσαικό νοντά περίγυρα άλλοι όρθοί, κ' οί γεροντότεροι άπάνω κεί στα μακρουλά σεντούκια περικαθισμένοι, άργοι και ράθυμοι, σαν ένορχοι στή μυστική τή διάσκεψη, έσκέφτονταν για τó βαρύ τó σόνταμα, κι αλλάζανε τις γνώμες μετρημένες. Κι όπου οί γερόντοι άδυνατίζανε κ' έσέφνανε από τάσπρα γενία τους ξεθυμασμένη κι άτονη τή σκέψη, τὰ παληκάρια, σβέλτα και θερμόαιμα, ζανάφτανε με άνάκουστες βλαστήμιες τó θυμό τους και τó μίσος στους όχτρούς, και έχύνανε τή σφιγγοπόρα άποκοτιά στήν άποδειλιασμένη γέρινη ψυχή τους. Κι όπου πάλι τών νέων πολυζέσπαι κι άνέβαινε ο θυμός, κ' έφούσκωνε επικίντυνα τις φλέβες, τó κρουνέρι έχυναν τής λογικής στο παραθυμωμένο τους κρασί, και συγκρατούσαν τους οί γέροι.

Ο ήλιος άνέβαινε καλάμια όλοένα κ' έμέτρασε τριχίές, κι ώστόσο άπ' τὰ χωράφια ακόμα να φανοϋν οί άλλοι.

Εΐπανε τότε, μιá και καλή, να πάρουν συναιτοί τους τήν άπόφαση, κ' οί άλλοι, στα χωράφια πού έλειπαν, δε θάχαν βεβαιά αντίλογο.

Τί θάχαν τάχατε να είπουν κ' οί άλλοι;

Εΐταν πιά φανερό πώς τίποτα από τους σο-

φούς γερόντους περισσότερο.

Έπροσηκώθη ο μπάρμπα Δημιανός τρίτη φορά, κ' έχύθηκε μες τόν νοντά βαθεία σιγή νεκρίλα.

— Άν έναι κ' έναι με τή γνώμη μας, να γένη!...

Έπροσηκώθη ο Δημητρούλης ο Μπελίτσος.

— Κανείς δεν άντισκόβει! έπαι κ' έκατος.

— Κανείς! εΐπαν κ' οί άλλοι με πολύστομη φωνή.

Ο μπάρμπα Δημιανός σκυφτός κι άμίλητος έμάζεψε τὰ φρύδια του. Να γάλην τότε έπρεπε με όλα τὰ τέμπα και τὰ γράδα τήν άπόφαση. Έσκέφτοταν.

Οί άλλοι κρεμασμένοι από τὰ χειλη του έπερίμεναν.

— Άν ένα κ' ένα κάπου, έπαι, διβουλιά, να γάουσι διάνεμα οί δίγνωμοι!... Άς ξεσκεπάσου!...

Μουρμουρητό δειλό, κρυφή διαμαρτύρηση έτρεχε τότε άνάμεσα στο φοβερό συνέδριο.

Ο Στασινός έπροσηκώθη ο Γιανελάς.

— Διβουλιά λέει; Ποιός λέει για διαβουλιά;

— Κανένας! κá κανένας, εΐπαν όλοι όμόφωνα.

Τότε χαμοζανάσανε ο μπάρμπα Δημιανός. Άνακλαδίστηκε στόν τόπο του. Έφούχτωσε τὰ κάτασπρά του γένια, και ζέσυρε τρεμάμενο τó χέρι κατηφορικά.

— Σκούζει τó αίμα μας κ' οί όχτροί άναχαράζου...

Έκόμπιασε. Έσφούγκισε ένα δάκρυ και ζανάειπε άπεριλόγητα.

— Εΐπα και ζείπακα! Τάμπελη θελει κουρεντζή, και κάθε χρέι πέρα! Μονόγνωμα εΐπαμέ το και να γένη!...

Στου Ψιμογέροντα τόν πόνο άνακατώθηκαν τὰ αίματα. Λάδι καρτό κι άν εΐτανε τó δάκρυ του, πάλι δε θάναφτε έτσι τήν κρυφή πληγή τους. Έθλαστημούσαν, έβριζαν, έμάνιζαν όλοι μαζί, και συνατοί τους δεν άκούονταν.

— Να γένη κι όργωτάρικα!

— Τά κρυφοδάγκωτα σκυλιά να ιδούν τους ζύλιινους άγγέλους!...

— Θα πάση τó γήτι σαν ίσκα, να ιδούν και τους σαράντα ήλιους!...

— Θα τους σβύσουμε τὰ λυχνάρια, να χορτάσουν τὰ μάτια τους άψηριά!...

— Στη Δοξαπαράδεισο!...

Εΐταν ένα πανδαίμονο σωστό. Καθένας βλαστημούσε, έσκουζε, φοβέριζε και δεν άκούονταν κανείς. Μόνο ένα όλοι τότε εκαταλάβαιναν, πώς

εΐταν όλοι σύφωνοι κι όμόγνωμοι σε κάποια φοβερή, κρυφή άπόφαση.

Τότε, με μάτια ζαναμμένα πάντα, ξεκινήσανε με τὰ τουφέκια τους διαμάσκαλα, κατά τόν ανοιχτόν τόν καταρράχτη, να κατεβούν στόν κάτω τó νοντά.

"Απλωσαν όζωθε φωνές.

— Άδέρρι! άδέρρι! άδέρρι!...

Εΐτανε μόλις οί μισοί κατεβασμένοι, κ' εΐταν άλλοι στήν κρεμαστή τήν κεφαλόσκαλα, κι ακόμα κι άλλοι εΐταν πάνω στή ριζαμπριά.

Έθόλωνε ο άέρας στήν αυλή από τις φωνές.

— Άδέρρι! άδέρρι! άδέρρι!...

Οί άλλοι, οί ξεμεινέμενοι στα χωράφια, έπηραν τότε τó χαμπέρι μόλις κ' έφταναν, φωνάζοντας σπαραχτικά.

— Άδέρρι! άδέρρι! άδέρρι!...

Κατέβη στόν κάτω νοντά ή Γεροντική, και κεί συναπαντήθηκαν με τόν Σμυρνή, και τόν Παυλή, και τó Δημήτρη τόν Κλαπατσέρο, και τις γυναίκες τους ξεμάλλιαγες, πού από τó περνούλι έμπαιναν, σκούζοντας όλοι τους σπαραχτικά μαζί.

Μεσα οί άλλες γυναίκες έπαράστεκαν τó λείψανο.

Με τó πρόσωπο άσπρόχλωμο, τó μέτωπο κατá μπροστά βγαλμένο, τή μύτη κατακάτω τραηγμένη, πού άπόσκιαζε τάπάνω χέιλι και τó σκέπαζε, τó κατωσάγονό του ζουλημένο πού έσιγαν άσπρα και στεγνά κ' έσουφρωναν τὰ χέιλη κατá μέσα, σφιγγοντας τó κιτρινωπό βυμπάκι· μ' έκφραση οδύνης φανερής, πού από τους πόνους τής λαθωματιάς στο στόμα τó σφιγμένο ακόμα λές εφώλιαζε, κι άπλωνε εκείθε σ' όλην τή μορφή του, εκοίτονταν τó παληκάρι, ζαπλωμένο καταμεσίς στόν κάτω τόν νοντά.

Συρτό και συγκρατητό άναπήδαε, κι από στόμα σε στόμα εκλαδιζόταν τραχύ και μονόσκοπο τó μοιρολόι μέσα, κ' οί βαρύκορμοι του πύργου οί τοίχοι τσπρωγχαν και τάνέμιζαν όζω, και τάντηχούσανε στής γειτονιάς τὰ περίγυρα.

— Άδέρρι, άδέρρι, άδέρρι!... Μπήκανε τότε οί νεοφερμένες, με τους άντρες τους, στα χέρια τὰ μαλλιά λυτά μπροστά κρατώντας, κι άνοιξαν τόπο οί άλλες να περάσουνε. Λύσανε τις ποδιές με τὰ βασιρικά, σκληρότερες εβάλαν τις φωνές, έσوران τὰ μαλλιά στις χούφτες ζέπλεγα. Έμαδηθήκανε, ραντίσανε και καλοχαριετήσανε τó λείψανο.

Έκαμαν πάλι τόπο οί μπροστινές, κ' έκά-

θησαν στόν πρώτο γύρο χάμω οί νεοφερτες.

Η Στασινή, τού άδικημένου ή άφρανή άδερφή, έσταύρωσε τὰ χέρια της με τὰ δικά τους πάνω στο νεκρό άποδιαλλαχτά, και τις εκαλοδέχτηκε.

— Άμ ποιοί είναι πού εκοπίασαι

στοϋν Τηβολιάνων τήν αυλή;

"Ολοι καλωσορίσασαι,

ν άντρες, γυναίκες συδετά;

δεν ξεχωρίζω όνόματα,

για δεν ηζέρει ή γλώσσα μου

ν όπως πονει ή καρδιά μου...

Τό μοιρολόι έπερτε στις νεοφερτες δικές, κ' έπρεπε να τó πάρουν. Η Κανερίνη ή Παυλίνα, από τὰ νεϊάτα της μοιρολογίστρα ζακουστή, δεν άφινε μάτι στεγνό μιá πού τó στόμα θάνοιγε, κι άλλη δεν τής παράβγαينه. Έσταύρωσε τὰ χέρια με τή Στασινή και τή χαροκαμένη μάνα της, να πάρη τή σειρά, και όλοι από τὰ χέιλη της κρεμάστηκαν.

— Τότε και μένα, άφήστε με...

Μ' έκαμε να ξεμορφωθού

σ' όλον τόν κόσμο τó λαό,

κι άς μην ηζέρει ή γλώσσα μου

τó πώς παντάρει και βολεϊ...

Εΐτανε τούτο τάχα από ταπεινοσύνη της. Δεν ζέρει αύτή από μοιρολόγια τίποτα. Έτσι να είπης τήν άδικοφορτώνονταν τού κουτουρού. Έμαλλοτραβήξε τις φτωγικές λυτές πλεξίδες της ώστόσο, και ζανάχρισε.

— Αϊ, τότε, μαυρο-Στασινή,

γυναίκα κι άντρας να γενής...

Ζούστηκω κι άρματώθηκω

και πάρε τόν καλό σαλμά,

και φέγα στα γυρίσματα,

να κυνηγήσης τó φονιά

κι όλη του ή μοποπογενιά!...

"Αναψε τότε ή Στασινή και κόρωσε. Έσπιθόβόλησαν από τó κλάμα φλογερά τὰ μάτια της. "Απλωσε όρμητικά πάνω από τó νεκρό στήν Παυλίνα τó χέρι.

Τής τó ζαναπήρε.

— Τότε και μένα άφήστε με...

Δεν είτα νήμου σερνικό

και να φορού βρακι και γώ,

και να βασταίνου κι άρματα,

να κουντουνίζου τó σαλμά,

να πού μες τήν Τερατιά,

να βγάλου τó σπαθίκι μου,

να κόψου πίσου και μπροστά

ν όλα τὰ διαβολόγγωνα...

Ἡ χίρα ἡ Τηβολιάνενα ἡ Σταυριανή, τοῦ ἀδικημένου καὶ τῆς Στασινῆς διπλοχροκαμένη μάνα, με νυχοσπαραγμένη ἐλεεινὰ τὰ μάγουλα, καὶ τὰ μαλλιά της τὰ μισὰ στοῦ νεκροῦ γιοῦ της τᾶπνοα τὰ στῆθια ἀπάνω μαθημένα, σὰ λυκίσσα ἀργιμένη, τὸ πῆρε τόρα ἀπὸ τὴν κόρη της·

— Ἄψῃστε με καὶ μένα πλιό . . .

— Ἄ, βρε Δημήτρη δουλευτή, πῶς νταγιαντᾶς τὴν Κατουγή, ποῦ σ' εἶσαι χεροδύναμος, καὶ δὲ χαλᾶς τὰ σίδερα, νὰ μεζευτῆς στὸν πύργο μας, νᾶρτης, νὰ μᾶς ἐγδικιωθῆς, νὰ πάρουμε τὸ αἶμα μας, τί ἐμεῖς γυναῖκες καὶ λωβὲς τὰ λόγια μας τὰ χάνουμε . . .

Εἶτανε τὸ παράπονο μάνας καὶ θυγατέρας πικρὸ φαρμακωμένο. Εἶταν ἀκόμα ὅλης τῆς γενιᾶς βαρὺ ψεγάδιασμα. Εἶταν τοῦ μαύρου μίσους καὶ τῆς ἔχθρας τεχνικὸ προσάναμμα ποῦ ἀναμόγηλε τὰ πονεμένα στῆθια τῶσων τῆς γενιᾶς παληκαριῶν. Ἐκάθονταν ὀλόγυρα, ἀκούσ' με χέρια σταυρωμένα σὰ γυναῖκες ἐκαμάρωναν! Καὶ δὲν ἀνοίγανε τὴ γῆς, δὲν ἔσκιζαν τὴ θάλασσα, βουνὰ δὲν ἀνεβαίνανε, πεντάβαθα λαγκάδια δὲν περνοῦσαν, νὰ κυνηγήσουν τὸ φονιά κι ὅλη του τὴ μομπογενιά!

— Ὅλοι οἱ ἄντρες ἐσυντηραχτήκανε με ταραχή.

Τῶν γυναικῶν τὸ μυρολόι ἐκόπηκε.

Ξεῖδι ἀπὸ τὸ θυμὸ κι ἀπὸ τὸν πόνο ὁ Μεροδαίμονας, ξεβήθηκε ὀλομπροστὰ με μάτια ζαυαμμένα.

Πῆρε τὸ μοιρολόι·

— Ἀνακατίστηνα οἱ γενιᾶς καὶ φυσικὲς κι ἀφύσικες . . .

Ὁ καημὸς τὸν ἔπνιγε.

Νὰ διαλαλήση ἤθελε στῶν μεγαλογενιῶν τὰ πέρατα, — μικροὶ μεγάλοι νὰ τὰκούσουνε τέτιο πρωτάκουστο κακό.

Ἀκοῦς ἐκεῖ, οἱ σκυλο-Φαμέγιοι χέρι νὰ σηκώσουνε σὲ μιὰ ἀντρεϊανή καὶ πολυκρέατη σὰν τὴ δική τους τὴ γενιά!

Γυρίσανε τὰ πόδια μας νὰ σπάσουν τὸ κεφάλι!

— Ὅχι ἄλλο!

Ὁ Μέζαπος ὁ Κοτερὸς, πάντα του ὀρηπτικὸς κι ἀκράτητος σὰ χαλασμός, βγήκε νὰ τοῦ βοηθήσει.

Τοῦ τὸ πῆρε·

— Σὰν τοὺς ραγιάδες τῆς Τουρκιᾶς κατάντησε ἡ Ρουσία! . . .

Ἐκλαιγε τῆς γενιᾶς κι αὐτὸς τὴν ξεπεσμένη δόξα.

Νὰ πάθαιναν ἀπ' ἀντρεϊανούς θάρχόταν σὲ λογαριασμό. Μὰ ἀπὸ Φαμέγιους καὶ νὰ κάθονταν ἀξεχρέωτοι;

Πάει, πάει πιά! Ραγιάδες ἐκατάντησαν . . .

Ἐπαρανάφτανε τῶν νέων οἱ καπνοί, κ' ἐβγαίναν κι ἄλλοι τόρα ἐμπρός, γιὰ νὰ τὸ πάρουνε.

Πῆρνε δρόμο οἱ θυμοί, κι ἀναδιπλάζανε ἀλόγιστα.

Τόρα θάρχιζανε οἱ βλαστήμιες κ' οἱ βρισιές ἀπάνω στὸ νεκρὸ, κ' εἶταν ἀνέρο.

Εἶτανε πιά καιρὸς νάνοιζονε τὸ στόμα οἱ γέρο.

Ὁ Δημητρούλης ὁ γέρο Μπελίτσος πρῶτος ἀντιλόγησε τοῦ Μέζαπου·

— Τὸ ἦφερ' ἡ περίσταθ' νὰ γίνῃ ἰσομετρία . . .

Ὁ Μεροδαίμονας ἀνέμποδος καὶ φοβερὸς μετὸ θυμὸ του παρανεβασμένο, δὲν ἐκρατιόταν μ' ἄλυσσιδες στὴν ὄρημ.

Βγήκε μπροστὰ παράτολμα, καὶ τοῦ γέρο-Μπελίτσου τοῦ τὸ πῆρε·

— Τάρνια λύκοι ἐγίνασι καὶ τρῶσι Τσαχαγιάδες . . .

Ἐπαραπῆρε τὸ κακὸ κατήφορο.

Ἐπρεπε πιά, κ' εἶταν καιρὸς, νάντιλογῆσῃ ὁ Ψιμογέροντας.

Ὁ μπάρμπας Δημιανὸς ἐπροσηκώθη·

— Κι ὁ Ὑπουργὸς* σκοτώθηκε μέσα στὴν ἀμαξία του, κείτανε ν οἱ φονιάδες του Φαμέγιοι τῆς Πεντάδας . . .

Νάντιλογῆσαν τοῦ πρωτόγερου θᾶταν ἀσέβεια φριχτότατη, κι ὡς μετὸν Κατουκόσμον ἀσυχώρητη. Τοῦ Ψιμογέροντα σὲ καθετὶ ὁ λόγος εἶταν καὶ κορώνια τους. Καὶ τόρα μόνο τᾶργιμένα παληκάκια ἐμαλάκισαν, πνίγοντας μέσα τους τὸ μαῦρο μίσος, καὶ σκεπάζοντας γιὰ τὴ φριχτή, τὴν τρομερὴ τῆς ὄρα, τὴν ἐγδικήσῃ.

Ἐγαληνέψανε οἱ ἄντρες, ἀναμέρισαν, κι ἀφῆσαν τίς γυναῖκες τοὺς λυσόκομες, νὰ ξανασύρουνε τὸ κλάμα τοὺς συγκαταπτες.

[1897]

Κ. ΠΑΣΑΓΙΑΝΗΣ

* Τὸ μοιρολόι ὑπονοεῖ τὴ δολοφονία τοῦ Ὑπουργοῦ Κορφασιτικῆ.

ΠΑΘΟΣ*

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΥΣΤΕΡΟ ΔΕΙΛΙ

Infandum, regina, iubes renovare dolorem; . . .

[Virg. Aen. II. 3].

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ἥλιος, στολίζοντας μ' ἔχταχτη λαμπρότη τὸς οὐρανοῦς, ἐκαθότουσαν ἀνὰμμένο καρδίη ποῦ βουλάει στὴ θάλασσα βάφοντάς την κι ἀφῆτην μ' ὅλα τὰ χρώματα τῆς δόξας.

Κι' ὁ Ἄβουφῆδης ψηλάθε ἀπὸ τὴν ἔρημη κατοικία του κι' ὀλομόναχος, ἐτροῦσε με βλέμμα λύπη, καθούμενος ἀπάνω σ' ἕνα χαράκι, τ' ὀλόχρυσο τοῦρανοῦ λυχνάρι νὰ κατεβαίνῃ, κ' ἐσυλλογιότουσαν πικρὰ πικρὰ τὴ ζωὴ του, ποῦ τόρα ὡς κι' ἀφῆτὴ ἐβασίλευε.

Ἄλωνιζαν πάντα οἱ καιροὶ στὸ αἰώνιο τοὺς ἄλωνι τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων κ' εἶχαν λάχει πολλὰ στὸ μερικτὸ τοῦ Ἄβουφῆδη, κ' εἶχαν ἀλλάξη πολὺ τὴ χαρούμενη ὄψη τῆς ὑψηλῆς κατοικίας του. Κι' ὡς τῶσων ὁ προφήτης εἶχε χάσει τῆς νειότης τὰ στολιδία, καὶ μαζὶ μετὴν νειότη εἶχε πετάξῃ μακρὰ καὶ κάθε του εὐτυχία. Κυττάζοντας τὸν καθούμενον ἥλιον ὁ ἀναχωρητῆς ἐσεκοτότου βυθισμένος σὲ βαθεῖα συλλογῆ, καὶ μετὸς συγκέντρωσῃ ἐσεκοτότου ποῦ δὲν εἶδε καθόλου τὸν Ἄβελαβῆλη νὰ ἀνεβαίνῃ στὸ βουνό του, καὶ νὰ σταματᾷ στατικὸς στὸ σιάδι, ὅπου χρόνια πίσω ὁ ἀναχωρητῆς εἶχε στήσῃ τὴν ἀγνή κατοικία του.

Μὰ ἀνασηκόνοντας τὰ μάτια τὸν εἶδε χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, κ' ἐμίλησέ του τότες μ' ἄγρια φωνή, καὶ χωρὶς νὰ προσέχη στὴν ταραχὴ τοῦ ξένου, ποῦ με θυμιασμὸν ἐκοίταζε τὴ μεγάλην παλαιωμένη μορφή του ἐρημίτη.

«Τί ζητᾶς ἐδῶ ἐσύ ξένε; τί ζητᾶς στὴ φωλιά τ' ἀπελπισμένου ἐρημίτη, ποῦ δυστυχίστατος τώρα ζῆ ἀπάνω στ' ἄγριο κ' ἐρημὸ — ὠμέ, σ' ἄλλους καιροὺς χαρούμενο βουνό του, τί ζητᾶς ἀπ' ἀφῆτον ποῦ παρόμοιος σ' ἕνα λαβωμένο ἀετό, ποθεῖ ἀκράτητα τὸ θάνατο καὶ τὴ λησμονιὰ παντέρημου τάφου; Ξένη, δὲν εἶνε πλιὰ ἐδῶ πᾶνου τόπος γιὰ δύο; ὁ Ἄβουφῆδης θέλει νὰ ζῆσῃ τὲς ὕστερες ὥρες τῆς ζωῆς του μόνος, καὶ θέλει ναί, νὰ πεθάνῃ ὀλομόναχος. Κατέβα δ' ὄψε ξένη. Ἡ γῆς εἶνε μεγάλη πολὺ

καὶ πολλὰ ν' ἐ τὰ βουνὰ της· θέλει νὰ κλαίῃ ὁ Ἄβουφῆδης στὴ μοναξιά του, κ' ἡ παρουσία σου στίφει τῶν ματιῶν του τὲς βρύσες, καὶ σφίγγει καὶ φαρμακόνει τὲς τελευταῖες του ἡμέρες, ποῦ ὀρέγεται νὰ ζῆσῃ μόνος μετὰ τὰ πεθαιμένα του θυμητικά!»

Ἐτσι ἐμίλησεν ὁ ἀσκητῆς, κ' ἐλαμποκοποῦσαν ὡς τόσο τὰ θλιμμένα του μάτια, ἀπάνου στὴ σοβαρὴ μορφή του κ' ἐφαινότουσαν πολλὴ ἀχνός, ἀγκαλὰ κ' ἐβαστιότουσαν ἀκόμα πολὺ ὠρατός. Ἐφόρει μεγάλη γένεια ποῦ ἄρχιζαν τόρα ν' ἀσπρίζουν, κ' ἐπλέγαν τὰ σταχτιά μαλλιά του πᾶνου στὰς πλάτες του, κ' ἐφαινότουσαν πλάτῃ τὸ ξᾶστερο μέτωπό του, μόνον τὰ χεῖλια του ἀβέλητα ἐδιηγούταν τὴ μεγάλη πίκρα ποῦ ἐκατάρχε τὴν ἀνώτερη ψυχὴ του, καὶ ποῦχε πετρώσῃ τὴ μεγάλην καρδιά του, κ' ἐφαινόταν τόρα σὰν νᾶχαν λησμονήσῃ τοῦ χαμόγελου τῆς μεγάλης γλυκάδας.

Ὁ ξένος ἀπελογήθη·

«Προφήτη, καιροὺς τόρα προβατῶ ἀναζητῶντας σὲ καὶ τὴ σεμνὴ σου γυναῖκα, κ' ἐγύρισσα βουνὰ, καὶ λαγκάδια, κ' ἐρημιές, ρωτῶντας γιὰ σένα, κάθε ζωντανὴ ψυχὴ ἦτον μεγάλη ἡ ἐγκαψὴ μου γιὰ νὰ σὲ θεωρήσω ξανά, γιὰτί κ' ἐγὼ βαρέθηκα τὴ μοναξιά τοῦ κόσμου, κ' ἐπόθησα ὡσάν καὶ σὲ τὴν ἐλεφτερην τῆς ψυχῆς μου ὑπαρξῆ. Θυμοῦμαι σε ἀκόμα ὅταν ἐπολεμοῦσες σὰν ἀνίκητο λιοντάρι γιὰ τὴν ἁγία μας πατρίδα καὶ σιμὰ σ' ἐσέ, σὰν ἀποκάτου ἀπὸ τὸν ἴσκιο δέντρου ὕψηλο κ' ἐγὼ ἐπολέμησα, θαυμάζοντας πάντα, τὴν ὑπεράνθρωπην ἀντρεία σου, τὴν ἀροβὴ σου παληκαριά, καὶ τὴν ἀρχαγγελικὴ σου γενναϊότη. Καὶ τόρα πάλι ὅταν ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ξανατροῦν σε τὰ μάτια μου τοῦτα, σὲ βλέπω σὰν ἄγιον ἐμπρός μου, ἀλλοιωτικὸν πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους μικροὺς ἀνθρώπους· καὶ κοιτάζω μ' ἀγάπη τὴν ἀγνή σου ἐρημία, ὅτε σὰν ἀπὸ ἀγνάντιο ξαμῶνεις ὅλη τὴν ἀνθρωπότη· καὶ γοργοαζαίνει ὁ θυμιασμός μου, καθὼς συλλογιόμαι ποῦ ἀπὸ τόσους τόρα καιροὺς, ἀνέγνωρος ζῆς ἐδῶ πᾶνου, χωρὶς νὰ ἀιστανθῆς τὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσῃς μετὰ ἄλλους ἀνθρώπους. Καὶ δὲν ἐβαρέθης καθόλου, ἄγιο καὶ ὑπεράνθρωπε ἄντρα, τὴ μόνονη συντροφιά τῆς ἐρημίας, δὲν ἐβαρέθη τὴ μεγάλη σου καρδιά τῆς ἐρημώσῃς τὸν πόνο, καὶ περπατεῖς κάθε μέρα μοναχικὸς ἀπάνου σὲ τοῦτα τὰ βράχια, μιλιώντας μόνον μετὰ τοὺς ψηλοπετούμενους ἀετούς, καὶ μετὰ τ' ἀφῆτα καὶ ἀθάνατα ψηλότατα τοῦτα βουνὰ. Προφήτη, τάχα νὰ βρῆκες ἐσύ τὸ μυστικὸ τῆς ἀνθρώπινης εὐτυ-

* Συνέχεια καὶ τέλος.

χίας; και για τούτο ίσως σ' άρσσει τόσο ή ερημιά σου, που δέ φαίνεται να ποθής τίποτες άλλο· κι' άρσσει σου ίσως ή μονότονη θλίψη, που μένει στο πρόσωπό σου ζωγραφισμένη περσά από τές μικρές χαρές των άλλων ανθρώπων; Μη με διώξης εδωθεις, ώ 'Αβουφείδη, αλλά όδήγησέ με στής αλήθειας τή στράτα· κι' αν ίσως ή αλήθεια άφτη όδηγεί στο σκοτάδι, ώ 'Αβουφείδη, ποθώ να γνωρίσω τό σκοτάδι· τούτο και ν' άγωνιστώ, καθώς εσύ, για ν' αναβλέψω στ' άφεγγα βάρη, αποχτώντας μάτια άλλα, που βέβαια εσύ, ώ 'Υπεράνθρωπε, θά νάχης κι' όλης άπογνίση. Εγώ, 'Αβουφείδη, λογιώμαι τώρα 'Αβελαβελήμ, κι' άς κράζει με ό κόσμος με όνομα άλλο· εστάθηκα πάντα, ώ δυνατέ, πιστός σου φίλος, και βέβαια πρέπει να θυμάσαι μέγχι σήμερα ακόμα τές όμιλίες μας στο πατρικό σου σεράγιο, τές φιλικές περιόδεις μας στη χώρα που έκατοικούσες, και που κράζεται Μαργαριτάρι· τ' άμμου· πρέπει να θυμάσαι που νύχτες και μέρες, σε γλέντια και σε μάχες, έμέναμε πάντα μαζί, κ' έπροτιμούσες, προφήτη, έμένα περσά άπ' όλους τους άλλους συντρόφους.

— 'Αβελαβελήμ, σε θυμούμαι· θυμούμαι πώς ήμουνα τότες άνθρωπος σάν όλους τους άλλους άλλά τώρα ή καρδιά μου μένει κλειστή για κάθε ανθρώπινη αγάπη. Έπαθα τόσα, ώ ξένε, εκάηκε τόσο ή θλιμμένη μου καρδιά, που δέ μένει πλιά μέσα μου τόπος παρά για τή θλίψη, και όποια χορδή κι' αν λαχέψη στου αισθηματός τους κόσμους, ώ βέβαια, 'Αβελ, μου προξενεί πόνους μεγάλους γιατί ξανασταίνει πεθαμένες ιστορίες και πεθαμένες αγάπες, που έκλαψαν τόσο τα μάτια μου τούτα. Μένε μαζί μου αν θέλεις. Η κακομοιραμένη ζωή μου είνε λιγόμερη πλειά. Μ' έφαγε, μ' έφαγε ή μεγάλη πίκρα, ώ 'Αβελ.

— Τί άκούω, ώ 'Αβουφείδη. Σ' ενόμιζα βέβαια ευτυχέστερον από τόν κόσμον όλο· και παγόνεις και σύ με τα λόγια σου, πούνε πριχάδα γιομάτα, στην καρδιά μου τó αίμα μου. Είνε λοιπόν αλήθεια που ή ζωή είνε ό μεγαλώτατος πόνος, και μόνος ό θάνατος, ό ανήμερος θάνατος είνε για τους ανθρώπους ποθητός;

— Ναί, ώ 'Αβελ, θέλεις μάθει από τα ίδια χειλία του ερημίτη τó βίο του ολάκερο· θέλεις ιδή την ιστορία του πάθους μιανής συντριμμένης καρδιάς, που ύπόφερε τόσο, που εκλαψε τόσο, ώστε δέν έχει πλιά τή δύναμη να σαλέψη. 'Ω 'Αβελ, περνούν τα χρόνια φέρνοντας πάντα δυστυχίες κενούργιες, κι' άσπλαχνος ό θάνατος

δέν ήθελιξε να έλεήση, ουδέ ν' άφανίση την άθλια μου ψυχή.

— 'Αβουφείδη, στον κόσμον εγνωρίσα παρθένα μία, που σ' άγαπούσε με τή δύναμην όλης τής ψυχής της, και που άπελπισμένη θά έχάθη βέβαια σ' άγνωστους τόπους, άρου δέν κατοικεί εδώ μαζί σου· μήν κλαίς, ώ 'Αβουφείδη, τήν τρυφερή της αγάπη, που τόσον άκαιρα όδήγησέ την στο θάνατο;

— Κλαίω βέβαια κ' εκείνην ώ 'Αβελ. Μά άκουσέ με και λυπήσου τήν ερημην ζωή μου. Έφταίξω βέβαια, γιατί σάν άσκητης έπρεπε να ζήσω για πάντα, κ' ή καρδιά μου πετρομένη άπ' τή βαθεία συλλογή, δέν έπρεπε να χαρακόνεται εύκολα από ανθρώπινο σμιλάρι.

Ός τόσον ή νύχτα έπρεπε από τόν ουρανό, μεγάλη, σιωπηλή, βαθεία, κ' εφανιότου ή φύση βυθισμένη σε κατάνυξη μεγάλη, σά νάθελε ν' άποκραστή ύψηλότατην 'Αγγέλων προσειχή· και τότες ό 'Αβουφείδης ρίγνοντας πρώτα τα μάτια προς τόν ουρανό, που έβαρουσκονίαζεν όλονένα, άνοιξε πάλι τ' άγιο του στόμα, και με πίκρα μεγάλην εδηγήθη στο σύντροφό του τήν ιστορίαν όλη τής ζωής του, από τήν ήμέραν που άφηκε τόν κόσμο, ως τήν ήμέραν όπου έμαύρισεν ό ήλιος τής τρανής ευτυχίας του. 'Εδηγήθη του με συγκίνηση μεγάλη τους πόθους τής νέας του ύπαρξης, όταν γλυκές έλπιδες φεγγολούσαν στον ξάστερον ουρανό του έρχόμενου καιρού, εδηγήθη του πώς μισώντας τόν κόσμο και τές μικρές άρετές, είχαν ύπερφρανα παραιτήση όλα και τήν αγνή και μεγάλη του αγάπη, πούταν σάν ή πασάλη των αισθημάτων του, και πώς είχε λάθει τήν άπόφαση να γένη άσκητης, ενώ τίποτε δέν του άπόλειπε για ν' άκλουθήση στον κόσμο τó δοξασμένο και ζηλευτό στάδιό του· εδηγήθη του, λέγω, τές άγριες ώρες του άσκητικού του βίου, τους τρόμους πούχαν παχώσει τήν καρδιά του, τές ύπεράνθρωπες έκταρες που στους ύπνους εγιόμιζαν τον πίκρα κι' ύψηλή συγκίνηση· και τού άνάδειξε στο ύστερο, τήν τελειαν ιστορία τής άκρας ευχαριστήσής του, όταν έπλημμύρισε ή ερημιά του έρωτα, όταν όλες οι πέτρες εκείνες, όλα τα κλαριά κι' όλα τα φύλλα που έβλάσταιναν στο βουνό του, άγερίζονταν μ' άκράτον άγέρα ευτυχίας· και πώς ή μεγάλη, ή άπαράβλητη ευτυχία του εσηκώθη σ' ύψηλότατο σημείο, όταν ή θεία γυναίκα που τόσο θεϊκά είχε λατρέψη, εγέννησε τόν πολυαγαπημένον πολύκλαυτο Σκενδέρ.

Κι' άκλούθησε ύστερα με δάκρυα πολλά.

«Ήτουν ώμορφος τόσο ό γλυκός μου Σκενδέρ, κι' άζαινε τόσο χαριτωμένα, κ' εγιόμιζε μας τόση χαρά, και τόν αγαπούσαμε οι δύστυχοί τόσο, που ούτε στιγμή πριν ή άχτίδα του προφητικού φωτός φωτίση τήν ψυχήν μου, δέν εδυνόμασε να υποψιάσουμε τέτοιο σκληρό τέλος. 'Ω 'Αβελαβελήμ πόσο ύπόφερε ή καρδιά μου. 'Ω πώς τα χέρια τούτα έμπόρεσαν πώς να σκάσουν λάκκο στη σκληρή τούτη γής, πώς τα χέρια τούτα έμπόρεσαν να θάψουν τó λατρευτό κείνο κορμί, πώς να ριζούν χάμα άπάνου στο χαρούμενο εκείνο πρόσωπο, στα λατρευτά χειλία, πούχαν τόσες και τόσες φορές μ' αγάπη φιλήσει τα χειλία τούτα, γιμιζοντας χαρά κι' αναγάλλιαση τήν άθλια μου ζήση. Και γιατί, γιατί, ό θάνατος ώ 'Αβελ, να μη σπλαχνιστή τήν πατρική μου καρδιά, γιατί να μαχιρώση με τόσο φαρμακωμένα, και να μη θανατώση πορεφτός τήν άθλια μου ζήση· ή άλλοι ακόμα, γιατί να μη μ' άφανίση πρώτον για να μην έβλεπα τή δεινήν αγωνία, που έσφαξέ μου τήν καρδιά, για να μην έβλεπα τή λαχτάρα και τους πόνους του γλυκού μου παιδιού που έπνιγότου, έπνιγότου, ώ 'Αβελ, ζήτάντας μου τού άτυχού βόηθειο· και μ' άπέθανεν έτσι στην άγκυλιά μου, και που τó φιλούσα, τó γλυκό μου, τ' ώμορφο, τó καλό μου παιδί, κι' από τότες έμαράθη ή έρμη μου τούτη καρδιά, κι' από τότες τα δάκρυα δέν άπόλειψαν από τα θλιμμένα μου μάτια. Παρεχτός από τó μεγάλο πόνο, που ή καρδιά μου ύπόφερε με τó χαμό του Σκενδέρ μου, χαθήκαν με μίας και τα όνειράτά μου όλα, κ' οι έλπιδες μου όλες. Έλεγα, θέ μου, πώς ή γενεά μου μίαν ήμέρα ήθελε κυριέψη τόν κόσμο, έλεγα βέβαια, πώς τó βουνό τούτο ήθελε φέξη σάν άλλος ήλιος στις καρδιές όλων ανθρώπων, γιατί 'δω πάνω ξαναγεννιότου δην ή ανθρωπότη, κ' έβλάσταινε νέα άνώτερη γενεά, πούθελε στήση στη γής καινούριες αλήθειες. 'Ω 'Αβελ, να τó 'χες γνωρίση, να τó 'χες ιδή. Ήτουν όμοιο με τρυφερό άγγελούδι, χαρούμενο, ζωηρό, ωραίο· κ' ετριόντιζε με τής άνοιξης τα χρώματα, με τού Μαγιού τές γλυκάδες, ώ 'Αβελ, και πεθαμένο ναί, ήτουν ώμορφο, ώμορφο πολύ τó άτυχο, και πώς ακόμα σήμερα με πνίγει ή άπελπισιά, σά συλλογιώμαι, πώς κατέχει το, πώς τó κατάρφαι ή άδικη γής».

Κι' άκλούθησε λουχτουκλώντας·

— «'Ω νάβλεπες τότες τήν κλάρα, νάβλεπες τήν άπαρηγόρητην άπελπισιά τής αγνής ρωταριάζ μου· πώς οι άντλογήτοι φριχτά φριχτά

άποκρανόνταν, στής άτυχής τές άγριες φωνές, νάβλεπες, ώ 'Αβελ, τ' άπελπισμένα φιλιά που δώσαμε κ' οι δύο μας στ' άψυχο κορμί τού ποθητού μας υγιού, ώ 'Αβελ, ποιά δύναμη εχρειάστη μου για να τó δρέξω άπ' τήν άγκυλιά τής μητρός του, δέν μπορώ να θυμούμαι χωρίς να με τζακίζουν τα δάκρυα, τήν άγριαν εκείνην σκηνή. Έκλαίγαν κ' οι πέτρες έτότες. Γλυκά, γλυκά τ' άπόθωσα μέσα στο μικρόν τάφο κ' εκείνη τότες έπεσε με τó πρόσωπο μέσα στο λάκκο, θέλοντας να τó τραθήξη όζω, θέλοντας να τó ξαναζεστάνη με τα θερμά φιλιά της, να πεθάνη μαζί μ' εκείνο. Κ' εγώ, λυπημένος καθώς ήμου, να κλαίω, να φωνάζω άπαρηγόρητα κ' εγώ, και γέροντας πίσω τó κεφάλι για να μη βλέπω, να ρίχνω γής με τές χούφτες άπάνου στο γλυκό μου, στ' αλησμόνητο παιδί».

Έδώ εσιώπησε ό 'Αβουφείδης, γιατί τα δάκρυα τόν είχαν πνίξει· κ' επαλάμισε τα μάτια του, κ' έτρεμεν όλος από μεγάλη συγκίνηση. Μά κι' ό ξένος έβάρη να κλαίη, κ' έμειναν έτσι άφτου κ' οι δύο ώραν πολλή, συλλογιόμενοι τήν άγρια και φριχτότατη κι' ανήκουστη σκηνή, πούχε παχώση τήν καρδιά τού δύστυχου πατέρα.

Ήτουν τώρα παράωρα πολύ, και στη νεκρική τής νυχτός ήσυχία, δέν άκούουτον παρά ό λουχτουκισμός του προφήτη και ό μακρυνός βόγγος του πελάγου κι' ό κρότος των δακρύων που έπερταν στη γής.

Ό 'Αβελαβελήμ δέν έτολουόσε να βγάλη άγνα· έβαστούσε και τήν πνοή του, κρουροθωρώντας κάπου κάπου τόν πονεμένον ερημίτη, κ' έχοντας στο νού του τα μεγάλα μαρτύρια. Μά ξάφνωσ ό 'Αβουφείδης εσήκωσε τó θλιμμένο κεφάλι, και με βλέμμα ξαγροικωμένο, άγκυλά και τα μάτια του ήταν ακόμα όγρα πολύ; εϊπε·

— Γιατί, δείγνομαι σου τόσο δειλός, ώ 'Αβελ. Εγώ άποφάσισα να χωνεύω στη μοναξιά μου μοναχός τές μεγάλες μου πίκρες. Μά ξεχειλάει, ώ 'Αβελ, στην καρδιά μου ό πόνος. Άς είχα πεθάνη πριν να σε ξαγαντήσω, για ναχε μείνη βουδή σάν τή πέτρα ή πολύπαθη ψυχή μου. Έμπα τώρα στο καλύβι, ξένε, και πλάγισα και κοιμήσου, θελω να μείνω μοναχός όλη νύχτα, κι' αύριο πάλι θελω σου μιλήση, γιατί ή μόρα θελει να φανερωθούν τα πάθη όλα τού ερημίτη.

Και άπελογήθη ό 'Αβελαβελήμ·

— Πόσο σ' εθαύμασα, ώ 'Αβουφείδη, όταν

ἤμουν στὸν κόσμῳ· καὶ σήμερα πάλιν ἐδίπλωσεν ὁ θαυμασμός μου, ἀκούοντας πῶς ὀλομόναχος ἔζησες χρόνια σὲ τοῦτο τὸ βουνό, συντροφιασμένος μόνον ἀπὸ τῆ βαθύτατῆ σου λύπη. Κ' ἐχάρη πολὺ ἡ ψυχῆ μου, ὅταν ἐμίλησές μου γιὰ τὴν ἀγνή σου ἀγάπη, καὶ τὴ μεγάλη σου εὐτυχία, καὶ κλαίγω καὶ πολὺκλαίγω μ' ἐσένα, ὦ Προφήτη, τὲς μοναχικές δυστυχίες ποῦ ἐπλάκωσαν τὴν ἀντρεία σου ψυχῆ, καὶ πονεῖ ἡ καρδιά μου βλέποντάς σε ἀνάξια δύστυχον. Μὴ μετακινῶνεις, ὦ Ἀβουφῆδη, ἂν ἐμπρὸς μου ἐγυμνώθης τὸν ἀσταλένιο θώρακα· δὲν καταφρονῶ ὄχι τὰ δάκρυα ποῦ χύνεις· ὦ Ἀβουφῆδη εἶσαι ἄνθρωπος, ἀγκαλιὰ κ' ὑπεράνθρωπος· καὶ ποῖς στὴν πλάσθη ἤθελε εἶνε τόσο δυνατός, γιὰ νὰ ὑποφέρη καθὼς ἐστὶ τ' ἀβάσταχτα τοῦτα μαρτύρια, γιὰ νὰ μὴ γυρέψῃ παρηγοριά ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἀλλὰ νὰ κατοικῆ μὲ τὴν συντροφία τοῦ μεγάλου του πόνου, πάντα μοναχός, καὶ ποῖς θεὸ νάτουν τόσο γενναίος γιὰ νὰ μὴ δῶσῃ γλιγῶρο τέλος στὴν ἄθλια του ζῆση;

Λέγε ἀκόμα, Ὑπεράνθρωπε καὶ ἀγαπημένε ἦρακα, λέγε τὸν πόνο σου ὅλο· εἶσαι Θεὸς ἀπάνου στῆ γῆς ἐτούτην, νικᾷς ἄρθρα πολυδοξάστε, σὲ τόσες ζακουσμένες μάχες τὸς ἐχτρούς, νικᾷς καὶ δυὸ καὶ τρεῖς φορές στῆ μοναξιά τὴν ἀνθρώπινη ροπή τῆς καρδιάς σου, νικᾷς καὶ τὸν ἐαφτό σου, ὦ μεγάλε Ἀβουφῆδη! Καὶ κλαίγε τώρα, ἐλέφτερα μαζὶ μου, ἔτσι καθὼς κ' ἐγὼ κλαίω· ὦ τὸ παιδί σου, Ἀβουφῆδη, τὸ δύστυχο, πόσο εὐχάριστα θάβλεπα νὰ παίξῃ μπροστά μας, ἐνῶ ἐστὶ θά μου δίδαχνης τῆ μεγάλη σοφία, καὶ θὰ μ' ὠδηγοῦσες στὸ δρόμο τῆς ἀνθρώπινης εὐτυχίας. Σ' ἐθαύμασα πάντα· καὶ σ' ἀγαπῶ καὶ σὲ λατρεύω τώρα, προφήτη· νοιώθω τὴν ἀνθρώπινη καρδιά σου, καὶ τὴν αἰματωμένη πληγὴ ποῦ κατατρώγει τὰ σπλάχνα σου· νοιώθω τὸ μεγάλο σου πόνο, ὦ Προφήτη. Μὴν ἀγριεύης δυνατέ· ὑπάκουος στὸ λόγο σου, σ' ἀφίνω τώρα μοναχόν· Ἀβουφῆδη, ἔσαι σὺν τὰ βαρεῖα σου λόγια βαθεῖα τὴν καρδιά μου, καὶ ἀπελπίζομαι, γενναίε, γιὰ κατὰ χάριτα βλέπω πῶς πουμενὰ δὲν ὑπάρχει εὐτυχία. Σὲ χαιρετῶ προφήτη.

Κι' ὁ Ἀβουφῆδης λουχτοκικιώντας καὶ μὲ ταπεινὴ φωνήν, εἶπε: Ὡς εἶχα πεθάνῃ πρὶν γνωρίσω τὴ μεγάλη μου εὐτυχία.

Ἀναχώρησεν ὁ ξένος, καὶ τότες ὁ δύστυχος ἔμεινε πάλιν ὀλομόναχος. Ἡ νύχτα ἐτύλιγε τὴ φύση μὲ τὸ μαῦρο σάβανό της, κ' ἡ σιωπὴ κι' ὁ ὕπνος ἐβασίλευαν. Μὰ ὁ ἀναχωρητὴς βαθεῖα

ταραγμένος ἀναδάκρυνε πάντα, καὶ δὲν ἐζήτουσεν ἀνάπαψη· ἐρώτα μόνον τὸν ἐαφτό του γιὰτὶ νάχεν ἀνοίξῃ στὸν ξένο τὰ μυστικὰ τῆς καρδιάς του, καὶ ποῖα μυστικὰ δύναμη εἶχε τὸν τότες ἀναγκάσῃ νὰ μιλήσῃ. Μὰ ἐπειδὴ ἡ λύπη του εἶχε σταθῆ ἀβάσταχτη, κ' εἶχε ξεχειλήσῃ αἰσθανότουν τώρα κάποια παρηγοριά, συλλογιόμενος τὴν συγκίνηση τοῦ Ἀβελαβελήμ, ποῦ ἐμπνευσμένος βεβαία τόσα λαμπρὰ λόγια εἶχε προφέρει, καὶ μαζὶ του εἶχε θρηνησῆ τὲς ἀβάσταχτες δυστυχίες ποῦ τοῦχεν κατασυντρίψῃ τὴν ἄθλια ζωὴ. Κ' ἐστοχαζότου ἀκοπα μοναχός τώρα τοὺς μεγάλους του πόνους ποῦχεν σβύση κάθε ἐλπίδα, καὶ ποῦχεν ἀφανίσει κάθε ἀγάπη, καὶ ἐθαύμαζεν ὁ ἴδιος τὴν θεῖαν ὑπομονὴν του, καὶ τὴν ὑπεράνθρωπη μπόρεση τῆς ψυχῆς του, ποῦ ἐδυνήθη σιωπηλὰ καὶ γενναίᾳ, τόσα νὰ ὑποφέρῃ. Κι' ἄφινε τώρα τὴν προφητικὴ του φαντασία νὰ πετᾷ ἐλέφτερα πρὸς τοὺς ἄγνωρους τοῦ μέλλοντος ὀρίζοντες, καὶ βλέποντας σιμοτερόν τῆς ζωῆς του τὸ τέλος, ἀναγῆλλιαζε κ' εὐφρανότου, στοχαζόμενος τῆς ἀνυπαρξίας τὴν ἀνιστόρητη γλυκάδα. Δὲν ἐροβούτου πλὴν νὰ βλέπῃ ἐμπρός· γιὰτὶ πίκρα ἄλλη καμμία δὲν ὑπῆρχε, ὡιμέ, ὁ δύστυχος προφήτης καὶ τὲς μεγαλώτατες τὲς εἶχε δοκιμάσῃ.

Καὶ ἡ Ζωὴ ἐμίλησε τότες πρὸς τὸν προφήτη, λέγοντας.

Μ' ἀγαπᾷς, ὦ Ἀβουφῆδη, καὶ μ' ἀγαπᾷς πολὺ, ἐπειδὴ μὲ μισᾷς πολὺ. Ἦθελές με κ' ἐπιθυμοῦσες με γλυκάδες καὶ χάρες γιομάτην, δὲν εἶμαι ἐγὼ ποῦ δὲ σ' ἀρέσω, ἢ ὑπαρξὴ σου θλιμμένη καὶ πονεμένη ἐκείνη δὲ σ' εὐχαριστᾷ. Κοίτα, κοίτα, ὦ Προφήτη, τὸ γλωμὸ τοῦ θανάτου πρόσωπο πῶς παγώνει, πῶς εἶνε φοβερό· καὶ σὺ ὁ ἴδιος, μὰ τὴν ἀλήθεια, πρέπει νὰ τὸ φοβῆσαι. Ἀλλὰ εἶσαι δυνατός ὦ Ἀβουφῆδη, καὶ καταπειθείς τὸν ἐαφτό σου, καὶ συνήθεισες τὸν ἐαφτό σου στὴ δεινὴν ἐκείνην εἰδή, ὅμως μ' ἀγαπᾷς σοῦ λέω, κὶ ὅσο περισσότερο μ' ἐχτρεύεσαι, τόσο μεγαλῆτερη εἶν' ἡ ἀγάπη σου γιὰ μένα.

Κι' ἀποκρίθη ὁ Ἀβουφῆδης.

Δὲ λές τὴν ἀλήθεια. Διπλὰ σὲ μισῶ γιὰτὶ ἐστάθηκα δύστυχος. Ἀλλὰ ποτέ, ποτέ ἀπὸ καρδιάς δὲ σ' ἀγάπησα, καὶ ποτέ εὐχαρίστησῃ δὲν εἶπισα ἀπὸ σένα, καὶ σήμερα, ὡς καθὼς πάντα, δὲν ποθῶ καθόλου τὲς ἐφημέρες εὐτυχίες ποῦ δύνασαι νὰ προβοῶς, δὲν ἀξίζει ὁ κόσμος, ὦ Ζωή, νὰ σὲ ζῆση κανεὶς, καὶ γιομάτη χαρὲς ἂν ἦσουν. Ἐσυντρόφιάξέ με πάντα λύπη γιὰτὶ εἶχα γεννηθῆ, κι' ἀναθεματίζω πάντα τῆς γέννησής μου τὴν ὥρα, καὶ δὲν ἐπόθησα παρὰ τοῦ θανάτου

τὴν ἀτελείωτην ἀνυπαρξία. Ἔτσι, ναί ἔτσι, σ' ἐμίσησα, ὦ Ζωή. Εἶνε ἀλήθεια ποῦ ῥιζοβόλησες βαθεῖα μέσα στὸ εἶναι μου, καὶ ποῦ μεγάλο θεῖνὸ αἰσθανθῶ πόνον ὅταν ὁ γλυκοπρόσωπος Θεῖος ἀνυπαρξὴς νὰ σὲ ξεροβόλῃσῃ μὰ τὴν ἀλήθεια, σοῦ λέγω, δὲν εἶσαι παρὰ σαπούρα ποῦ πρέπει κανεὶς ν' ἀφανίσῃ, εἶσαι πληγὴ πολὺ ὀδυνηρὴ, καὶ κανεὶς βέβαια ἀπ' ὅσους ἔχουν τὸ νοῦ τους δὲν ἔμπορεῖ νὰ λυπάται τὸ χαμό σου, εἶσαι βαρύτατο κ' ἀβάσταχτο γιομάρι ποῦ μὲ χαρὰ θὰ ρίζω μακρὰ μου, ὅταν ἀκούσω τὸ γλυκὸτατο κραζίμο τοῦ μεγάλου Ἐλεφτερωτῆ. Ἀπλώνεις ἐμπρὸς στὰ μάτια μου τὸ σκοτεινὸ τοῦ εἶναι μαγνάδι, ἀλλὰ διακραίνω παρκεῖ τῆς ἀνυπαρξίας τὴν ἄκραντην ἠδονή, καὶ τὸ μηδὲν ὀποῦθες ἐρχομαι, καὶ θὰ προτιμοῦσα, ὦ Ζωή, νὰ μὴν εἶχα καθόλου φανιστῆ στὴν ἄθλια σκηνὴ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ νάχα πάντα σταθῆ στὴν ποθητὴ κι' ἄπειρη κείνη θάλασσα, ὅπου θέλεις μὲ πόνους μὲ καταστρέψῃ, ἀπὸ ἐδοκίμασα τὲς σκληρότατες πίκρες, κ' ἐθρήνησα γιὰ τόσους χρόνους ἀδικίως.

Ἀλλὰ κατὰ κόπος καθὼς ἦτον ἐρίχθη κατὰ γῆς, κ' ἀκουμπῶντας τὸ κεφάλι σὲ μία πέτρα, ὁ προφήτης παραδόθη στὸν ὕπνο. Κ' ἐκεῖ ποῦ ἐκοιμοῦτον ἕνας ὄφης ἐβγήκεν ἀπὸ τὴν τρύπα του καὶ σερνάμενος μὲ τὸ κεφάλι ψηλὰ ἐζύγωσε τὸν ἀναχωρητὴ καὶ σκύφτοντας ἐρίλησέ τον στὰ χέρια καὶ στὸ στόμα.

Κι' ὠνειρευότου τότες ὁ Ἀβουφῆδης πῶς καθαλάρης ἀπάνου σ' ἕναν ἄσπρον Πήγασον ἔπετοῦσε πηλαλῶντας στῆς οὐράνιας δόξας τὸ ἄυλο γιοφύρι, πρὸς τὸν Οὐρανὸ τοῦ Ὁρομάζῃ. Καὶ περνώντας μὲ βίασῃ ἀπόπερα ἀπὸ τὸν γαλῆζιο θύλο, εὐρισκότου ὀλοζώντανος κ' ἀρματωμένος καθὼς ὅταν πολεμοῦσε, ζάγναντα στὸ μεγάλο Θεό, ποῦ ἔθρονους στῆ μέση τοῦρανοῦ, καθυόμενος σὲ ψηλὸν ὀλόφωτο θρόνο, κ' ἔχοντας σιμὰ τὸν παλαιὸ Ζωρόαστρο, καὶ γύρου του τὰ πνεύματα ὅλα του φωτός. Κ' ἐπιλαοῦσε τὸ ἀφύσικο ἄτι μέσα στὲς χώρες τοῦ Παραδείσου, κ' εὐφρανότου ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀβουφῆδη, καθὼς ἐπροχωροῦσε γιὰ νὰ σταματήσῃ σιμὰ στὰ πόδια τοῦ Παντοκράτορα.

Κ' ὅταν ὁ προφήτης ἐπέζεψε κ' ἐπροσκύνησε μὲ κατάνυξην, ὁ Πλάστης ἀνοίγοντας τὸ θεῖο στόμα ἐμίλησε του λέγοντας.

«Ἀνεβῆ ὡς ἐδῶ, ὦ Ἀβουφῆδη, ἡ μεγάλη τῆς ζωῆς σου θυσία. Ἐστάθη μεγάλη γιὰ τὴ στενόχωρη γῆς ἡ ζωὴ σου. Ἐδῶ ἐσήμερα κληρονομᾷς τοὺς κόσμους τῶν ἡρώων — ὅπου τρέχει τὸ ἀθάνατο νερό.»

Κι' ὁ Ζωρόαστρος φιλώντας τον στὸ στόμα, εἶπε.

«Δυνατέ, ἐπολέμησες γενναίᾳ μὲ τὴ σάρκα καὶ μὲ τὸ πνεῦμα. Ἄς ἦταν ὡσάν ἐσὲ οἱ ἀνθρώποι ὅλοι, θεὰ ἐμοῖαξέ βεβαία ἡ γῆς στὸν παραδεισο τοῦτον. Δυνατέ, ὑπόφερες γενναίᾳ, θλίψεις ὑπεράνθρωπες κ' ἀνήκουστες δυστυχίες, χάρου τώρα μ' ἐμᾶς στὸν κόσμον τοῦτον τῶν ἡρώων, ὅπου τρέχει τὸ ἀθάνατο νερό.

«Τὸ στόμα σου, ὦ Ἀβουφῆδη ἀθάνατε, ἐστάθηκε ἀσφίτη πηγὴ ἀπὸ μεγάλα κ' ἀθάνατα λόγια, καὶ τὰ χέρια σου, γενναίε, ἐπράξαν ἀθάνατα καρώματα, κ' ἡ μεγάλη σου ψυχὴ βαμμένη στὴν ἄγρια φωτιά τῆς ἀτυχίας, ἔφρασε τὴ μεγάλη τελειότητῆς ὑπεράνθρωπης φύσης, χάρου μ' ἐμᾶς, ὦ Ἀβουφῆδη, στὸν κόσμον τοῦτον τῶν ἡρώων, ὅπου τρέχει τὸ ἀθάνατο νερό.

«Ἐδῶ τώρα παύουν οἱ θρήνοι, προφήτη, καὶ περιμένουν σε τοῦ Παραδείσου οἱ ἀτελείωτες χάρες, καὶ ξαναβρίσκεις ἐδῶ τὲς μεγάλες ἀγάπες ποῦ ἔκλαψες τόσο σὰν ἦσουν στῆ γῆς. Ἀβουφῆδη, ἡ μεγάλη θυσία τῆς ζωῆς σου ἀνεβάζει σε τώρα ψηλότατα, πολὺ πικρὰν ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπον κόσμῳ, χάρου μὲ μᾶς ἀθάνατε στὸν κόσμον τοῦτον τῶν ἡρώων, ὅπου τρέχει τὸ ἀθάνατο νερό».

Μὰ ὅταν ὁ Ἀβουφῆδης ἐξύπνησε, ἐπικροχαινοῦσε, καὶ εἶπε. — Πόσες φορές ἐχάιδεψές με μὲ τ' ἄυλὰ σου φτερούγια, Ὄνειρε, πλάνε· πόσες φορές ἐταξέες μου τὲς ἀπερίγραφτες γλυκάδες ἀνθρώπινου παραδείσου· πόσες φορές ἀνάστησες στὴν ψυχῆ μου ψεύτραν ἐλπίδα· καὶ μ' ἀπάτησες πάντα, ὦ ἀνάπτυη κ' ἀνήμερη θεότη. Ὄιμέ, τὰ ποῦχῃ χάσει, δὲν ξαναποχτιώνται· καὶ προσμένω τώρα μὲ πόθο τὸ θάνατο μόνο, κ' ἀγναντίζω ἀνάμεσα στοὺς θρόνους μου, σὰν ἀσφαλτῆ σωτηρία, τὴ μεγάλη θάλασσα ποῦ δὲν ἔχει γιὰλοῦς, τὸ μεγάλο ὠκεανὸ τῆς ἀνυπαρξίας. Ναί, βεβαίᾳ, ἂν γνωρίσουν οἱ ἄνθρωποι τὴ σκληρὴν ἱστορίαν τῆς ζωῆς μου, γιὰτὶ εἶνε μικροὶ πολὺ, θὰ θαυμάσουν τὴ δύναμη, τὴν τόλμην, τὴ δυστυχία τοῦ Ἀβουφῆδη. Μὰ κ' ὁ προφήτης ἦτον ἄνθρωπος· κ' ἐχρεῖσθη σὰν ἄνθρωπος νὰ πράξῃ· εἶχε καρδιά κ' ἀγάπησε, καὶ καταβάλλει τον τώρα ἀβάσταχτην πίκρα, ὡιμέ, ἐγὼ ὁ δυνατός περὰ ἀπ' ὅλους πρέπει νὰ ὑποφέρω. Καὶ δὲ δίνω πίστη καμμίαν στὰ πλάνη σου λόγια, οὐδὲ ποθῶ τὸ μαγεμένον παραδεισο, ποῦ τόσες φορές ἐφανερώσεές μου, ἀνυπόμια μόνο προσμένω τὸν ἀχνότατο καὶ γλυκὸν ἐλεφτερωτῆ, ποῦ ἀφανίζοντάς με θεὰ σβύση τὴ μεγάλη πίκρα τῆς ψυχῆς μου.

Και τούτα λέγοντας ὁ Ἀβουφέδης, ἔκλεισε πάλι τὰ θλιμμένα του μάτια καὶ μισαποκοιμήθη, ἔχοντας ἄκοπα στὸ νοῦ τὸ γλυκὸ του Σκενδέρ, καὶ τὴ θεία ῥωταχρὰ του, ποῦ τοῦ ἐφρανίζονταν σὰν ἄντρα καὶ φοβερὰ φαντάσματα.

II

Πολὺ δὲν ἐκοιμήθη γιατί ἐξύπνησε πάλι μετὰ τὸ ξημέρωμα ὅταν μόλις τὰ πουλιὰ ἐκελαδοῦσαν τὴν πρώτη μελωδία. Μόλις τότες ἐξαπτόνετο τοῦρανοῦ ὁ θεόχτιστος θόλος, καὶ ἄνοιγε λίγο λίγο τῶν βουνῶν τὸ βαθύτατο χρώμα. Καὶ ὁ Ἀβουφέδης θέλοντας νὰ μείνῃ μοναχὸς ὅλη μέρα ἀποφάσισε ν' ἀνέβῃ σὲ μίαν ὑψηλὴ κορυφή, γιὰ νὰ τηρᾶξῃ ἐκεῖθες γιὰ ὑστερὰ ἴσως φορὰ τῆς πλάσης τὰ μεγαλώτατα θάματα, καὶ στὴν ἡσυχία νὰ ξεραθυμῆσῃ τὴν πίκρα του. Κ' ἐπαρτήρησε πάλι τὸ μεγάλο ὄφθαλμὸ τοῦρανοῦ, ν' ἀναφαίνεται μοναχικὸς καὶ ὠραῖος στὸν ξάστερον ὀρίζοντα ποῦ μόνον τὰ βουνὰ ἐθολῶσαν, καὶ στὲς ἄγρονες ἐκεῖνες πέτρες εἶδε—ἀγκυλὰ καὶ δὲν ἄκουσε τίποτες γιατί ἐκεῖ πάνω ἐφαινότουσαν σβυσμένοι κάθε ζωῆς πνοή—εἶδε τὴν θεῖαν ἀνάστασι τῆς φύσης, τὸ τρεμουλιὸ νέας εὐτυχίας ποῦ ὁ ἀνίκητος οὐράνιος ἐρωτάρης ἐπερίχυνε σ' ὅλα τὰ πλάσματα του. Μὰ ρίχνοντας ἀνάβλεμμα μέσα στὴν ψυχὴ του, ἐπρογνώριζε τὸ τέλος τῆς μεγάλης τραγωδίας, καὶ ἀγανάττιζε τὸ σιμά, πολὺ σιμά του, καὶ ἐνικούσε τοὺς πόνους του ἢ ἐλπίδα γλιόρου τέλους, ποῦ ἀπὸ καιροῦς τώρα εἶχε μετὰ πόθο καλέσει. Ἐκεῖ στὸ ψιλότατο κείνο βουνό, ὅπου οὐδὲ ἀέτος κανένας δὲν ἐπαρραπλιότου, ἐσκέφθη μετὰ βάλος, πῶς νὰ μιλήσῃ στὸν Ἀβελαβελήμ, γιὰ νὰ τοῦ προβάλλῃ τὰ πράμματα, ὡς καθὼς εἶχαν ἀκολουθήσῃ, γιατί τώρα ποῦ ἡ ψυχὴ του ἐπορευότουσαν πρὸς τὸ θάνατο ἐπιθυμοῦσε ν' ἀφίση στὸν κόσμον θύμηση τῆς ἀπελπισμένης ζωῆς του.

Μὰ τὰ περιστατικὰ, ποῦ τοῦχαν συνέβῃ ἀφρόντις τὴ μεγάλη του ψυχὴ εἶχε καταβάλῃ ἢ σκοτοῦρα τῆς θλίψης, εἶχαν ἀνακαταβῆ στὸ νοῦ του χωρὶς τάξιν καμμία, καὶ ἔβλεπε τὰ τώρα ὅλα μαζὶ σὰ νάχην ἀκολουθήσῃ τὸν ἴδιον καιρὸ, γιατί ὅλα μαζὶ ἐπάγονταν τώρα τὴ θλιμμένην καρδιά του, συγχέζοντες τὸ λογισμό του, καὶ κουκλώνοντας μετὰ σκοτεινὸ φᾶδι ἀπελπίσιαις, τὴν ἀνίκητη μπόρσῃ του.

Ὁ Ἀβελαβελήμ ἐξύπνησε ὀλίγο ἀργότερα καὶ ἄφρτος ὁμῶς πρὶν ὁ ἥλιος ἀνατείλῃ, καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως νὰ ἰδῇ τὸν προφήτην, ἀλλὰ μὴ βρισκοντάς τον σιμά του τὸν ἀναζήτησε στὴ στενώχωρην ἐρημίαν. Κ' εἶδεν ὅλους ἐκεῖνους τοὺς

ἄγιους τόπους ποῦ γιὰ τόσους χρόνους εἶχαν ἀκούσῃ τὴ φωνὴν τ' ἀσκητῆ, καὶ εἶχαν θρέψῃ τὴν προφητικὴν μπόρσῃ του, καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια ἐκεῖνα μέρη θῆες ὁ ἀσκητὴς τόσες φορὰς εἶχε θαυμάσῃ τὰ μεγάλα τῆς πλάσης θεάματα, εἶδε καὶ ἐκεῖνος ὀλόφωτην ἀνατολὴν καινούργιας ἡμέρας, ἐκεῖ, λέγω, στὸ ἴδιο ἐκεῖνο βουνό, ποῦ ἄλλες φορὰς ἀγερίζοντο μ' ἀκράτον ἀγέρα εὐτυχίας, καὶ ἀνάδινε σήμερα θανάσιμη θλίψης πνοή. Ἡ καλύβη τοῦ Ἀβουφέδη, ἐφαινότουσαν τελεωτικῶς ἀμελημένη καὶ μετὰ βιάς ἐστεκότουσαν ὀρθή· καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ δέντρα ποῦ ὁ ἀσκητὴς μετὰ τὰ ἴδια του χέρια εἶχε φυτέψῃ ἦσαν τώρα καταξέρα, σὰ νὰ χάνῃ καὶ ἐκεῖνα τζουρουφιστῆ ἀπὸ τὸν καυτερόν ἀγέρα ποῦχε πνέξῃ στὸ ἡσυχὸ ἐκεῖνο βουνό. Ἐνα μόνον κυπαρίσσι φαινότουσαν ζωερὸ καὶ θυμὸ γεμάτο τὸ κυπαρίσσι ποῦ ἴσκιαιε τὸ μικρὸ μνήμα τοῦ μικροῦ Σκενδέρ, σὰ νὰ λάβαινε ζωὴ, ἀπὸ τὸ θλιβερό κορμὶ τοῦ ἄτυχου παιδιοῦ τοῦ ἐρημίτη. Στὸν ἴσκιον τοῦ κυπαρισιοῦ τούτου εὐρισκότουσαν μία ἀνώμαλη πέτρα κουπωμένη μετὰ ὄμορον, καὶ ἀπάνου σὲ τούτη τὴν πέτρα ὁ προφήτης εἶχε χαραξὴν τὸ γλυκότατο ὄνομα τοῦ παιδιοῦ του. Κ' ἐφάνη στὸν Ἀβελαβελήμ πῶς τὰ πουλιὰ τῆς ἐρημίας ἐκεῖνης ἐκελαδοῦσαν ἀλλοιωτικὰ καὶ πονεμένα τραγούδια, ἐφάνη του πῶς ὁ ἥλιος ἐκεῖ σ' ἀφρὸ τὸ βουνό, δὲν ἐλαμπε μετὰ τῆς ἴδιης ὀλόχρυσες ἀχτίδες, ἐφάνη του πῶς τὰ βουνά, ποῦ, μετὰ τῆς χιονισμένης κορφῆς τοὺς ἐψαλιδίζαν τὸν οὐρανὸ, ἰστόριζαν λυπητερότατην ἀρμονίαν· ὅλα 'κεῖ πάνω τοῦ φραγγῆκαν πῶς ἐκλαίγαν τὴ δύστυχον καὶ ἄθλια ζωὴν τοῦ ἐρημίτη. Κ' ἔκλαψε πίσω πάλι τὴν αὐγὴν ἐκείνην ὁ Ἀβελαβελήμ ἀπάνου στὸ μνήμα τοῦ μικροῦ Σκενδέρ, λέγοντας. «Πόσο κρίμα ἦτον νὰ μὴν ἀπλωθῇ ἡ μεγάλη γενεά σου στὸν κόσμον, τὸ παιδί τοῦτο θάχε βέβαια μοιάσει μετὰ σέ, καὶ θάχην ἀκολουθήσῃ τὸ μεγάλο παραδειγμα σου, καὶ στὸν κόσμον θάχην ἀναδειχτῆ μεγάλος, στολισμένος μετὰ τῆς σπάνιαις καὶ ὑπεράνω ἡρώπων ἀρετῆς σου, ὁ Ἀβουφέδης. Πόσο κρίμα ἦτον νὰ μείνῃς ἀκλήρως, ὁ Ἀβουφέδης, νὰ ὑποφέρῃς ἐδῶ στὴν ἐρημίαν τοὺς ὑψηλότατους πόνους ὀλότελης καταστροφῆς, ὁ προφήτης, ἡ δικὴ σου ἡ θλίψις περνὰ κάθε ἄλλου τὴ θλίψιν γιατί πρὶν πάθῃς τὰ ποῦ σήμερα ὑποφέρεις, ἐγνωρίζεις τὰ ὅλα· καὶ ἡ ὑπεράνω ἡρώπων μπόρσῃ τῆς ψυχῆς σου ἐφαρμάκωνε ὅλη σου τὴν εὐτυχία, πρὶν ἀκόμα νεφελώσῃ ὁ φωτεινὸς οὐρανὸς τῆς ἀγγελικῆς ἀγάπης.»

Ἔτσι ἐμίλησεν ὁ ξένος· καὶ ἐπρόσμεναν ἀφρὸν στὸν ἴσκιον τοῦ μεγάλου κυπαρισιοῦ τὴν ἐπιστροφή του προφήτην συλλογιόμενος μετὰ λαχτάρων

τὰ μακρότερα τῆς μεγάλης ἐκεῖνης ψυχῆς, ποῦ ὁ θάνατος μόνον θὰ μπόρσει νὰ ἡσυχάσῃ. Καὶ τέλος πάντων εἶδε τὸν Ἀβουφέδη νὰ κατεβαίνει μετὰ δειλὰ πατήματα καὶ μετὰ κατεβαμένο καὶ λυπημένον βλέφαρο ἀπ' τὰς κορφῆς τῶν βουνῶν του. Ἦτον ἄγνος ὁ προφήτης, καὶ παραγγέλλοντες γέροντας ἀπόδω καὶ ἀποκεῖ τὸ κεφάλι, σὰ νὰ περιμένε τὴν ἡμέραν ἐκείνην κατὰ ἀνεπάντητο. Ὁ Ἀβελαβελήμ ἐπρόσμενε τὸν ἀνίκητος. Κ' ὁ ἀναχωρητὴς χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξι ἤρθε καὶ ἐκάθισεν σιμὰ του κοιτάζοντας πάντα μετὰ πολυδάκρυστο μάτι τῶμηνιασμένον μνήμα τοῦ παιδιοῦ του, καὶ ἀναστενάζοντας βαθειὰ κάθε τόσο. Καὶ σὲ λίγον ὥραν ἀνοίξε πάλι τὸ γλυκὸ του στόμα, λέγοντας. «Ἐχτές, ὁ Ἀβελ, σοῦ διηγήθηκα τὸν ἄγουρο θάνατον τοῦ γλυκοῦ μας παιδιοῦ, καὶ τὴν φριχτὴ σκηνὴν ποῦ μοῦ μέλλοτουσαν νὰ θεωρήσω καὶ νὰ παίξω, τὴ σκηνὴν, ποῦ, μετὰ τὴ θύμωσίν της, παραξέει ἀνυπόφορα τὰ φυλλοκάρδια μου, καὶ ἀντιρρίγγει παγωμένο τὸ αἷμα στὴν καρδιά μου. Ἀλλὰ δὲν ἦτον τούτῃ ἡ μόνη θλίψιν ποῦ εἶχε πληγώσῃ ἐπρεπε βέβαια νὰ τελειώσω τὴν ἀσπλαγχνὴν θυσίαν ποῦ ἡ μοῖρα σκληρὰ μοῦχε γράψῃ. Κατάρωγεν ἡ γῆς τὸ κορμὶ τοῦ γλυκοῦ μας Σκενδέρ, καὶ κάθε μέρα ἀπαρηγόρητοι πάντα τὸ κλαίγαμε, καὶ κάθε μέρα γιὰ ὥρες πολλὰς ἐκαθόμασταν σιμὰ σὲ τοῦτο τὸ μνήμα, καὶ ἐπελυφιλοῦσαμε οἱ δύστυχοι τὴν κρῦα τούτην πέτρα, ραίνοντάς την μετὰ δάκρυα πολλὰ. Ἐκατάρωγεν ἡ γῆς τὸ κορμὶ τοῦ Σκενδέρ μας καὶ τὴν ψυχὴν μας ἡ θλίψιν· ἀντρεϊνόμενον ἐγὼ, ἀλλὰ κείνη ἐσθονότουσαν, αἰσθανόμενον βαθειὰ τὴν στέρησιν ἀπὸ τὰ γλυκὰ χάδια τοῦ ἀμοιροῦ παιδιοῦ της. Ἐσθονότουσαν βλέποντας τὴ δύστυχον ποῦ μὰς εἶχε πληγώσῃ, καὶ ἐθλιβότουσαν περισσὰ ἡ δύστυχον βλέποντας τοὺς ἀτελειωτους θρήνους μου, γενεά σου στὸν κόσμον, τὸ παιδί τοῦτο θάχε βέβαια μοιάσει μετὰ σέ, καὶ θάχην ἀκολουθήσῃ τὸ μεγάλο παραδειγμα σου, καὶ στὸν κόσμον θάχην ἀναδειχτῆ μεγάλος, στολισμένος μετὰ τῆς σπάνιαις καὶ ὑπεράνω ἡρώπων ἀρετῆς σου, ὁ Ἀβουφέδης. Συχνὰ συχνὰ μοῦ ἔλεγε. «Ὁ Ἀβουφέδης, γιατί, γιατί τοῦ χωρισμοῦ μας ὁ πόνος, ποῦ, τόσο σκληρὰ ἐδοκίμασε τὴν καρδιά μου, νὰ μὴ δώσῃ τέλος στὴν ἄτυχῃ μου ζῆσιν, καὶ νὰ προσδιορίσῃ γιὰ τὰ βάσανά μου ἡ μοῖρα, λιγόμενον ἔρωτος εὐτυχία, ποῦ μὰς ἐγκρέμισε ὠμέ, ἀπὸ τοῦ παραδείσου τῆς ὀλόφωτης χάρες, στὴ μαύρην κόλασιν τῆς θλίψης, ποῦ ἡ ψυχὴ μου δὲν δύναται πλεῖα νὰ ὑποφέρῃ, Ἀβουφέδης, κάθε στιγμὴν τοῦ καιροῦ ποῦ περνάει, γύνει μέσα στὴν καρδιά μου σταξίτες λυωμένοι βολεῖμι, κάθε στιγμὴν ποῦ περνάει ξανακάνει καὶ πληθαίνει

τὸ μεγάλο μου πόνον, ὠμέ, ἡ δύστυχον, βλέπω, πῶς καὶ σὺ ἀπελπισμένος δὲν ζητᾶς πλεῖα τὴν εὐτυχία στὸν κόσμον τοῦτο, καὶ βλέπω πῶς ὁ θάνατος μόνον θάσῃ καλὸς νὰ σκεπᾶσῃ τὰ πάθη μας, νὰ κρῦσῃ μετὰ τῆς ἀληθινότητος τὴν οὐράνιαν αὔρα. τὴ θέρμη ποῦ μετὰ λαύρα καμνιοῦ κατακαίει τὴν ἄθλια μας ψυχὴ. Ἀς πεθαινάμε καὶ οἱ δύο ὁ Ἀβουφέδης. Ναί, ναί, ἄς πεθαινάμε. Γιατί τώρα καὶ ἄλλο νὰ ζήσω; Ἐγὼ γιὰ τὴν μεγάλην σου ἀγάπην, καὶ τὸν πατέρα μου ἀνήθηκα, καὶ εὐτυχίσθηκα τόσο ἀπάνου στὸ βουνό τοῦτο, ποῦ πιστεύω πῶς γυναῖκα καμμία δὲ θὰ δοκίμασε τῆς μεγάλης μου εὐχαριστίας. Μ' ἀγαπᾶς ἀκόμα πολὺ, ὁ Ἀβουφέδης· τὸ ξέρω ναί, καὶ τὸ βλέπω· ἀλλὰ γιατί νὰ ζῶ ἀφρὸ ἡ ἀγάπῃ μου δὲν ἡμπορεῖ νὰ εὐχαριστῆ τὴν καρδιά σου ποῦ τίχεται στὴν πόνον τῆς συφορᾶς, τῆς συφορᾶς, ποῦ ἀδικῶς μὰς ἔχει πλῆκῶσῃ;»

Κ' ἀποκρανιόμενον ἐγὼ. «Δὲν ἐτελειώσαν ἐδῶ τὰ δικά μου τὰ πάθη, γυναῖκα, θάναε διπλὰ γιὰ μένα· θὰ θεωρήσουν τὰ μάτια τούτα καὶ ἄλλην καταστροφήν, πρὶν κλειστοῦν γιὰ τὸν ὑστερον ὕπνον τῆς ἀτελειωτῆς ἀνάπαψης.»

Ἐτοῖα λόγια συχνὰ ἐπροφέρωμεν, ὁ Ἀβελ· ἀλλὰ δὲν ὠμιλοῦσαμε ποτὲ πολὺ· ἐμιλοῦσαν, ναί, μετὰ γλώσσα μεγάλη τὰ μάτια μας, καὶ τελεωτικῶς καταλάβαινε ὁ ἕνας τᾶλλου τοὺς κρουφροὺς στοχασμούς. Ὁ καιρὸς γιὰ μὰς εἶχε χάσει τὴ δύναμήν του· ἀντίς νὰ γιατρεύῃ, ἐμεγάλωνε τὸ πάθος καὶ ἐπλήθηνε τὴ λύπην. Ἦτον τόσο πολὺ ἐνωμένη ἡ ζωὴ μας μετὰ τὴν ζωὴν τοῦ Σκενδέρ, τόσο πολὺ ἐξοῦμεν ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον, ποῦ, μόνον καὶ οἱ τρεῖς μαζὶ εἶμασταν εὐτυχιόμενοι· ἀφρὸ ἐλείψεν ἐκεῖνον, ἀπόλειψε μονομίας καὶ κάθε χάρις καὶ ἐσθῶσθη ἀμέσως ὁ πόνος ποῦ ἐκράτει μὰς εἰς τὴν ζωὴν. Κ' ἕνα βράδον, τὴν ὥρα ὅπου γύριζα στὴν κατοικίαν μου, εἶδα μακρότερος ἕνα μεγάλο καπνὸν ποῦ ἀνέβαινε ἀπὸ τὸ βουνό μου, καὶ ὑπόψιασα ἐφρὺς νέα δύστυχία. Ἐπρεξὰ ὀλοταχεῖα κατεβαίνοντας σὰν ἀστρατῆ, καὶ ἐχτύπα μετὰ δύναμιν πολλὴν ἢ καρδιά μου μέσα στὰ στήθια μου καὶ κατακρυσ ἵδρος ἔτρεχε ἀπὸ τὸ στέτωπό μου. Καὶ καθὼς ἐσίμωνα, ὁ Ἀβελ, εἶδα φλόγες καὶ σπιθες πολλὰς νὰ βγαίνον ἀπὸ τὴν κατοικίαν τῆς ρωταχρῆς μου, καὶ νὰ πετιῶνται γλῶσσες φωτεινῆς κόκκιναις καὶ ἀσπρῆς, πρὸς τὸν ἀχνόν οὐρανὸν ποῦ ὀλοένα ἐσκοτινιόναε. Ὡς ἐχτύπα τότες ἡ καρδιά μου, καὶ πῶς ἀνάβλυσαν ποτάμι τὰ δάκρυα ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου, ὅταν, ἔχοντας πλησίον ἀρκετὰ τὰ καλύβια μας, ἄκουσα νὰ κρᾶξῃ τ' ὄνομά μου, ἀπελπισμένη φωνή.

νοῦ, καὶ στὴν δυστυχία ἀπόλαψα τὰ μαρτύρια ποῦ σηκώοντα ψηλά τὸ πνεῦμα. Οἱ μεγάλες θεωρίες, ὦ Ἄβουφεδῆ, ποῦ ἀπεδῶ ψηλάθ' ἀπὸ τὸ βουνὸ τοῦτο, παρόμοιος σ' ἀέτον ἀνάβλεψες, ὦ ἀντίπαλε στὴ δύναμη μὲ λιοντάρια, οἱ μαγευτικὲς νύχτες ἤσυχες κ' ἤρημες ποῦ τὸ πνεῦμα σου ἐπαρκατάλαβε, τὰ τρυφερά ροδοκόκκινα χρώματα στοῦς πράσινοιο οὐρανόιο, κ' ἡ ἀγνή τῆς καρδιάς σου ἀρετὴ, κατάντησαν τὸ κατοικητήριο σου παρόμοιο σὲ κατοικίαν ἀγγέλων, ὦ Ἄβουφεδῆ, στὴ γῆς ἀναθάρσες, μὰ ἔζησες στὸν οὐρανὸ τῆ ζωῆ σου».

Κ' ἐδῶ ἐτελειώθη ἡ ἱστορία τοῦ βίου τοῦ προφήτη, κί' ὁ Ἄβελαιβλήμ ἐθεώρει στατικὸς τὸ γενναῖον ἀναχωρητὴ πούχε γεράσει μέσα στὰ βράχια, κ' ἐθαύμαζεν ἀπὸ καρδιάς τὴ μεγάλην μόρσερη τῆς πέτρινης ἐκείνης καρδιάς, ποῦ κανένα ἀνθρώπινο πάθος δὲν ἐδυνήθη νὰ καταβάλῃ. Ἐσιώπωναν κ' οἱ δύο κ' ἐκοίταζεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον κατάματα, κ' οἱ ψυχῆς τους ἐκουβέντιαζαν μὲ τὴ σιωπῆ, καὶ κάπου ἀνασασμοὶ ἐβγαίναν ἀπὸ τὰ στήθα τους, καὶ ὁ καιρὸς ὠστὸσον ἐπέρανα, κ' ἐπερτεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἡ νύχτα μὲ μεγαλειό, μὲ μυστήριο, σκοτεινὴ, τυλίγοντας τὰ πάντα μὲ τῆς ἀλησιμῶνιαι τὸ μαγνᾶδι, καὶ θάφροντας στοῦ παρελθόντος τὸν τάφο, μίαν ἡμέραν ἀκόμα. Καθὼς ἤμας τὸν λιονταρόχορμιο μισοφύγαρο ἐδείχτη στὴν ἀνατολή, ἀρχίζοντας πάλι ν' ἀνεβαίνῃ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ὑψηλότατο θόλο, ὁ Ἄβουφεδῆς ἐσηκώθη καὶ ἐμίλησε ὅπως πρὸς τὸν Ἄβελ-αβελήμ. «Ὡ Ἄβελαιβλήμ, ἀφοκράτης προσεχτικὸς τοῦ ἀναχωρητῆ τὰ λόγια, κ' ἔκλαψες καὶ σὺ τὰ βᾶσανά του, καὶ δὲν κατεφρόνησες τῆ ζωῆ του, κ' ἡ καρδιά σου δὲν ἔμεινε, ὄχι, κλειστή, στὰ ὑψηλά διδάγματα ποῦ σοῦγει ἀναθιβάει. Μὰ τὴ νύχτα ποῦ μᾶς κλεῖ, ὦ Ἄβελ, δὲν ἠθέλησα νὰ σὲ γελάσω, σοῦ ἐμίλησα γιὰτὶ ἡ ἀνθρώπινη καρδιά μου ἐξεχειλά, καὶ μίαν ἀνίκητη φωνὴ ἐπρόσταξέ με νὰ μιλήσω. Ὡ Ἄβελ, ματαίωτες καμμία, οὐδὲ γέλιο πλέον κοῦριο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ ζωῆ, κί' ὁ Ἄβουφεδῆς εἶνε εὐχάριστος πολὺ ποῦ βρίσκειται τῶρα στὸ τέλος τοῦ δρόμου. Ναι, ὦ τελευταῖε σύντροφε τῆς ἐρημιᾶς μου, καί, ἐρημία συντρέφισσα τῆς ζωῆς μου, εἶμαι τῶρα στὸ χεῖλο τοῦ ἀκάλου βαράθρου τῆς ἀνυπαρξίας, καὶ τὰ μαῦρα μυστήρια ποῦ θωρῶ ἄρθεα ἐμπρός μου ἀναδίνουν γλυκοῦ χαμόγελο ἀχό, ναί, εἶμαι παρτοίμοις χωρὶς κακοφάνια νὰ γκρεμισθῶ, ὦ Ἄβελ. Ἡ ζωῆ διαβαίνει. Οἱ ἀνθρώποι διαδέχονται τοὺς ἀνθρώπους. Τῆς ὑπαρξῆς ὁ κύκλος περικλείεται ἡ γῆς γεράζει. Ὁ θάνατος

ἀγκαλιάζει, συντρίβει ἀποσβύνει. Κ' ἡ νύχτα ἐτούτη εἶνε ἡ ὕστερη ἀπ' ὅσες ἐγνώρισεν ὁ Ἄβουφεδῆς. Ὡ νύχτα, μ' ἐμάγεψες μὲ τὰ μαῦρα μυστήριά σου. Ὡ νύχτα ἐβοήθησες τὴ συλλογὴ μου κί' ὅταν ἐσὺ ἐσκέπαζες τὴν κοιμισμένη γῆς μὲ τῆς ἀλησιμῶνιαι τὸ μαῦρο μαγνᾶδι, ἀκούα ν' ἀνεβαίνῃ ἡ ψυχὴ μου, καὶ νὰ διαχύνεται στὰ μελανὰ σου βᾶθη, ποῦ προσμοιάζον μὲ τὸ χρῶμα τους σὲ χρῶμα τάφοιο, πεθαμένων ἡμερῶν. Ναι, στὴν ὥρα ποῦ ἐβασίλευες ἡσυχὰ καὶ μυστικὰ ἀπάνου στὸν κόσμον, ἀνοίγει ἡ φαντασία μου τὰ χρυσᾶ τῆς φτερούγια, κ' ἡ ψυχὴ μου ἐπετιότου στὸν οὐρανὸ πρὸς τὸ ὑψηλότατο ἀδύνατο, καὶ τὴν ἀκανόρητη τελειότη. Τοῦ μελανοῦ γρύλλου τὸ γρύλλιασμα ποῦ χαράζει τῆς νυκτὸς τῆ σιωπῆ, τοῦ ἀηδονιοῦ τὸ καλλίφωνο ἄσμα ποῦ λάμπει τρεμουλιασά, σὴν τὸ φῶς τῶν μακρῶν ἀστρων, τοῦ γιγόνη τὸ κουκούβισμα ποῦ προσφέρει στὸ βαθὺ χρῶμα τῶν βουνῶν, τῆς μακρυνῆς θάλασσας, τὸ βραχνότατο μούγγισμα, ποῦ ἀκούεται ὅταν παραγμένη ἀναπνοὴ ἀπὸ μεγαλώτατο Τέρας, καὶ κάθε βοή, καὶ κάθε ἀναλαμπή, καὶ κάθε βρόντος, ἐτάραζαν τὴ μεγάλην ψυχὴ τοῦ Ἄβουφεδῆ, κί' ἀκόμα σήμερα, ὅταν ἡ τελευταῖα τοῦ ὥρα πλησιάζει, δὲν ἡμπορεῖ ν' ἀναβλέπῃ καὶ ν' ἀφοκράται χωρὶς συγκίνηση τῆς νυκτὸς τοῦτῆς τὰ θάματα, δὲν ἡμπορεῖ νὰ γεύεται χωρὶς ἀναγαλλίαση τὸ γάλα τοῦτο ποῦ ἔθρεψε τὴν ὑπεράνθρωπη ζωῆ του, καὶ τὴν ψυχικὴ τοῦ δύναμη. Σὲ ἀφίνω γιὰ πάντα ὦ Ἄβελ».

Κί' ὁ Ἄβελαιβλήμ, ἀντικόθοντας μὲ τρομάρα τὸν προφήτη, εἶπε: «Μοῦ τραγουδᾶς λοιπὸν τοῦ κύκλου τὸ ἄσμα, ὦ προφήτη; σὲ βλέπω ζωῆ, ψυχῆ, καὶ δύναμη γεμᾶτον χαμμάζω τὴν ὑπεράνθρωπη μόρσερη σου» καὶ τὴν ἀκτάβλητη σου γενναϊότη, καὶ μιλεῖς μου ἀπὸ τῶρα γιὰ θάνατον, ὦ Ἄβουφεδῆ;

«Σὲ ἀφίνω γιὰ πάντα, ὦ Ἄβελ, ἀποπανάθιος ἀπ' τὸ βουνὸ τοῦτο ὅπουθες σοῦ ἀναδείχνω τῶρα τὰ θαύματα τῆς θείας καὶ μαγικῆς νυκτὸς ἐτούτης ποῦ κράζεται ἡ Νύχτα τοῦ τέλους, θέλω σοῦ δεῖξαι αἴριο πάλι τὴν μεγαλοπρεπέστατην ἀνατολὴ τοῦ αὐριανοῦ ἡλίου. Ἡ ὥρα πλησιάζει. Ὁ θάνατος μ' ἀνοίγει τὴν ἀγκαλιά του. Γειά σας βουνά, γειά σας συντρόφοι τῆς ζωῆς μου, γειά σου, χαρά σου, ὦ Ἄβελ, γειά σου, ἐρημία, ὦ ρωταριά μου».

Κί' ἀγκαλιὰ κ' ἤτουν ἀργὰ ἐφαλλεν ἀκόμη ὁ Ἄβουφεδῆς, λέγοντας.

«Ὅταν στῆς ἀνοιξῆς τῆς νύχτες τ' ἄστρα τρεμολάμπαν πάνου στὸ μαῦρο τ' οὐρανοῦ πεῦκι,

ὅταν οἱ λαμπυρίδες μαῦρα τῶν δασῶν ἀστέρια ἀναβοσθύνονταν μέσα στὲς μαυράδες τῆς γῆς, ὅταν ἡ φύση ἀκίνητη κ' ἤρημη ἐκατεχότου ἀπὸ τὸν Ὀνειρο καὶ τὸν Ὑπνο, πῶς αἰθανόμου ἐτότες τῆς ἐρημιᾶς τῆς μαγεῖα, πῶς σ' ἀγαπούσα τότες τὸ ἐρημία. Θεὰ μείνω ζυπνὸς καὶ τούτην τὴ νύχτα, κ' ἡ καρδιά μου θεὰ μείνει κί' αὐτὴ ζυπνὴ, θὰ σὲ συλλογιόμυ ὅλη νύχτα, θὰ ἀναγαλλιᾶζω μαζὶ σου, ὦ ἐρημία, ὦ ρωταριά μου».

Ὁ οὐρανὸς μένει μελανός, σὰ νάτουν σὲ πένθος γιὰτὶ ὁ ἥλιος δὲν εἶνε πλέον ἐκεῖ τ' ἀστέρια μοιάζον σ' ὀφθαλμοὺς Περῆ ποῦ δακρῶζον, ἀλλὰ λαμποκοποῦν ζωντανὰ καὶ ὠραῖα, κινούμενα μ' οὐρανιοῦ φωτὸς γλυκοστραφτῆ ζωῆ. Κοιμῶνται τὰ δέντρα κουκλωμένα μὲ τ' ἀδιάφειγγο τῆς νυκτὸς μαγνᾶδι, τοῦ Ζεφεῖρου ἡ αὔρα παρόμοια μὲ τοῦ Ὀνειροῦ τὴν πνοή, διαβαίνει μέσαθ' ἀπὸ τὰ κλαριά, καὶ δὲν ταράζει τὰ φύλλα. Ἀλλὰ μέσα στὰ σκοτεινὰ δάση ἀκοίμωτα μένοντα τὰ μαῦρα τῆς γῆς ἀστέρια ποῦ τρεμοσβύνουν πετούμενα, κί' ἀναδίνουν γιομάρια γλυκοτάτης ἀναλαμπῆς. «Ὅλα τὰ πάντα μένοντα βαθεῖα πιωπηλά, μὰ μυστικοὶ βρόντοι ἀντιχτυποῦν στ' ὀφθαλμοῦ κ' ἡ θάλασσα εἶνε ἡσυχὴ στὴ μακρότη, μὰ ἀντιβούζει ὡς ἐδῶ τὸ μούγγισμα τῆς μεγαλώτατης ἀναπνοῆς τῆς. Ὡ πῶς τὸ μονότονο τοῦτο μούγγισμα πένθιμα ἀχάει μὰ τοῦ ἀηδονιοῦ τὸ ἄσμα εἶνε πάντα τρυφερό, θὰ μείνω ζυπνὸς ὅλη νύχτα γιὰ νὰ ἀκούω τὸ γιγόνη νὰ κλαίῃ πάνου στὰ μαῦρα χαράκια, καὶ τ' ἀηδόνι νὰ γλυκοκελαδεῖ μέσα στὸ σκοτεινὸ φύλλωμα τῶν δένδρων, τὴν ὑψηλότατη μελωδία. Θὰ μείνω ζυπνὸς γιὰ νὰ θεωρήσω καὶ νὰ θαυμάσω τὸ γαλαζόμαυρο οὐρανὸ, καὶ τὰ χρυσᾶ καὶ τ' ἀργυρᾶ τοῦρανοῦ πολυτίμητα πετραῖα, γιὰ νὰ τῆραξω τὰ μαῦρα τῶν δασῶν ἀστέρια, ποῦ μὲ τὸ πέταμα τοῦς ζωγονοῦν καὶ χαρτίνου τὰ σκοτάδια τῶν λόγων, ὅπου τῶν ἀστρων τὰ φῶτα δὲ δύνονται, βέβαια, νὰ διαπεράσουν. Θεὰ μείνω ζυπνὸς ὡς τὸ πρῶτ' γιὰ νὰ ἰδῶ νὰ χαράξῃ στὸν ὀρίζοντα ἡ ροδοχρῶματη αὐγῆ, καὶ γιὰ ν' ἀκούσω τὴν ὕστερη τοῦ ἀηδονιοῦ μελωδία, καὶ τὰ τελευταῖα τοῦ γιγόνη σκουξίματα. Δὲ φοβοῦμαι πλιά, ὄχι, τὴ νύχτα. Σὰν ἡ ὥρα τῆς μεγάλης σιωπῆς, ὅταν ὅλα φαινόνταν νεκρά κί' ἄσκαρα, ἐκροφροδάγκανε τὴν ψυχὴ τοῦ ἐρημίτη, καὶ μὲ τῆς καταστροφῆς τὰ φτερούγια ἀνέμιζε τὴν, — ὠϊμέ, πόσο μεγάλοι σταθῆκαν τοῦ ἀναχωρητῆ οἱ τρόμοι— ἀλλὰ καὶ τότες ἔμεινε ζυπνὴ ἡ ψυχὴ μου, καὶ μ' ὑπομονὴν ὑπόφερνε, καὶ χωρὶς νὰ θρηνηθᾶ

κροαζότου τὴ θανάσιμη ἀκούσα τῆς ὥρας ἐκείνης, τὸν ἀόριστο φόβο ποῦ ἀνάδιναν ὅλα τὰ πάντα, ὅταν ἡ γῆς ἐφαινότου ἐρημὴ καὶ βουθῆ, σὰν ἕνας τάφος, κ' ἐπινεν ὁ βαρὺς ἀγέρας ποῦ φαινότου νερολιασμένος. Ἀλλὰ ἐβαστιόσου καὶ τότες ζυπνὴ, ὦ ψυχὴ μου. Ὅταν τ' ἄστρα τρεμολάμπαν στὸν οὐρανὸ, παρόμοια σὲ πολυτίμητα πετραῖα, ἄξια γιὰ ἀγγέλους, ὅταν στῆς ἀνοιξῆς τῆς χλιαρῆς νύχτες τοῦρανοῦ τὰ μελανὰ βᾶθη φαινόταν ψυχωμένα μὲ θείας ζωῆς πνοή, ὅταν πετοῦν στὸν οὐρανὸ θόλο τ' ἄστρα κί' ἀνάμεσὸ τους φιλοῦνται, ὅταν οἱ λαμπυρίδες ἀναβοσθύνουν τὸ γλωμὸ φῶς τους στὴ σκιάδα τῶν λόγων, ὅταν ἡ φύση παρμένη ἀπὸ τὸν Ὑπνο καὶ τὸν Ὀνειρο ἐγλυκοκοιμῶνται κ' ἔμεινε ζυπνὴ ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἐνογοῦσα τότες τὴν ὑψηλὴ μαγεῖα ποῦ μὲ περικλιόουσε, πῶς ἀγαπούσα, τότες, τὴν ἐρημία, τὴ ρωταριά μου».

Καὶ τὸ στόμα τοῦ Ἄβουφεδῆ δὲν ἀνοίξεν ἄλλο γιὰ ὅλη τὴ νύχτα, ἀλλὰ ὁ προφήτης δὲν ἐκοιμήθη. Ἀκουμποῦσε στὸ δέντρο ποῦ δρόσιζε τὸ μνημὲ τοῦ παιδιοῦ του καὶ τῆς θείας γυναικὸς του, κί' ἀναστέναζεν ὅλη νύχτα βυθιζόμενος σὲ βαθύτατη συλλογῆ. Ἐφρευεν ἀπὸς ἀλλὰ ἡ ἐρημία του δὲν ἀλλάξεν ὄψη, σὰ νὰ μὴ ἐγνοιαζότου γιὰ τὸν ἀρχαῖον κάτοικὸ τῆς. Κί' ἀπεροῦσεν ἡ νύχτα καθὼς μακρότατη ἀνατριχίλα, πάντα σκοταδερῆ, γαλαζόμαυρη, πευκόνοντας τὸν οὐρανὸ μὲ τὸ πολυτίμητο σκουτὶ τῆς, ὅπου τρεμολάμπαν χιλίες χιλιάδες ἄστρα χυμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ χωρὶς συμμετρία καὶ χωρὶς μέτρο. Κί' ὁ προφήτης δὲν ἐπαράγερνε τὸ βλέμμα ἀπὸ τὸν ἀστρότον οὐρανὸ.

Κ' ἡ ἀσπράδα χλωμότατης αὐγῆς, ποῦτουν τὸ δεῖλι τῆς ζωῆς τοῦ ἀναχωρητῆ, ἔξωσε τὸν ὀρίζοντα κάνοντας ν' ἀντιτραβιέται τὸ γαλαζόμαυρο πεῦκι τοῦρανοῦ, ὅπου τᾶστρα ἐβθύνονταν τῶρα. Καὶ σὲ ἴργο ὅλα τὰ πάντα ἐγίνηκαν χλωμά, χωρὶς χρῶμα κανένα, σχεδὸν κίτρινα, κ' ἡ χαραυγῆ προβαίνοντας, ἄξιονε πάντα τὸ φῶς τῆς. Τοῦρανοῦ οἱ ὑψηλότατες κορρῆς, καὶ τὸ μισὸ τοῦ θόλου μέχρι στὸ ὑψηλότατο σημείο, ἐβαφῆκαν μὲ κόκκινο καὶ μὲ πορφυρεῖο χρῶμα, σὰ νὰ σκέπαζε τοῦρανοῦ τὴ χλωμότη, χρωματισμένο θεοστόλιστο μαγνᾶδι. Τὰ πουλιὰ τῆς ἡμέρας εἶχαν τῶρα πάλι ζυπνῆση, κί' ἡ αὔρα τῆς αὐγῆς ταράζοντας τὰ φύλλα, ἐγλυκοκράζει πάλι στὴ ζωῆ, ὅλη τὴ φύση. Κί' ὁ Ἄβελαιβλήμ ἀλλαλιασμένος καὶ παραγμένος πολὺ, ἐθωροῦσε μ' ἀνησυχία τὸν προφήτη, ποῦ, καθούμενος πᾶντα στὸν ἴδιον τόπον, ἐφαινότου νὰ

θαυμάζει κ' εκείνος, και να ξαναθυμείται την περασμένη εύτυχιά του. Τὸ φῶς στήν ἀνατολήν ἐπλήθευε πάντα, φωτίζοντας τώρα ἰσόμετρα ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ἀπέραντου οὐρανοῦ, και διαχρονότου ἀκόμα κάτωθε ἀπὸ τοὺς ὀρίζοντας. Τὸ φῶς ἐπλήθευεν ἀκόμα, ἐνῶ τὰ πουλιά γλυκοκελαδοῦσαν εὐλογώντας τὸν ἥλιο ποῦ ἐκόντευε νὰ φανῆ, και τὰ δέντρα ἐγλίγλιζαν ξαναδομένα στὴ ζωὴ μετὰ τὸ ζωογονητικὸ φῶς τῆς ἡμέρας, και ὁ ἀγέρας ὅλος ἐθούζε μετὰ καινούργιας ζωῆς ἀνασσαμούς. Κι' ὁ φωστῆρας μεγαλοπρεπῆς κόκκινος, ὀλομόναχος, ἐφανίστη στὸν ὀρίζοντα κυριεύοντας μετὰ μίας τὸ στερέωμα· και ὁ Ἄβουφῆδης παρεστὺς ἐσηκώθη, και κυττάζοντας μετὰ πάθος τὸν Ἀβελάλῃ ποῦ ἐκλαιγε και δὲν ἐτόλμα νὰ προσφέρῃ λέξη, τοῦδειζε μετὰ τὸ δάκρυλο, και μ' ἀνιστόρηστη πίκρα τὴν κόκ-

κινή σφαῖρα ποῦ παρόμοια σὲ λαμπρότατο ἀναμένο καράβι ἀνέβαινε τώρα στοὺς οὐρανοὺς. Τοῦδειζε δίχως νὰ προσφέρῃ λέξη και μετὰ συγκίνηση μεγάλη, τὸν ἥλιο. Και στρέφοντας τὰ μάτια πρὸς τὸν τάφο τῶν ἐδικῶν του, ἀναδάκρυνε γιὰ τελευταία φορὰ.

Ἔλα τὰ πάντα ἦταν χρυσᾶ· και ὁ Ἄβουφῆδης ἐφαινότου και αὐτὸς χρυσὸς στὴ γλωμῆ του λαμπρότη, ἐφαινότου λιγνὸς και μεγάλος πολὺ, ὅμοιος μ' ἄσπαστο φάντασμα.

Ὁ προσφῆτης ἐρρίξεν ὀλόγουρά του τὸ βλέμμα και ἀναντράνισε πάλι μετὰ πόθο τὸν Ἀβελάλῃ, και ἐχάθη μονομίας, σὰν αἴλιο ὄνειρο.

(Καρυσάδες)

Κωνσταντῖνος ΘΕΟΤΟΚΗΣ

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ

(Μάρτιος—Ἀπριλιος 1897)

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΑΣ

Τὸ σπιτί μας εἶν' ἓνα σπιτί ποῦ δὲν ἔχει τὴν ἀσχημὴ βοή και τὴ μουγγὴ τὴ νεκρά τῶν ἄλλων τῶν σπιτιῶν ἀγνάντια του και γύρω. Στὸ σπιτί μας πουλιά ἀσυνείθιστα λαλοῦνε και στοῦ σπιτιοῦ μας τὴν αὐλὴ παραβλαστάρι τοῦ μαντικοῦ δεντροῦ φουντώνει τῆς Δοδώνης· Στὸ περιδῶλι τοῦ σπιτιοῦ μας πυκνανθίζουν τὰ σιδερόχορτα και τὰ φειδοχορτάρια, Στὸ σπιτί μας ἀστράφτει ὁ μαγικὸς καθρέφτης ποῦ μέσα στὸ γυαλί του ἀντιφεγγίζει πάντα τὸ πρόσωπο ὑπερθαύμαστο τῆς Οἰκουμένης· Κ' ἡ σιωπὴ στὸ σπιτί μας εἶνε γεμάτη Ἄπο ναν ἀξεδιάλυτο πνιγμένο βόγγο Περρασμένων καιρῶν και ἀγέννητων αἰῶνων. Στὸ σπιτί μας ψυχῆς γεννιοῦνται και πεθαίνουν, και ἀπάνου στοὺς βλαστοὺς βλαστοὶ περνοδιαβαίνουν, Κ' οἱ γέροι ἔχουν τῶν Λευιτῶν τὰ πλούσια γένεια Τάσπρα και τὸ πλατὺ μέτωπο τῆς μελέτης και τὴν ὀργὴ τῶν προφητῶν κ' ἔχουν τῶν ἰσκιῶν τὴν γαλήνη τὴν ἀπιαστὴ και τὴ φοβέρα. και οἱ νέοι μετὰ στὰ πυκνότερα τοῦ νοῦ λαγκαδία Κυνηγώντας θερμὰ τὴν νύφη τὴν Ἰδέα, Σκορποῦν τὴ λάδρα τῶν ἀβάσταγων σατύρων. και τὰ παιδιὰ εὐκολοξεχνώντας τὰ παιγνίδια και καρφωμένα σὲ μιὰν ἄκρη, συχναοίγουν Στοχαστικά τὰ μάτια, και μεγαλοφῆρουν. και ὅλοι, πρόγονοι, ἀπόγονοι, μικροὶ μεγάλοι

Κάθε ποῦ φανερόντου στὰ πλήθη μέσα, Τὸ κάωμα ἔχουν ποῦ γεννάει τὰ περιγέλοια Κ' ἔχουν τὸ λόγο ποῦ ξεσπάει και ποῦ σκλαβώνει. Ὅμως ἀπ' ὅλα πὸ πνευματικά και ὄραϊα Ἀντιλαλεῖ στὸ σπιτί μας και τὸ γιομίζει Γιὰ διαλεχτοὺς μιὰ διαλεχτή, μιὰν ἀρμονία, Ἀπ' τὸ Σινὰ ἀστραπὴ και ἀπ' τὸν Ὀλυμπο φέγγος, Σὰ νὰ κρυφομιλοῦν στάστροσπαρμένα σκότη Ἡ ἄρπα τοῦ Δαβὶδ και ἡ λύρα τοῦ Πινδάρου!

Ο ΝΕΚΡΟΣ

Μέσα ἐδῶ τὴν ψυχὴν ἐνὸς νεκροῦ ἀναπνέω, και εἶν' ὁ νεκρὸς ξανθὸς, ἀγένειο παλληκάρι, και φέγγος νεὸ ξανθὸ σαλεύει και στὸ σπιτί, και φεύγουν μέρες και στιγμῆς, καιροὶ και χρόνια, και εἶν' ἡ ψυχὴ τοῦ ἐνὸς νεκροῦ σ' αὐτὸ τὸ σπιτί Σὰν τὴν πικρὴ γαλήνη γύρω στὸ καράβι ποῦ δρόμους λαχταρεῖ και ὄνειρεῖται μπόρες. και εἶνε τὰ πρόσωπα ὄλων πρόσωπα ἀχνισμένα Σὰν ἀπὸ νεκροκέρια, και τὰ μάτια εἶν' ὄλων Μάτια σὲ φῆετρον ἀπάνου στυλωμένα, και σιγοτρέμουν πικροστάζοντας τὰ χεῖλη τὴν φαρμακίλα τοῦ ἀσπασμοῦ τοῦ τελευταίου. Σαμπῶς γιὰ προσευχὴ νὰ ὑψώνουται τὰ χέρια, και τὰ πόδια πηγαίνουν σὰ νὰ συνοδεύουν Ἔνα νεκρὸν· κ' ἡ γύμνια ἢ κατάσπρη τῶν τοίχων, και ὁ πλούτος ὁ κατάμαυρος τῶν φορεμάτων, Μιὰ μουσικὴ ἀπὸ χωριστὰ λαλούμενα εἶνε. και τὰ παιδιὰ ἀλαφροπατοῦν, σὰ νὰ μὴ θέλουν Νὰ ταράξουν τὸν ὕπνο ἐνὸς νεκροῦ, και οἱ γέροι Πάντα σκυμμένοι σὰ στὴν ἄκρη ἐνὸς λάκκου, Στοὺς ὄμους τῶν παρθένων ἀκουμποῦν, κ' ἐκείνες Μοῖρες καλοπροαίρετες παρηγοῦντες, και οἱ νέοι σ' ἀτέλειωτα διαβάσματα ζητοῦνε τὸ λησμοβότανο ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Σοφίας. και στὰ πορτοπαράθυρα τὰ σφαλισμένα τῆς γάστρας τάνθη σὰ νεκροστολισμάτα εἶνε, Κ' ἡ ἀκτίνα ποῦ γλυστοραεῖ ἀπὸ τὴν χαρμάδα Ψυχοσαβάτου γίνεται κερὶ ἐδῶ μέσα, και τὸ καντίλι στὴν εἰκόνα τρεμοσβύνει, Κ' εἶνε σὰ χαροπάλεμα τὸ τρίξιμό του, και κάπου κάπου πλουμισμένη πεταλούδα Ξεπέφτοντας ἐδῶ, στὴ σάρκα ἀνάερα δείχνει τὸ καῖρε τῆς ψυχῆς ποῦ ἐμάγεψε τὸ σπιτί... Ἀλλὰ και πῶς τὸν ἀγαπᾷ και πῶς τὸν θέλει τὸν πεθαμένο, τὸ ξανθὸ τὸ παλληκάρι τὸ δικό του νεκρό, τὸ νεκρόχαρο σπιτί! και πλανεύοντας, πάντα γιὰ νὰ τὸν κρατᾷ Πάντα μέσα ἀμετάνιωτον τὸν ἀκριβό του, Μπόρεσε και ἄλλαξε, ἐγίνε ἀπὸ σπιτί, μνήμα!

Κωστής ΠΑΛΑΜΑΣ

ΣΤΟΝ ΗΛΙΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ «ΚΑΡΘΩΝΑ» ΤΟΥ ΟΣΙΑΝΟΥ—ΜΙΜΗΣΗ

“Αστρο χρυσό, πούθε λοιπόν λαβαίνεις τες άχτινες ;
‘Από ποιά άστεύρευτη πηγή τραβίξ’ το πλθθιο φώςσου ;
Μόλις φανήν σου εύρανό τ’ άστέρια φύωον όλα,
και τὸ φεγγάρι ντροπαλό βυθίζεται στὸ κύμα
χλωμό χλωμό· σὺ μοναχά κινεῖσαι στὸν αἰθέρα.
Και ποῖς μπορεῖ στὸ δρόμο σου, ποῖς νὰ σ’ ἀκολουθήσῃ,
άστρο λαμπρό ;—‘Απὸ τὰ βουνά τὰ δένδρα σεῖσονται,

[έφτουν

και τὰ βουνά με τὸν καιρὸ πάλε και αὐτὰ σωριάζουν.
Πότε ανεβαίνει ἡ θάλασσα και πότε κατεβαίνει
κι άφαντο τέλεια γίνεται στὴ χάσῃ τὸ φεγγάρι·
σὺ μόνος, ‘Ηλιε, πάντοτε πάντοτ’ ἐκείνος εἶσαι
και χαίρεσαι περιήφανος στὸ αἰώνιο σου ταξίδι.

“Όταν ψηλάθε τρομερῆ πλακόνει άνεμοζάλλῃ,
όταν μουγγρίζει ἐδῶ ἡ βροντὴ και ἡ άστραπὴ πεταῖ,
λαμπρὸς σὺ ξαναφαίνεσαι στὰ σύνεφα τὰ σκόρπια
και περγελάς τὸν κεραυνὸ και τὴν άνεμοζάλλῃ.
‘Αλλὰ γιὰ μένα οἱ άχτινες σου νεκρὲς άχτινες εἶναι’

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

‘Α.Καρκαβίτσα: **Λόγια τῆς πλώρης. 20** θαλασσινα διηγήματα.—‘Αθήναι. Τυπογραφεῖον τῆς ‘Εστίας’ 1899.

Κουβέντας εἶδος μεταξύ δύο.

‘Ο πρώτος. ‘Η γυναίκα μου δὲ μπορεῖ νὰ πῆς πῶς δὲ διαβίξῃ· αἰσθάνεται τὸ ρυθμὸ και ὀσφραίνεται τὴν τέχνη πολλὰς φορὲς δυνατώτερα και καθαριώτερα και ἀπὸ πολλοὺς πού περοῦν ἔξωριστοὶ νοσηγῶστες τοῦ φιλολογικοῦ ὄραίου. Καμμιά φορὰ με ἔξαρνίξ’ ἡ φωτεινὴ τῆς γνώμῃ γιὰ τὸ δεῖνα βιβλίον. Αἱ! λοιπὸν ἡ γυναίκα μου, κύριε, μου τὰ πείταξέ τὰ ‘Λόγια τῆς πλώρης’. «Δὲ διαβάζονται, μου εἶπε, δὲ διαβάζονται. Μοῦ κάθονται στὸ στομάχι». Δὲν τὸν γωνεύω τὸν Καρκαβίτσα σου.

‘Ο δεύτερος. Εἶνε κι αὐτὸ ἐν’ ἀπὸ τὰ δείγματα τῆς ἔξωρισμένης τοῦ φουσιγονομίας. ‘Αντρίκειο πνεῦμα, δὲ μιλεῖ παρὰ πρὸς τὴν αντρίκειαν αἰσθησῖα. ‘Αρματωτικὴ φαντασία. Πρωτιμὰ και τὴ σκληρότητα, ἀκόμα και τὸ ζερὸ και τὸ στυγνὸν ἀπὸ τὰ δακρυσιμένα μάτια, τοὺς φλογισμένους στεναγμούς, τὰ στηθοτύπια και τὰ ἐξομολογήματα τῶν χαυνομένων νερότων. Αἰσθημα, χωρὶς αἰσθηματα. Τίποτε τοῦ σαλονιοῦ και τίποτε τοῦ κόσμου, καθὼς τὸν ἔνοσεῖ μία γυναίκα πού διαβίξῃ. Πῶς θέλει νὰ τὸν γωνεύσῃ οἱ γυναίκες ; Δυστυχημένον κράζον τὸ συγγραφέα πού δὲν εἶνε στὶς γυναίκες ποθητός. Κ’ ἐγὼ θά φωνάζω : Δόξα στὸ

δὲ βλέπει πλεῖα τὴ λάμπῃ τους ὁ γέρος ‘Οσσιάνος, ἢ τὴ χροσὴν ἀνατολὴ τὸ φῶς σου ἄν πλημμυρίζῃ, ἢ κι ἄν μετὸ τὸ βασιλεμα στὴ δύστη τρεμουλιάξῃ.

“Όμως, ποῖς ξέρεῖ, ἴσως και σὺ σ’ αὐτὸν τὸν κόσμον εἶσαι ὅπως κ’ ἐγὼ περαστικός και θά τελειώσῃς ἴσως· μὴ μὲρα οἱ μέρες σου οἱ λαμπρές”—σθυμένους θά κοι- [μᾶσαι

τότε σὲ μαῦρα σύνεφα και δὲ θά ξανακούσῃς πλεῖα τῆς Αὐγῆς σου τὴ φωνὴ πού μάτια θά σὲ κράξῃ Χαίρου λοιπὸν τὴ νιότη σου, τὴν ὀμορφίαν σου χαίρου. Πικρὰ εἶναι τὰ γεράματα και μοιάζον τὲς άχτινες χλωμὲς ψυχρὲς τοῦ φεγγαριοῦ, τότε πού θαμφοπέγγουον ἀνάμεσα στὰ σύνεφα και καταχνιά σκεπάζει τὸ ριζοβούνι, όταν βοριάς ἀδιάκοπα φυσάει τὴν παγωμένη του πνοὴ και τρέμει στὴν πεδιάδα καταμεσίς τοῦ δρόμου τοῦ διαβίτης ἀργοπόρος.

Στυλιανὸς ΧΡΥΣΟΜΑΛΛΗΣ

συγγραφέα πού δὲ μποροῦνε νὰ τόνε διαβάσουν οἱ γυναίκες !

‘Ο πρώτος. ‘Αλλὰ δὲν εἶνε μόνον οἱ γυναίκες. Πόσοι — γερά μωαλὰ και ζηλεμένα γράμματα—, ὅμοια, δὲ δύνανται νὰ τὸν ὑποφέρουν. Δὲ διαβίξεται, σου λένε κι αὐτοί. Τὰ πρώτα του «Διηγῆματα» — σου λένε —, μάλιστα· μετὰ τὴ «Λυγερή», στίπ. Τί γλώσσα, θεέ μου, τί γλώσσα ! Χάλασεν ἡ μηχανή. ‘Ασε μας ἕσυχους !

‘Ο δεύτερος. Νὰ τοὺς χαρῆς και τοὺς ἄντρες σου ! Δὲν εἶν’ ἐκείνοι πού ἔχουν μίαν ἰδέαν τῆς Τέχνης πῶ λεπτὴ και πλεόν σὺνθετῃ, πνευματικώτερη κάπως ἀπὸ ἐκείνη πού βρίσκεται πλούσια χυμένη στὰ «Λόγια τῆς Πλώρης». Δὲ θά ἔξαρνίζομεν ἄν ἐμάθαμε πῶς γι’ αὐτοὺς ὁ Καρκαβίτσα πού ἀξίζει εἶνε ὁ ποιητῆς τῆς «Φλογεράς», τοῦ «Αἰφωρισμένου» και τῆς «Λυγερῆς»· πολλὸ περισσότερο ἀπὸ τὸν συγγραφέα τῶν «Σφουγγαράδων» και τῆς Καπετανίτσας». Οἱ ἄντρες οἱ δικοὶ σου εἶν’ ἐκείνοι πού τὸν ἀντιπαθῶν ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀλλάξῃ τὴν ἄψυχῃ, κοινὴ και πεζότατῃ γλώσσα τῶν ἐξηγησέων τοῦ σχολείου, τῶν ἐφημεριδῶν, τῶν γραφείων, και τῆς πολιτικῆς, με μὴ γλώσσα καλλιτεχνικὴ λαμπρῆ, δυνατὴ, ἀτομικὴ γλώσσα. Χτισμένη ἀπάνω στὰ στέρνα θεμέλια τῆς ἐθνικῆς ζωῆς και τῆς ἀλήθειας, και ὅμως ὕψωμένη κατὰ ρυθμὸν ἀτομικοῦ δικό του, καθὼς τὴν αἰσθάνεται και τὴ χρειαζεται. Καί, ἔξωριστὰ γιὰ τὰ «Λόγια τῆς Πλώρης», γλώσσα, πού δείχνει ἄλλῃ μὴ φορὰ πασιδίηλα τὴν ψευτιά τῆς ἀστόχαστης γνώμης τοῦ Ζηλοκόστα πῶς τάχα, ἔξω ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, ἡ γλώσσα μας ἀδύνατο νὰ παραστήσῃ τὰ θαλασσινά. Ακριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀληθεύει.

‘Ο πρώτος. Δικὴ του ἡ γλώσσα, ἀλλὰ τῆς γλώσσας αὐτῆς τὸ ὕψος—γιὰ τὰ «Λόγια τῆς Πλώρης» μιλῶ

Σπύλιος Παδαγιάννης «‘Αντίλαλου». ‘Αθήνα, ‘Εκδοση τῆς «Τέχνης» 1899.

“Εἴθε ἀναβροῖε κ’ ἡ ζωὴ...” Τῆς ἐξωτερικῆς ζωῆς τὸ ἀνάδρυσμα θέλησε νὰ ξαναπαρήσῃ μέσα στους στίγους τοῦ ὀ σέως ποιητῆς. ‘Η ζωὴ αὐτὴ βρισκται γι’ αὐτὸν στὸς κάμπος και στὰ βουνά και στὰ χωριά, σὲ ὅ,τι, ἀπλοώτερο και ταπεινότερο, ἀπλώνεται σιμώτερα στὴν πρωτογέννητῃ πλάστῃ, ξανοίγεται κίττω ἀπὸ τὸν ζέσκαπον οὐρανὸ, ἔχει γαλακτῆρα εύκολοδιάκριτο κ’ εύκολοπερίγραφο. ‘Η ζωὴ αὐτὴ δὲν εἶνε στὶς ἀνεπαίσθητες μεταβολὰς και στάνακατώματα τῶν λεπτοκώμων και δυσκολοζάνοιχτων χρωματισμῶν, ἀλλὰ στὰ παχειὰ χρώματα και στὶς πλατεῖες γραμμές. Απὸ τὴ μορφῇ τῶν στίγων αὐτῶν πηγάζει τῆς τιμῆς τῶν ἡ ἀκριβείας. ‘Ο ποιητῆς τῶν εἰν’ ἕνας Κρυστάλλης ὀλιγώτερον ἐγκρατῆς, περισσότερο σπάταλος· ἀλλὰ δὲν εἶνε σπάταλος παρὰ οἱ πλοῦτοι. Με ὄλον τὸν ἄυλο τίτλον τῶν «‘Αντίλαλων» ἡ ὀμορφιά τῶν ἔχει κίτι τὸ ὕλικὸ και χειροπιστά. Τί πλοῦτος λέξου, και κάπου κάπου, με τὴ βοήθεια τῶν λέξεων αὐτῶν, τὶ νεότης ἐκφράσῃς ! ‘Αξίζει τότε, θαρρεῖς, ἕνα δίπλωμα εὐρεσιετικῆς οἱ ποιητῆς. Τὸ ὕψος τοῦ δὲν εἶνε τὸ λυρικό, τὸ συνθετικό, τὸ συμπυκνωμένο και ὕπονοητικό (πρῶτῃ πηγῇ του ὁ Πίνδαρος). Εἶνε τὸ ὕψος τὸ ἐπικό, τὸ ἀνοιγμένο, τὸ πλατὺ, και τὸ ζωγραφικό (πρῶτῃ πηγῇ του ὁ ‘Ομηρος). ‘Ο ποιητῆς δὲν ἔχει καιρὸ νὰ βυθίσῃ τὸ βλέμμα στὸν ἐσωτερικὸν κόσμον, ἢ δὲ γνωρίζῃ ἀπὸ τέτοιον κόσμον, ἢ δὲ θέλει νὰ τὸν γνωρίξῃ· δὲν κάνει διάκριση μεταξὺ ἐξωτερικοῦ και ἐσωτερικοῦ· μία ζωὴ γνωρίζῃ. Τοῦ φτάνει, γιὰ νὰ τόνε μεθύσῃ, τὸ κρασί τῆς γύρω του ζωῆς, ὅσο κι ἂν εἶνε αὐτὴ στενὴ γιὰ τοὺς ἄλλους. Καί τῆ ζωὴ αὐτὴ τὴν ἀντικαλεῖ μεῖς ἀντατὴ φωνῇ. ‘Η καλύτερα, δὲν ξέρεῖ τί νὰ τῆς ἀντικαλεῖ πρῶτα και τί ὕστερα. ‘Ο,τι τοῦ λείπει, εἶνε τὸ *διαλέγμα*· ἀλλὰ τί νεότης ἐνθουσιασμοῦ και γλώσσας μέσα στὸ ἀνακτάτωμα τῶν πάντων ! Κι ἂν δὲν κρατῇ τὴ σμιλῃ τοῦ πλάστῃ, ἀλλ’ ὁ ζωγράφος κλεί χρώματα στὴν πυξίδα του γιὰ τοιχογραφίεις φανταχτερώτατες.

Κωδῆς ΠΑΛΑΜΑΣ

Ο ΞΕΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

“Όχι, πατέρα μου, δὲν τὸ ζέχασα καθόλου τὸ χρέος μου. Πάντα ἐπώλιαζε μέσα μου νὰ γνωρίσω ἀπὸ κοντὰ τοὺς ‘Ελληνας καλλιτέχνες πού μᾶς τιμᾶνε στὸ Μόναχο. Κι ἂν ἄρχισα νὰν τὸ κάμω, τόσο δὲν πρέπει νὰ μοῦ τὸ περάσεις ἀμέλεια· ὅπως και τὸ γράμμα σου μοῦ ἤθε συμπτῆμα σήμερα και δὲν εἶνε αὐτὸ πού μοῦ δίνει τὴν εύχαρίστηση νὰ μιλήσω λίγα γιὰ τὸν καθηγητῆ τὸ Γκῦζῃ και γιὰ τὸν καλό μας τὸν ‘Ιακωβίδῃ. ‘Επρεπε νὰ εἶμουν περισσότερο ετοιμος γιὰ νὰν τοὺς γνωρίσω. ‘Επρεπε νὰ ζεθαμτωθῶ ἀπὸ τὴ συνθετα τοῦ Γερμανικοῦ παραπάνου και ἐξοσκοτισμένους νὰν τοὺς χαιρετήσω και νὰναγαλλιάσω. Καί δὲν ἀμφοβαλα ἀπὸ τὰ λίγα πού εἶξερα τοῦ Γκῦζῃ στὴν ‘Αθήνα, ἀπὸ τὸ «Καρναβάλι» τοῦ στη Νέα Πινακοθήκη ἐδῶ, ἀπὸ τὸν «‘Ορνιθοκλέφτῃ» τοῦ στη Πινακοθήκη τῆς Δρέσδης, πῶς ἄλλος ‘Ελληνας καλ-

λιτέγνης δὲν τὸν περνᾶει κανένας. Καὶ βέβαια γιὰ νὰ μὴν περιοριστοῦμε στὴ ζωγραφικὴ, ποὺ σὰν δια μας δὲν καλλιεργεῖται μὲ τὸν πόθο τῆς Τέχνης, ὁ Γκούζης εἶναι ἂν ὄχι ἀνώτερος ποτὲς ὅμως κατώτερος τοῦ Jean Moréas, δύσκολα θὰν τοῦ φιλονεικούσε τὴ θέση τοῦ Ὑαμάρας, κι ὁ Βικέλας κι ὁ Φυγάριος μὲ πρῶτο κοίταγμα μένουσιν πολὺ πίσω του. Ἀλλὰ ἡ Τέχνη εἶναι ἀπὸ τίς μητέρες ποὺ λέει ὁ Γκαίτες καὶ «Um sie kein Ort, noch weniger eine Zeit». Δὲν ἔχει τόπο καὶ χρόνος ἀπερίοριστη μητέρα. Κι ὅταν ἀπ' αὐτὴ σκορπιέται ἡ λάμψη καὶ ἡ φλόγα, ξεγάνει κανεὶς πὼς εἶναι: «Ἐλλήνας, ξεγάνει κανεὶς πὼς ζεῖ σήμερα. Στὸν τόπο ποὺ βρίσκομαι, ὁ πὼς πορὸς δὲν μεταρσιώθηκα στὰ σύνορα τῆς ὑπερέραν ζωῆς. Καὶ πιστέψε με, πατέρα μου, ἀπὸ διῶ ἀντίκρουσιν καὶ τὴν Παρθενῶνα μας στὴν ἀγλή του καὶ τὸν Ὀλύμπιο Δία μας στὴν ἐπιβολή του. Ὅ, τι ὄνειροπολῶ καὶ περισσότερο λαχταρίζω καὶ στοῦ ἀπερίοριστου τὴν ἔγταση στηλώνεται, ὡ τὸ συντυχεῖναι στὴ μετασυσσῆ μου. Ὡ Γκαίτε! Ὡ Μπετόβεν! Ὡ Μπέκλιν, φαρᾶκια μου τρικάρταρα ποὺ μ' ὠδήγετε στοῦ Μιχαὴλ Ἀγγελου, στοῦ Φειδία, στοῦ Αἰσχύλου τοῦς κόσμους!...

... Εἶναι ὄνειροπόλος ὁ Γκούζης; τελευταῖα φαίνεται μὲ περισσότερην ὀρμὴ νὰν τὸν τραβοῦνε οἱ κλασικὰ χρόνια. «Ἡ ἀποῦσησι τῆς Βαβαρίας» παραγγελία τῆς Κυβέρνησης γιὰ κἄποιο δημόσιο χεῖριο τοῦ Νύρνμπεργ, εἶναι τὸ τελευταῖο τοῦ ἔργου, ποὺ εἰσὶ μᾶζι καὶ γιὰ τὴν ἔγταση τοῦ Γκάλας-Παλάστ. Εἶναι ἀλληγορικὴ ἡ παράστασις, μὰ τὸν συμβόλον τὰ μυστήρια δὲν κατορθώνουν νὰ ὑπερβῶσιν τὴν ἀλληγορία. Ἡ εἰκόνα δίνει ἀκόμα τὴν ἐντύπωσιν τοῦ πλαστικοῦ ἔργου, καὶ τὸν χρωματῶν ἡ γλώσσα χαμηλότεναι. Ὀνειροπολεῖ ὁ Γκούζης τὸν οὐρανὸν καὶ τὴ Φύσιν τῆς Ἑλλάδας; ὡς ἀν στενοχωρία τοῦ στέκεται τὸ σύγνεφο καὶ τὸ βαθὺ μυστήριον τοῦ σκοτεινοῦ τῆς Γερμανικῆς φύσης. Κι ὅπως τὸ αἰσθάνεται ἴσως, ἔτσι καὶ παρουσιάζεται ἡ προσωποικότητά του. Εἶναι ὁ καλλιτέγνης ποὺ, τριάντα τόρα χρόνια, δὲν μπόρεσε νὰ μπει στὸν κόσμο ποὺ βρίσκεται καὶ νὰ ἀφομοιωθεῖ μὲ τὸ περιβάλλον του. Καὶ θὰ παρατηρήσει κανεὶς, πὼς καὶ στὴν ἀρχαιότητά του περίοδο, ὅταν οἱ θύμηςες τῆς παρθενίας του καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ ἔθιμα τῆς Τήνου ἢ ἄλλου τόπου, τοῦ κεντοῦσαν τὴν ἔμπνευσιν, καὶ τόρα, ποὺ ζητᾶει τὴν ἀλληγορία καὶ πλάθει τίς μορφὰς κατὰ τὰ κλασσικὰ κείμενα, παραμένει: «Ἐλλήνας καλλιτέγνης, νοσταλγὸς πάντοτε τοῦ Ἑλληνικοῦ ὠραίου, ἀλλὰ ἀμέτοχος τοῦ βαθειοῦ μοτίβου ποὺ σκορπιέται ὁ τόπος αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτὴ καὶ ποὺ γίνεται μὲ πνοὴ δημιουργίας, προωρισμένης νὰ ὑπερβῆ τοὺς θεοτοῦς φραγμαῖους τόπου καὶ χρόνου καὶ νὰ φτάσῃ τὸ ἀπόλυτον Ἑλληνικὸν ὠραῖον στὴν περιοχὴ τῶν μητέρων.

Τὸν ἔγχιμουσιν πολὺ τὸν Γκούζην ἐδῶ; οὔτε θὰ μπόρῃσει κανεὶς ποτές νὰν τοῦ ἀρνηθεῖ τὴ δημιουργημένην του θέση. Τιμᾶει καὶ τὴν Ἑλλάδα, νὰ εἶναι καθηγητῆς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου. Ἀλλὰ θὰ εἶταν παράδοξον τῶν κἄποιων νόμων, ἂν αὐτὸς ἄνοιγε τὸ δρόμον τὸν καινούργιον. Οἱ Πατέρες ποὺ ἀντικρίζουσιν τίς μητέρες, δὲν εἶνε, ἄχ, ξαφνικὰ φαινόμενα. Κ' ἔναις Μπέκλιν, ὡ! τί νὰ ξερατίζονταν νὰ ὑπαρχε πρὶν του καὶ καὶ κοντὰ του γιὰ νὰ δημιουργήσῃ τὰ παιδιὰ.

... Καὶ ξαφνιάζεται ὁ Ἰακωβίδης, πὼς, ὅστερα ἀπὸ πόλιν κηρὸν, λαβάνειν συμπαιρωμένης του ἐνδιὰφέρον γιὰ τὴν τέχνην του, καὶ μὲ ὑπόδειξι καὶ σὺ

κομψότατο ἀτελιέ του μὲ ξεχειλισμὰ ἀγάπης. Σκορπισμένες οἱ εἰκόνας του στὶς ἔγχεσες ποὺ πλησιάζουσιν νανοῖζουσιν, τὸ μεγάλο του ἀτελιέ τὸ ἔχουσιν ἀφίσει σχεδὸν γυμνὸ. Μὰ πὼς θὰ ξεχάσῃ μὲ πῶση προθυμία, χωρὶς καὶ κανένα κέρδος, τιμᾶει ὁ καλλιτέγνης καθε ἔγχεσούλα ποὺ γίνεται καὶ στὴν Ἀθήνα; Καὶ τὸ «Κοντέρτο» του θὰ παραμένει στὴ θέρησι τοῦ Ζαπέιου, ὡς τὸ ἐξαιρετικότερον ἔργον ποὺ τιμᾶνε τοὺς τοίχους του. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ «Γλυκὸ διάβασμα» καὶ τὸ «Μπάνιο τοῦ ἐγγόνου» καὶ τόσα ἄλλα. Καὶ τόρα σὺ ἀτελιέ του μὲ παραλλαγὴ τοῦ τελευταίου αὐτονοῦ παραμένει, ἔτοιμος νὰ σταλεῖ στὴν ἔγχεση τοῦ Γκάλας-Παλάστ. Ὁ Ἰακωβίδης θὰ ἔλεγα εἶναι ὁ ἀντίποδας τοῦ Γκούζην. Ἄν ὄνειροπολεῖ τοὺς ἀθάνατους κόσμους, θὰ εἶναι ἴσως μόνον στὴ μελέτη. Πραγματιστικῆς, τὴ γύρον του ζωὴν πραγματεύεται. Τὰ πρόσωπὰ του εἶνε Βαβαροὶ καὶ Τυρολέζοι τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Γέροι καὶ παιδιὰ. Κυρῶλες καὶ ἀγγόνια. Καὶ τὰ ἀποδίει, ὅπως λέγοι θὰν τὸ καθόρθωσαν. Εἶναι ὁ κατ' ἐξοχίην ἔγχεσιεστῆς ζωγράφος. Κι ἂν ἡ ἰδέα μπουρῶσε νὰ εἰσχωρήσει ἀπομέσασ ἀπὸ τέτοιαν ἔγχεσιεσθ ὁ Ἰακωβίδης θὰ εἰνόνταν μεγάλη δόξα στὴν Τέχνην. Τὸ μεγάλο ζήτημα δὲν τὸ ἀγγισσε ποτές, οὔτε τὴν ἀλληγορία ὡς τόρα ἀγγάλλισσε: τὰ σύμβολα εἶνε μακριὰ ἀπὸ τίς εἰκόνας τοῦ Ἰακωβίδην. Ἀλλὰ ἂν τὰ χαραχτηριστικὰ τῆς μεγάλης Γερμανικῆς Τέχνης δὲν εἶνε προστάτῃ στὸν πραγματισμὸν, τόσο καὶ ἔνα ἀπὸ ἄλλο θέμα μπορεῖ νὰ πάρει ὅλη τὴν ψυχὴ τῆς Πόησις, ὅπως στὸν «Ἐσπερινὸν» καὶ στὶς «Σταγρολόγισες» τοῦ Γάλλου Μιλλέ. Ἀντικρίζοντας ἔργα τοῦ Ἰακωβίδην ἔτιαν εὐχὴ αἰσθάνουμαι νὰ ξεβγαίει ἀπὸ τὴν ψυχὴ μου: νὰ φουρήσει κι ὁ ἀγέρας τῆς Πόησις ἀπὸ τὴν Τέχνην του.

Σὲ λίγες ἡμέρες ἀνοίγουν ἡ Secession ἔγχεση καὶ ἡ ἔγχεση τοῦ Glaspalast. Μὰ δὲν εἶνε οἱ μόνες αὐτές. Ὁ Kunstverein καθε βδομάδα, ὅλο τὸ χρόνο, 200 εἰκόνας ἀλλάζει: ἀλλὰ καὶ τὸ Glaspalast ἔχει τραῦμα γιὰ διαρκὴ ἔγχεση καὶ ἡ Secession ἀνοίγει τρεῖς φορές τὸ χρόνο. Στὸ χειμερινὸν τῆς ἀνοιγίμα ποὺ ἔκλεισε προχτές, πολὺ ἄρεσε ὁ Φλαμαντὸς Κούρτεν: Ἦ ἐκπλήξσει τάχα νὰ παρουσιάζει ἡ θερινὴ περίοδο; Ἦ χαραχτηριστικὴ ἡ ἀνυπομονησιὰ τοῦ κόσμου καὶ τὸ καρτερί του... Ὡ Τέγνη! Ὡ Τέγνη!... Ὡ Τέγνη!...

Γιάνας Α. ΚΑΜΠΟΥΣΗΣ

ΑΝΟΙΧΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Πρὸς τὸν Ἀργυροστο φίλον τῆς «Τέχνης». — Δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἔλλειψη τόπου λόγος ποὺ δὲ δημοσιεύεται σ' αὐτὸ τὸ φύλλον τὸ καλὸ σας γράμμα. Οἱ θαρραλέες ἐκφράσεις σας γιὰ κἄποιους ἀπὸ μᾶς, νὰν τὸ πιστέψετε πὼς δὲ θὰ πειράξουν οὐτ' ἐμᾶς τοὺς ἴδιους. Ἰσως νᾶγνετε καὶ δικίον πὼς πολλοὶ ἀπὸ μᾶς παραμνεύουμε καὶ τὸ σκοπὸ τῆς «Τέχνης» καὶ ἔν γένει τὴν τέχνην. Ἦ τὸ θέλετε ὅμως; τίς δικές σας ἀπαίτησις δὲ θὰ μποροῦσε εὐκόλα νὰ εὐχαριστήσῃ περιοδικό, καὶ μάλιστα στὸν τόπον μας καὶ στὸν καιρὸ μας. Ἐπιτρέψτε καὶ σὲ μᾶς, ἂν θέλετε, νὰ σᾶς ποῦμε πὼς πέρα πολὺ ἀρνεύεστε, κι ἀφοῦ μὴ ἡ δὴ ἀληθινὴς συνειδήσεως, σὰν τοῦ Καμπύση λ. γ. ποὺ λέτε πὼς ξερωρίζετε μέσασ στοὺς ἄλλους ἐμᾶς τοὺς ἀνεγγραφέντες, σᾶς δίνουν ἐλπίδες γιὰ τὸ μέλλον, δὲ σᾶς ἀρκεῖ, ἔστω καὶ αὐτὸ μόνον, γιὰ τὸν τόπον μας καὶ γιὰ τὸν καιρὸν μας; ἡ Δ. τ. Τ.